

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI BİLİM DALI

**TÜRKİYE MÜZELERİNDE BULUNAN YÂKUT-ÜL MUSTA'SİMÎ'YE
AİT MUSHAF LARIN HAT SANATI BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

Hatice Sevde HANCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI

KONYA-2020

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice Sevde HANCI
	Numarası	128110011018
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları/Türk İslâm Sanatları
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
	Tezin Adı	Türkiye Müzelerinde Bulunan Yâkut-ül Musta'sımî'ye Ait Mushafaların Hat Sanatı Bakımından İncelenmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ..... başlıklı bu çalışma 02/04/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ahmet ÇAYCI	
2	Dr. Öğr. Üy.	Musevin OKSİZ	
3	Doç. Dr.	Ali Fuat BOYSAL	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice Sevde HANCI		
	Numarası	128110011018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları/Türk İslâm Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
Tezin Adı	Türkiye Müzelerinde Bulunan Yâkut-ül Musta'simî'ye Ait Mushafların Hat Sanatı Bakımından İncelenmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Hatice Sevde
HANCI
[Signature]

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice Sevde HANCI		
	Numarası	128110011018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları/Türk İslâm Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof Dr. Ahmet ÇAYCI		
Tezin Adı	Türkiye Müzelerinde Bulunan Yâkut-ül Musta'sımî'ye Ait Mushafların Hat Sanatı Bakımından İncelenmesi			

ÖZET

İnsanlık tarihi nasıl yazıyla başladı ise İslâm Tarihinin aynı şekilde yazıyla başladığını söylemek yerinde olur. Her türlü fiil davranış ve sözde zarafet, olgunluk, ve hakkaniyete uygunluk gözetilen İslâm aynı gayeleri medeniyete dönüşmesinin temel unsurlarından biri olan yazıda da amaçlamıştır. Yazıda daha güzeli aramaya bir silsile şeklinde aktararak ulaşılmaya çalışıldığı gibi bazen tarih sürecinde gerçekleştirilen ani dönüşüm ve sıçramalar bu amaca daha fazla hizmet ederek daha çok yol almayı sağlamıştır.

Tezimiz İslâm Yazı Sanatı'nda bir dönüşüm veya sıçrama gerçekleştirdiğine inandığımız Yâkût El-Musta'sımî'nin Mushafları üzerinedir. Türkiye müzelerinde bulunan Mushaflarının Hat Sanatı açısından incelemesi yapılmıştır. Yapılan incelemelerde eserlerin orijinallliği ile dönemi öncesi ve sonrasına bakılarak gelişme sürecine verdiği katkılar belirtilmiştir. Harf biçimi, yazı çeşidi, kalem hususiyetleri, süsleme ve kullanılan malzemeler bu kıyaslamada bize yardımcı unsurlar olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yâkut-ül Musta'sımî, Mushaf, Aklâm-ı Sitte

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hatice Sevde HANCI		
	Student Number	128110011018		
	Department	Islamic History and Arts / Turkish Islamic Literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof Dr. Ahmet ÇAYCI		
Title of the Thesis/Dissertation	Examination of the Islamic Calligraphy of Yâkut-ül Musta'sımî's Mushaf's stored in Turkey Museums			

ABSTRACT

It would be appropriate to say that Islamic History began with writing in the same way as the history of humanity began. Islam, that takes into consideration grace, maturity and fairness in all kinds of deeds, behaviours and expressions, is aimed the same purposes on the Islamic Calligraphy which is one of the basic elements of civilization conversion. As it is tried to be reached a search for finding more beautiful in the calligraphy by transferring as a series form, sometimes the sudden transformations and jumps in the history process have served this purpose more and provided more progress.

Our thesis is on the Mushafs of Yakut Al-Musta'sımî, who has made a transformation or leap in Islamic Calligraphy as believed. The Mushafs, which are stored in the Turkish Museums, are investigated from the perspective of calligraphy. In the investigations, the originality of the Works and their contributions to the development process are indicated by comparing before and after the period. Letters form, type of calligraphy, reedpen characteristics, ornamentation and used materials are handled as an auxiliary elements to this comparison.

Keywords: Yâkut-ül Musta'sımî, Mushaf, Aklâm-ı Sitte

İÇİNDEKİLER:	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları.....	1
2. Konuyla İlgili Kaynaklar Ve Araştırmalar.....	2
3. Kullanılan Yöntem.....	3
1. BÖLÜM: İslâm Yazı Sanatının Gelişimi Yâkût el-Musta'sımîye Kadar	4
1.1. İslâm Yazı Sanatının Menşei ve Cahiliye Dönemindeki Durumu.....	4
1.2. İslâm Yazı Sanatının Asrı Saadet Ve Dört Halife Dönemindeki Gelişimi.....	7
1.3. İslâm Yazı Sanatının Emeviler Dönemindeki Gelişimi.....	14
1.4 İslâm Yazı Sanatının Abbasiler Dönemindeki Gelişimi (Hatt-ı Mensub Dönemi ve Aklâm-ı Sitte).....	18
1.4.1. İbni Mukle Dönemi.....	19
1.4.2. İbni Bevvâb Dönemi.....	20
1.5. Kûfî.....	22
1.5.1. Cahiliye Dönemi Kûfisi.....	27
1.5.2. Asr-ı Saadet Kûfisi.....	28
1.5.3. Celî Kûfî.....	29
1.5.4. Tezyinî ve Çiçekli Kûfî.....	31
1.5.5. Örgülü Kûfî.....	32
1.5.6. Kûfiyyü-l Murabba.....	34
1.6. Aklâm'ı-Sitte.....	36
1.6.1. Muhakkak.....	36
1.6.2. Reyhanî.....	37
1.6.3. Sülüs.....	39
1.6.4. Nesih.....	39
1.6.5. Tevkî.....	41
1.6.6. Rikaa.....	41
2.BÖLÜM: YÂKÛT el-MUSTA'SİMÎ	43

2.1. Yâkût El-Musta'simî'nin Hayatı.....	43
2.2. Yâkût El-Musta'simî'nin Hat Sanatı'ndaki Yeri.....	45
2.3. Yâkût El-Musta'simî'nin Talebeleri.....	47
2.3.1. Abdullah Argun.....	48
2.3.2. Ahmed Sühreverdi.....	49
2.3.3. Mubarekşah Es-Suyufi.....	50
2.3.4. Mubarekşah b. Kutub.....	51
2.3.5. Abdullah Sayrafi.....	51
2.3.6. Nasrullah Et-Tabib.....	52
2.4. Yâkût El-Musta'simî'nin Telif Eserleri.....	53
2.4.1. Er-Risale fil Hatt.....	53
2.4.2. Esrar-ul Hukema.....	53
2.4.3. Ahbar Ve Eşar.....	53
2.4.4. Fikerun Ültikat ve Cümiat An Eflatun.....	54
2.4.5. Nebzetün Min Akvalil Fudala.....	54
3.BÖLÜM:TÜRKİYE MÜZELERİNDE BULUNAN YÂKUT-ÜL MUSTA'SİMÎ'YE AİT MUSHAFLARIN HAT SANATI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	55
3.1. Konya Mevlânâ Müzesi Mushafları.....	55
3.1.1. Mevlânâ 15 Envanter No'lu Mushaf.....	55
3.1.2. Mevlânâ 16 Envanter No'lu Mushaf.....	61
3.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Mushafları.....	67
3.2.1. A 4 Envanter No'lu Mushaf.....	67
3.2.2. A 6674 Envanter No'lu Mushaf.....	72
3.2.3. A 6680 Envanter No'lu Mushaf.....	78
3.2.4. A 6734 Envanter No'lu Mushaf.....	82
3.3. Türkiye İslâm Eserleri Müzesi Mushafları.....	87
3.3.1. Tiem 28 Envanter No'lu Mushaf.....	87
3.3.2. Tiem 328 Envanter No'lu Mushaf.....	91

3.3.3. Tiem 505 Envanter No'lu Mushaf.....	95
3.3.4. Tiem 507 Envanter No'lu Mushaf.....	99
3.3.5. Tiem 525 Envanter No'lu Mushaf.....	103
3.4. Süleymaniye Kütüphanesi Mushafları.....	107
3.4.1. Hamidiye 005 Envanter No'lu Mushaf.....	107
3.4.2 Muğlalı Hoca Mustafa Efendi 1 Envanter No'lu Mushaf.....	111
3.4.3 Nurosmaniye 22 Envanter No'lu Mushaf.....	115
3.5. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphane Mushafları.....	119
3.5.1. Emanet Hazinesi 61 Envanter No'lu Mushaf.....	119
3.5.2. Emanet Hazinesi 79 Envanter No'lu Mushaf.....	123
3.5.3. Emanet Hazinesi 80 Envanter No'lu Mushaf.....	127
3.5.4. Emanet Hazinesi 127 Envanter No'lu Mushaf.....	131
3.5.5.Hırka-i Saadet 6 Envanter No'lu Mushaf.....	135
3.5.6.Koğuşlar 1 Envanter No'lu Mushaf.....	139
3.5.7.Revan 57 Envanter No'lu Mushaf.....	143
4.BÖLÜM: DEĞERLENDİRME.....	147
SONUÇ.....	175
BİBLİYOGRAFYA.....	176

KISALTMALAR

- age.** : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
agmd. : Adı geçen madde
agt. : Adı geçen tez
A: Arapça
bkz. : Bakınız
C. : Cild
Çev. : Çeviren
EH: Emanet Hazinesi
H. : Hicrî
R. Rûmî
HS 6: Hırka-i Saadet
İ.Ü.: İstanbul Üniversitesi
K1: Koşuşlar 1
K.: Kütüphanesi
M. : Milâdî
Muğlalı: Muğlalı Hoca Mustafa Efendi
Nur: Nurosmaniye
R.: Revan
S. : Sayı
Sül: Süleymaniye
s. : Sayfa
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Tiem: Türkiye İslâm Eserleri Müzesi
TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi
Yâkût: Yâkût el- Musta'sımî
yy. : Yüzyıl

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin başı olarak kabul edilen yazının İslâm'ın medeniyete dönüşümüne ve ilmin yayılmasına vesile olması hasebiyle önemi büyüktür. Zamanla ihtiyaç olması yanında bir estetik unsur olarak da ortaya çıkan İslâm yazısı sanata dönüşerek Hüsni Hat adını almıştır.

İslâm Medeniyeti'nde tebliğ baş kaynağı hiç şüphesiz ilahî vahiylerin yazılı olduğu Mushaf-ı Şerifler'dir. Bu nedenle mushaf yazımına başka ilmi eserlerden çok daha fazla ihtimam gösterilmiştir.

İslâm yazısının Hüsni Hat sanatı tarihinde en büyük kilometre taşlarından kabul edilen kişilerden biri de Abbasiler Dönemi sonunda yaşamış olan Yâkût'ül-Musta'sımî'dir. Hat Sanatı tarihinde isminin anlamı kadar değerli bir yere sahip olan, kısaca Yâkût olarak zikredeceğimiz, Yâkût el-Musta'sımînin Türkiye müzelerinde bulunan mushaflarını incelemeye çalıştık.

Bu çalışmamın ortaya çıkmasında benden desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof.Dr. Ahmet ÇAYCI beyefendiye, kıymetli bilgilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Süleyman BERK beyefendi ile Dr. Öğretim görevlisi Şehnaz BİÇER ÖZCAN, Ayşe TOTAN KART hanımefendilere ve bu serüven sürecinde her daim yanımda olan kıymetli aile bireylerimin her biri ile Fatmanur KAYAPINAR hanımefendiye teşekkürü borç bilirim.

Hatice Sevde HANCI

KONYA 2019

GİRİŞ

1. Konunun Tanımı, Önemi ve Sınırları:

İslâmiyetin asırlar boyunca kıtalara yayılmasındaki en önemli etken yazılı kaynaklardır. Bu kaynakların en başında ise İslâm'ın temelini oluşturan vahiylerin yazıldığı mushaflar gelir. Müslümanlar tarafından ulvî bir muhabbet, ihtiram ve haşyetle muamele gören mushafların yazı ve tezyin açısından görmesi gereken hürmet de en üst seviyede olmalıdır. Bu duygularla mushaf yazmak isteyen hattat da hep en güzelini yazmaya çabalamalıdır.

İslâmiyetin doğuşuyla başlayan bu çaba en güzel dönüm noktalarından birini Abbasîler döneminde yaşamıştır. Son Abbasî Halifesi Musta'sım Billah'ın kölesi Yâkût el-Musta'simî daha önce yazılmış yazıları inceleyerek ortaya koyduğu kaidelerle ölçülü yazıyı seyredende hayranlık uyandıracak hale getirmiştir.

Bu çalışmamızda Türkiye Müzelerinde Yâkût'a ait Mushafları inceleme yoluyla Hat Sanatı'na yaptığı hizmetleri ve hattatlar arasındaki müstesnâ yerinin vurgulanması amaçlanmıştır.

2. Konuyla İlgili Kaynaklar Ve Araştırmalar:

Konuya dair çalışmamız iki farklı koldan yapacağımız araştırmanın bir sentezi olacaktır. Bunlardan ilkinde Türkiye Müzeleri'nde bulunan Yâkût'un yazdığı mushafların görselleri üzerinden olacaktır. Bu mushaflar için Konya Mevlânâ Müzesi, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Yazma Ve Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Türkiye İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde araştırmalar gerçekleştirilecektir. Buralarda yapacağımız araştırmalar sonrasında talep edilerek alınan görseller üzerinde incelenecektir. Bu incelemelere Hat Sanatı tarihi ile alakalı yerli ve yabancı kaynaklarla yapacağımız çalışmalardan edineceğimiz bilgiler eşlik edecektir.

Yaptığımız ön araştırmada bu kaynakların başında Nihat Çetin'in "İslâm Hat Sanatının Doğuşu Ve Gelişmesi", "Arap,Yazı" ,"Aklâm'ı-Sitte" ,"Yâkût'ül-Musta'sımî" isimli makaleleri ile Muhittin Serin'in Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar isimli eseri yanı sıra TDVİA'dan "Abdullah Ergun", "İbnü'l-Bevvâb", "Kûfi", "Hat Sanatı", "Yakût El-Musta'sımî" isimli makaleleri gelmektedir. Bu kaynakları İbnü'n-Nedim'in El-Fihrist, Kalkaşendi'nin, Subh'ül-Âşâ, Müstakimzade'nin "Tuhfe'i-Hattâtîn", Salahaddin El-Müneccid'in, Yâkût'ül-Musta'sımî isimli eserleri takip etmiştir. Fevzi Günüç'ün XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dînî Mîmârîsinde Celî Sülüs Hattı ve Uygulama Teknikleri konulu doktora tezi ile Muhammed Efdalüddin Kılıç'ın Yakut el- Musta'sımî'nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri konulu yüksek lisans tezi de araştırmamız dâhilindeki kaynaklarda yer alacaktır.

3. Kullanılan Yöntem

Konuyla ilgili araştırma yapacağımız kütüphaneler tespit edilerek kütüphanelere gidilmiş kütüphane içerisinde katalog tarama yapıldıktan sonra eserler tespit edilmiştir. Tespit edilen eserlerin araştırmada varak sınırlaması nedeniyle belirli kısımlarının görselleri talep edilebilmiştir. Ayrıca tespit edilen eserlerin okuyucuya çıkarılmasında mahzur görülmeyenlerinde orijinalleri üzerinden ölçümler ve tespitler yapılmıştır. Bazı eserlerin orijinallerine ulaşamadığından bazı veriler eksik kalabilmiştir. Toplanan verilerle eser hususiyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Daha sonra bu eserler hattatın kendi eserleri içinde ve hattatlar silsilesi içinde kronolojik değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmamızın metne dönüştürülmesi esnasında bazı eserlerin görsellerine ihtiyaç duyulduğunda iletişim yolu ile bu görsellere ulaşılmıştır.

1. BÖLÜM: İSLÂM YAZI SANATININ GELİŞİMİ (Yâkût El-Musta'sımîye Kadar)

1.1. İslâm Yazı Sanatının Menşei ve Cahiliye Dönemindeki Durumu

Hüsn-i Hat; İslâm'ın Medeniyeti'nin temel taşlarından biri olan Arap Yazısı'nın gelişmesi ve güzelleşmesi ile ortaya çıkmıştır.

Bugün ilmî araştırmalar bize Arap Yazısı'nın üç ana kaynaktan meydana gelme ihtimalinin olduğunu göstermiştir. Bunlardan ilki Arap Yazısı'nı ilahî kaynağa dayandırır¹.

Bu görüş İslâm Yazısı'nı ilk olarak Hz. Âdem ve kalemle ilk yazan Hz. İdris'e dayandığı yönündedir². Hz. Âdem her yazıyı balçık üzerine yapıştırıp pişirdiği, Nuh Tufanı'ndan sonra ise her kavmin kendi yazısını öğrendiği, Hz. İsmail'in de bu sebeple Arap Yazısını ilk öğrenen kişi ve peygamber olduğunu savunur.

İkinci görüş ise Arap Yazısı, Cenûbî Arap Yazısı ile Himyerî diye anılan Müsned'den ortaya çıkmıştır. Suriye ve Irak'ta Yaşayan Arapların vasıtasıyla Hicaz'a intikal ettiği söylenir. Fakat bu görüş de belgelerle tam olarak desteklenmemektedir³.

Üçüncü görüş ise Arap Yazısı'nın Nebat ülkesinin bir bölgesi olan Havran'dan, Petra, Enbar ve Hire'ye; buradan da Dumetü-l Cendel üzerinden Hicaz'a geçtiğidir⁴. Böylece Arap Yazısı Nebatî ve Aramî halkalarıyla Fenike yazısına bağlanmaktadır⁵.

¹ Nihad Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu Ve Gelişmesi", **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İrcica, İstanbul, 1992, s.14.

² Ahmed bin Ali Kalkaşendî, **Subh'ül- Âşâ Fi Sınâi-l İnşâ**, C.3,Lübnan, 1987, s.9.

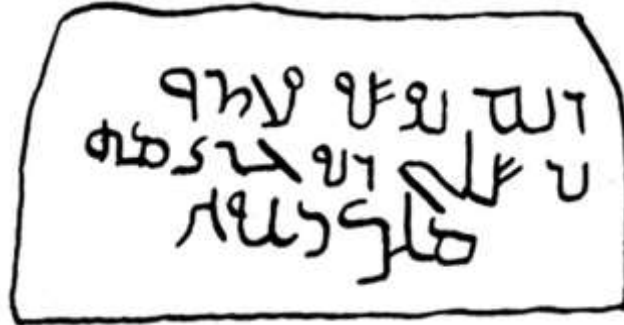
³ Nihad Çetin, age.,s.14., Habib, **Hat ve Hattattân**, İstanbul,1306 (R),s.13.

⁴Nihad Çetin, "Arap,Yazı" **TDVİA.**, C.3, İstanbul, 1991, s.276., **Salahaddin El-Müneccid, Tarihu-l Hatt-ı Arabî**, Beyrut, 1976, s.12.

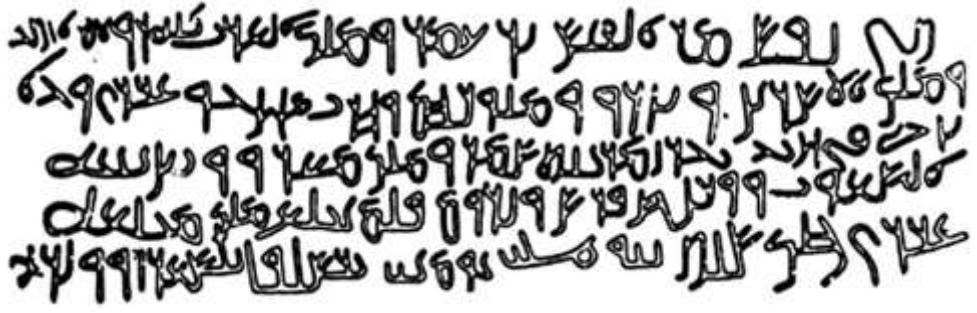
⁵ Nihad Çetin, a.g.m., s.276

ARAP ALFABESİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ SAFHALARI											
FENİKE	ARAMİ	NABATI	ARAP ALFABESİ							Sıradaki Arap Alfabesi	Türkçedeki Arap Alfabesi
			İslâmiyet'ten Önce				İslâmın Başlangıcında				
			1	2	3	4	5	6	7		
ك	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	ا	
ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ب	
ح	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ج	
ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד	ד.ז	
ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	ה	
ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו	ו.ו	
ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	ז	
ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח	ח.ב	
ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט	ט.ע	
י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	
כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	
ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	
מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	
נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	
ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	
ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	
פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	
צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	
ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	
ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	
ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת.ג	
י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	
כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	
ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	
מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	
נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	
ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	
ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	
פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	
צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	
ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	
ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	
ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת.ג	
י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	
כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	
ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	
מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	
נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	
ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	
ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	
פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	
צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	
ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	
ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	
ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת.ג	
י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	
כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	
ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	
מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	
נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	
ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	
ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	
פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	
צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	
ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	
ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	
ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת.ג	
י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	י	
כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	כ	
ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	ל	
מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	מ	
נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	נ	
ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	ס	
ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	ע	
פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	פ	
צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	צ	
ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	ק	
ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	ר	
ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	ש	
ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת	ת.ג	

Resim:1 (Nihad Çetin'den)

Resim:2 Şam'ın güneyinde bulunan milâdî 250 yılına ait Birinci Ümmü'l-Cimâl kitâbesi (Nihad Çetin'den)

Resim:3 Şam'ın güneydoğusunda en-Nemâre'de bulunan milâdî 328 tarihli mezar taşı (Nihad Çetin'den)

Resim:4 Halep'in güneyinde bulunmuş, milâdî 512 yılına ait Zebed kitâbesi (Nihad Çetin'den)

Resim:5 Antik Knidos şehrinde I. (VII.) yüzyıla ait, mermere hakkedilmiş hâtıra kayıtları – Datça / Muğla (Nihad Çetin'den)

Nebatî yazının “Cezm” ve “Meşk” diye bilinen iki farklı üslûptaki yazıları İslâmiyetten sonra ve hicreti takip eden yıllarda güzelleşerek sanat seviyesine yükselmiştir. Bu yazı İslâmiyetten önce anıldığı dönemlere nisbeten Enbar’î, Hirî; İslâmiyetin doğuşu ve hicretten sonrasına binâen Mekkî, Medenî isimlerini alarak cezmi tarzı dik, köşeli yazı ile Kur’an yazılmıştır⁶. İbn Haldun da Mukaddimesi’nde bu şekilde bahsetmiştir⁷. Cahiliye Devri yazı sisteminde Arap dili fonetiğinde bulunan yirmi sekiz harfe karşılık; on beş şekil vardı. On üç ses de bu işaretlerden biriyle yazılıyordu. Fakat benzer şekildeki harfleri birbirinden ayıran nokta ve seslendirme işaretleri yoktu. Bu durumda var olan alfabe ve imlâya Arap dili ayrıca lehçe farklılıklarıyla tespit etmek zor olduğu için VII. yy. ikinci yarısına kadar yazı, hatırlatma ve belleğe yardımcı olma rolünden ötede değildi. Kureyş Kabilesi’nde yazı bilenlerin sayısı 17 civarındaydı⁸.

1.2. İslâm Yazı Sanatının Asrı Saadet Ve Dört Halife Dönemindeki Gelişimi

Arap Yazısı İslâm’ın tesis ettiği ve bütün maddi manevi cepheleriyle, yeni ictimâî nizamın en ehemmiyetli tesbit, tescil, telkin ve neşir vasıtası içerisinde daha önce geçen üç asırlık hayatındakinden büyük bir tekâmüle mazhar oldu. İlk nâzil olan ve “Oku”⁹ ilahî emri ile başlayan beş ayetlik vahiy hâlâ canlılığını muhafaza eden kutsî bir ehemmiyet kazandı¹⁰.

Medine’de Ubeyy bin Kaab Hz. Muhammed için yazı yazan zatların başında gelirdi. Ayrıca Abdullah bin Erkam ez-Zührî’nin peygamberimizin mektuplarını yazdığı rivayet olunur¹¹.

⁶ Uğur Derman, “Hat”, TDVİA., C.16, İstanbul, 1997, s.427.

⁷ İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev. Halil Kendir, C.2, Ankara, 2004, s.581-582

⁸ Muhittin Serin, “Hat Sanatı”, **İslâm Sanatları Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, s.67.

⁹ Alâk Sûresi 1-5.

¹⁰ Çetin, age, 15.

¹¹ El-Müneccid, age. s.23.

da kalemin mürekkebini yenile, nûn'un çanağını uzat, "Rahîm"'i de güzel yaz diyerek yazıyla ilgili estetik tavırları ortaya koymuştur¹⁴.

Hz. Muhammed'in ashâbı arasında yazı bilen Abdullah bin Sâd'e Medine halkına yazı yazmayı öğretmesini emrettiği, yine ashaptan Ubâd bin Samit'in suffe ehlinden bazılarına Kur'an ve yazı yazmayı öğrettiği rivayet olunur.

Hicretten önceki dönemden başlayarak Kur'an metninin Hz. Muhammed'in huzurunda titizlikle yazıldığı pek çok kaynakta belirtilmektedir¹⁵. Hz. Muhammed'in zamanında çeşitli malzemeler üzerine yazılmış olan Kur'an-ı Kerîm Hz. Ebu Bekir hilafeti zamanında (632-634) vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sabit tarafından bir araya getirilerek mütecânis sayfalar (suhuf) halinde yazılmıştır.

Hz. Ömer zamanında dînî, idarî ve günlük hayatta yazının önemi arttığından resmî mektepler açılmıştır.

Savaşlar esnâsında Kur'an'ı hifz edenlerin çoğunun şehit olması ve fetihler sebebiyle genişleyen bölgelerde oluşan kıraat farklılıkları sebebiyle Hz. Osman (644-656) Zeyd b. Sabit'in yazdığı ve Hafsa bn. Ömer'in elinde bulunan suhuftan mushaf istinsah ettirdi. Bunlardan bir tanesini aynında alıkoymak üzere diğerlerini Kûfe'ye, Basra'ya, Şam'a; bir rivayete göre de ayrıca Mekke'ye Yemen'e Bahreyn'e birer kaâri ile gönderdi¹⁶.

Daha sonra bu mushaf imlâsına "Resmi Osmanî" adı verildi. Bu Mushaflarda siyaha yakın koyu renk mürekkeple metinden başka bir işaret ve şekil bulunmuyordu. Bu mushaflar Mekkî ve Medenî hatlarla yazılmıştı¹⁷.

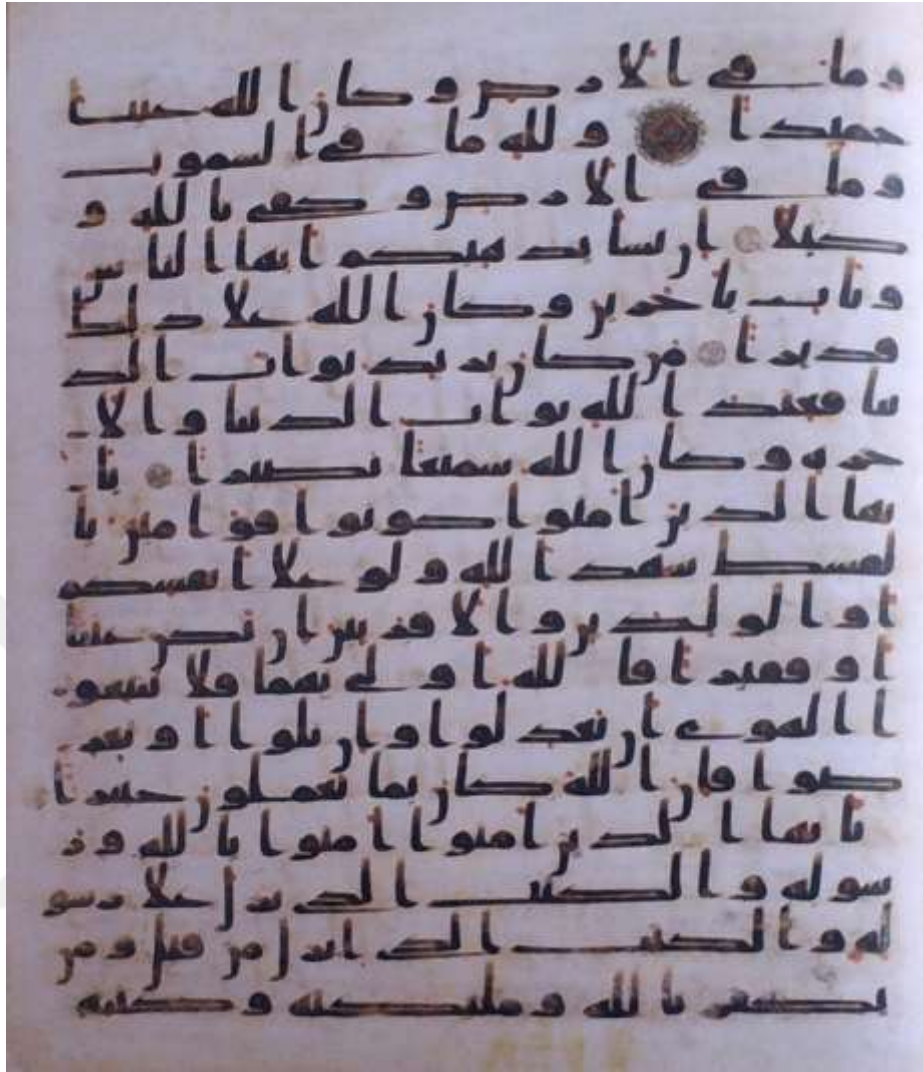
---

¹⁴ Serin, agm.,2010, s.67

¹⁵ Serin, agm.,2010, s.68.

¹⁶ Çetin,agmd.,s.270.

¹⁷ Serin agm.68.

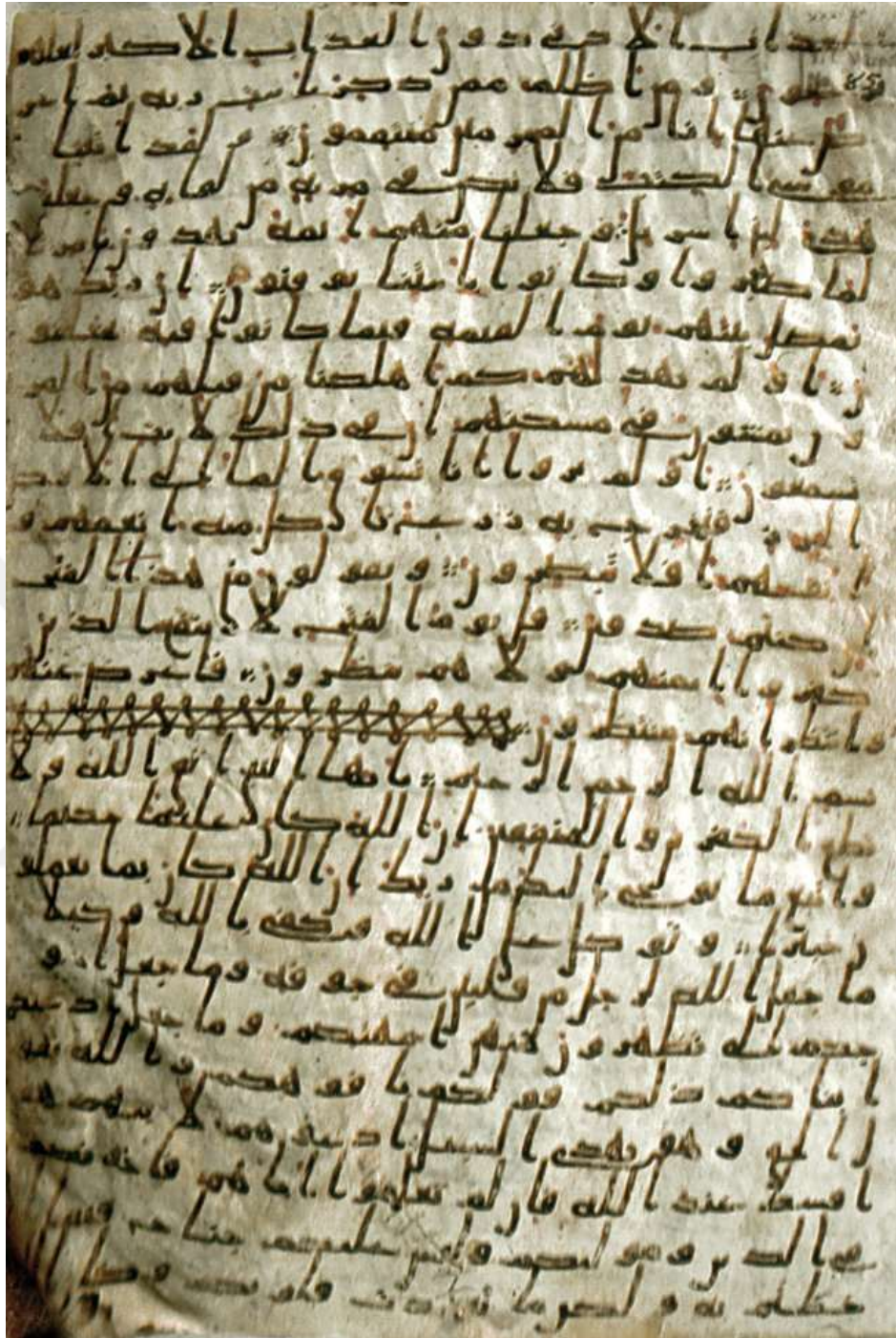
Resim: 7:Hz Osman'a izafe edilen Kur'an-ı Kerim'den bir sayfa . Nisa Sûresi.(Muhittin Serin den)

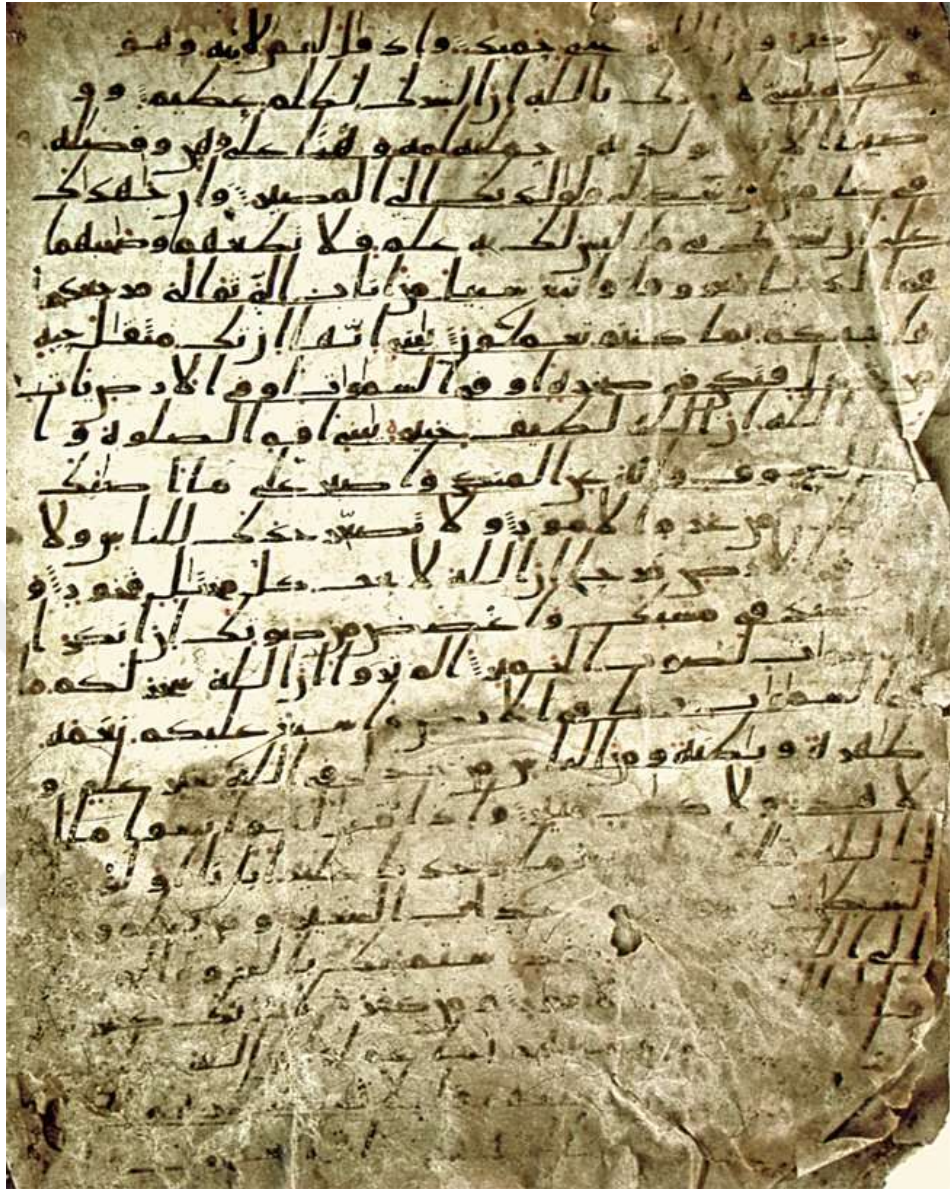
Resim:8 Medine Müzesi, İlk dönem Yazı Örnekleri

Resim:9, Medine Müzesi, İlk Dönem Yazı Örnekleri

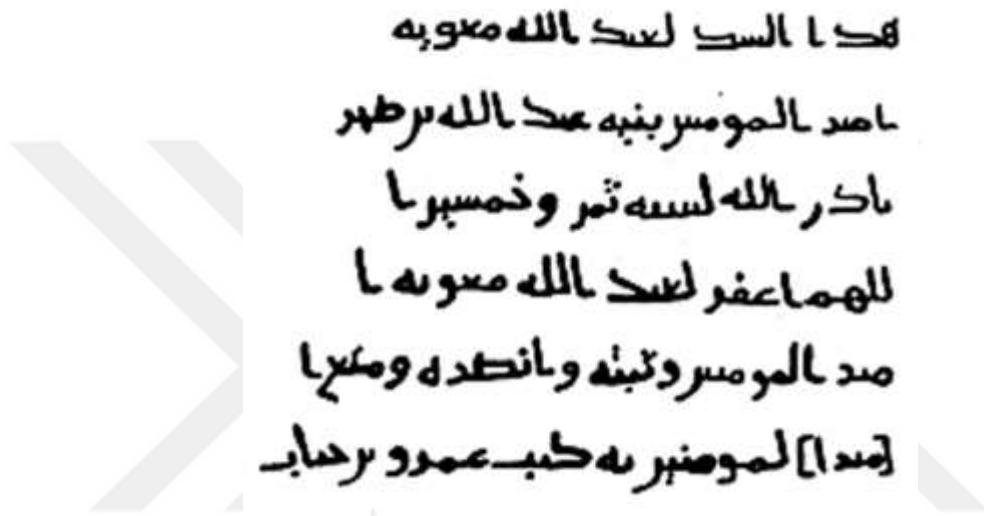
Resim:10, Hicazî üslûpta yazılmış bir Mushaf-ı Şerif (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Şam Evrakı, No: 85) (Nihad Çetin'den)

Resim:11, Hicazî üslûpta yazılmış bir diğer Mushaf-ı Şerif (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Şam Evrakı, No: 86) (Nihad Çetin'den)

1.3. İslâm Yazı Sanatının Emeviler Dönemi'ndeki Gelişimi 661/750):

Arap Yazısı'nda kısa seslilere delalet eden harf ve işaretlerinin bulunmayışı ve şekilleri birbirinin benzeri olan harflerin ayrışımını sağlayan noktaların bulunmayışının yol açtığı sorunlar giderek artıyordu¹⁸.

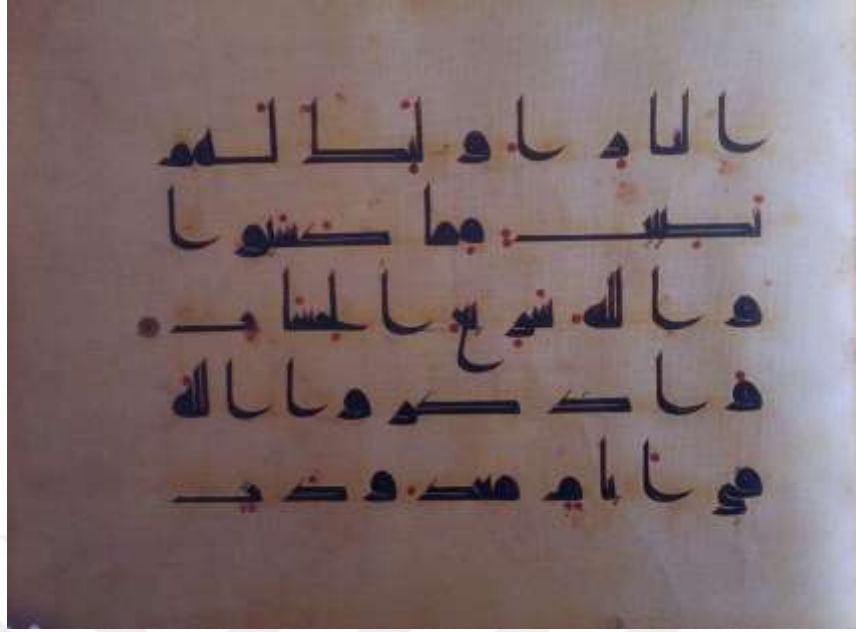

Resim:12 Tâif yakınında 58 (678) tarihli Muâviye Seddi kitâbesi
(Nihad Çetin'den)

Bu sahada atılan ilk adım Ebu Esved Ed-Düeli'nin (688-89) -aynı zamanda Arapça nahvinin oluşturulması için atılan ilk adımdır- Kur'an'ı harekelemesi hizmetidir. Irak Valisi Ziyad b. Ebih'in talebi üzerine ve kıraatte yapılan hataların artmasına binâen, Ebu Esved dili fasih ve akıllı bir kâtime kendisi okumak üzere mushaf yazdırmıştır. Bu mushafta üstün (fetha) için harfin üzerine bir nokta, esre (kesra) için harfin altına bir nokta, ötre (zamme) için harfin önüne bir nokta ve tenvinli halleri için de ikişer nokta koydurmuştur¹⁹.

¹⁸Çetin,age,ss.17-20.

¹⁹ Çetin,age,s.17.

Resim:13

Ebû Esved ed-Düelî'nin Hareke Sistemine Göre Yazılmış Kûfi Mushaf Sahifesi, (Muhittin Serin'den)

Emevîler Dönem'inde (661-750) hızla çoğalan kâtipler sayesinde ve o zamanlar Şam'ın merkez olmasına binâen celîlü's-şâmi adı verilen bir yazı geliştirildi. Bu dönemin en önemli isimlerinden hicrî 1. yy.'da mushaf yazan ve Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Şems Sûresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar altınla ilk abidevî yazıyı yazan Hattat Halid b.ebu-l-Heyyâc'dır²⁰.

Ücretle mushaf istinsah eden "verrâk"²¹ Ebu Yahya Malik b. Dinar bu dönemin önemli isimlerinden sayılsa da bu konudaki en önemli şahsiyet Kutbetü'l-Muharrir (771) olarak bilinir. Sanatkârın "yazısı güzel" anlamını ifade eden ve hattat yerine geçen "muharrir" kelimesi ile adlandırılan en eski kişi Kutbe'dir²². İbnü'n-Nedim Kutbe'nin 4 yazı ortaya koyduğunu söylemiş²³ fakat

²⁰ İbnü'n-Nedim, **El-Fihrist**, Dâru'l-Kütübü El-İlmiyye, Lübnan, 2010, s.14-15.

²¹ Çetin, age., s.24.

²² Çetin, age., s.21.

²³ İbnü'n-Nedim, age., s.15.

bu yazıların çeşitleri hakkında bilgi vermemiştir²⁴. Kalkaşendî bunlardan ikisi celîl ve tumar olarak adlandırırken, C. Huart bu dört yazıyı celîl, tumar, sülûs ve nisf olarak adlandırmıştır²⁵.

Emevîlerin sonu Abbasîler'in başında iki önemli hattat ismi zikredilmiştir. Bunlardan biri ez-Zahhaâk b. Aclân el-Kâtib²⁶ diğeri de İshâk b. Hâmmâd el-Kâtib'dir²⁷.

Resim:14, 15

Emevî Dönemi Mesafe taşı 7-8.yy Türkiye İslâm Eserleri Müzesi 2611

Emevî Dönemi Mescid Kitabesi 116/772 İslâm Eserleri Müzesi 2612 İslâm Eserleri Müzesi,

²⁴ Çetin, age, s.21.

²⁵ El-Müneccid, age., s.81

²⁶ Çetin, age, s.21.

²⁷ İbnü'n-Nedim, age., s.15.

Resim:16, İslâm Eserleri Müzesi,, Abdülmelik b. Mervân Zamanna (685-705) Ait Bir Menzil Kitâbesi (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, Envanter nr. 2511)

1.4 İslâm Yazı Sanatının Abbasiler Dönemindeki Gelişimi (Hatt-ı Mensub Dönemi ve Aklâm-ı Sitte 750-1258)

İslâm'ın doğuşundan itibaren 2 farklı tarz ortaya çıkmış; bunlardan sert köşelerin ve düz hatların hâkim olduğu tarz makilî ve yuvarlak hatların hakim olduğu Nebatî (Şâmî)²⁸ yazının zamanla birleşmesi “Kûfi” diye anılıp çeşitli üslûplarıyla²⁹ 11. yy.'a kadar kitaplarda, mîmârî eserlerde ve evanîde kullanılmıştır.

Resim:17, İslâm Eserleri Müzesi, Abbasi Dönemi Mezar
Kitabesi(245/859) No: 2525

İkinci tarz kavisli hatların hâkim olduğu neshî'den zamanla çoğalıp ayrılan üslûplar oldu. Bu iki grubun dışında üçüncü bir tarz da Mağrip yazısıdır. Bu yazı Kûfi'den yola çıkmasına rağmen farklı bir üslûp oluşturur. Endülüs, Kurtuba, Fas,

²⁸ Muhittin Serin, **Hat Sanatımız**, İstanbul, 1981, s.34.

²⁹ Muhittin Serin, Yusuf Zenûn“Kûfi”, **TDVİA**, C.26, Ankara, 2002, s. 343.

Cezayir, Sudan bölgelerine ithafen topluca Mağrib Hattı adı verilen yazı ise işaret ve noktalamaları daha farklı olan yazı çeşididir³⁰.

8. yy. sonlarından itibaren hat sanatkârlarının güzeli arama endişesi neticesinde ölçülendirmeye gidilmesiyle “Aslî” yani vezinli, ölçülü anlamına gelen “Mevzûn” hat ismini almıştır³¹.

Abbasî Hilafeti'nin ilk zamanlarında kâtipler celil, sülüs, tumar hatlarını kullanmışlardır. Fihristte ve Kalem Güzeli'nde ayrıntılı olarak bahsedilir³². Bu devirde İrakî (Verrakî, Neshî) denilen el-Müstetîr yazıdan doğmuş olan bir yazı geliştirildi³³.

1.4.1. İbni Mukle Dönemi(Ö.413/1022): Hat sanatında en köklü yeniliklerin meydana geldiği dönemdir. Abbasî veziri olan Ebu Ali Muhammed b. Ali³⁴ yani İbni Mukle³⁵ (ö. 940) ve kardeşi Ebu Abdullah El-Hasan³⁶ bu dönemin iki büyük üstâdır. İbn Mukle İmamü'l-Hattatîn (hattatların imamı), Hadeku'z-Zaman (zamanın gözbebeği), Madenü'l-İrfan (İrfan Kaynağı) gibi lakaplarla anılmıştır³⁷. Ahvel'den meşk eden³⁸ İbn Mukle mevzûn hat dönemindeki en önemli ve ilk isimlerdendir.

Ebû Abdullah'ın neshî yazıda Vezir Ebû Ali'nin de tevkî ve rikaa yazılarında ihtisaslaştığı söylenir. İki mushaf yazdığı bilinen İbn Mukle'nin aldığı ceza sebebiyle eli kesilmesinden dolayı eline kalem bağlayıp yazdığı söylenir³⁹.

³⁰ Çetin, agm., s.280; Bu konuya dair ayrıntılı bilgiler için bkz. Müneccid, age., s.81-82; Nedim, age.,16.

³¹ Derman , agm., s.428.

³² Nedim, age., s.16. ; Mahmut Bedrettin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, Ayyıldız Matbaası, C.1, Ankara 1982, ss.95-101

³³ Serin, age., 54

³⁴ Çetin ,age., s.23.

³⁵ Hayatı için bkz. Abdülkerim Özyayın , “İbn Mukle”, **TDV. İA.**, C.20, İstanbul, 1999, s.211-212.

³⁶ Serin, agm., 71.

³⁷ Fevzi Günüç, agm. s.15.

³⁸ Müstakimzâde Süleyman, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Haz. Mustaf Koç, Klasik Yay., İstanbul, 2014, s.150.

³⁹ Serin, age., s.56. ; İbn Mukle'yi İbn Bevvâb'a bağlayan hattatlar için bkz. Çetin, age., ss.25-27 – Kalkaşendi, age., s.19-20.

1.4.2. İbni Bevvâb Dönemi(Ö.423/1032): 10. yy'ın ikinci yarısında doğduğu zannedilen Ali b. Hilal⁴⁰, babası Büveyhîler'in Bağdat'taki hâkimiyeti sırasında saray kapıcısı olduğundan⁴¹ İbn Bevvâb ve İbnü's-Sitrî⁴² künyeleriyle anılmıştır. Ressamlık, Nakkaşlık, ciltçilik ve müzehhiplikle uğraşır; Bağdat'ta Mansur Câmî'nde müezzinlik yaptıktan sonra güzel yazı ile meşgul olamaya başlamıştır. Hat Sanatını Muhammed b. Simsimânî'den meşk etmiştir⁴³. Yazdığı 64 mushafın içinde en güzel olanı İrlanda Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde 1431 no'lu eserdir⁴⁴. İbn Bevvab İbn Mukle'nin tesbit ettiği estetik kaideleri daha ince geometrik nisbetlere bağlayarak üslûbunu güzelleştirmiştir⁴⁵. Bundan dolayı İbn Mukle İbn-i Bevvâb'ın manevi yazı hocası olarak kabul edilir⁴⁶. Benzer üslûpların ortak hususiyetlerini tespit edip sınıflandırarak aklâm-ı sitte'nin teşekkülüyle yazının estetik tekâmülünde büyük çığır açmıştır. İbnü'l-Bevvâb mektebinde muhakkak ile reyhânînin harf ve bağlantıları yanında kelimeler de satır düzeninde klasik nisbet ve âhengini bulmuştur⁴⁷. Ancak bu yazılar asıl tekâmülünü Yâkût ekolünde tamamlamıştır. Hat sanatına etkisi 3 asır sürmüştür; kendisinden sonra gelen hattatlara emsal teşkil etmiştir⁴⁸.

⁴⁰ Habib, age., s.44 'te Ebu'l-Hasan Alaeddin Ali b. Bevvab şeklinde ismini vermiştir.

⁴¹ Muhittin Serin, "İbnü'l-Bevvâb", TDVİA.,C.20, İstanbul, 1999, s. 534- 535.

⁴² Suyolcuâde Mehmed Necib **Devhatü'l-Küttab** isimli eserinde s.82 İbn'i Sitrî şeklinde yer vermiştir.

⁴³ Serin, age., s.57.

⁴⁴ Serin, age., s.58.

⁴⁵ Serin agm., s.61.

⁴⁶ Günüç, agt., s.16

⁴⁷ Serin, agmd., 1999,s.535.

⁴⁸ Serin agm., s.71. ; Bu konuya dair tafsilatlı bilgi için bkz. Çetin, age., ss.14-26.; Buraya kadar olan konuların geniş bir bakış açısıyla özeti için bkz., Haldûn, age., ss.580-587.

Resim:18, Ali b. Hilal (İbn Bevvab) Kitabı buğz el Hilal (İslâm Eserleri Müzesi No:2015)

1.5. KÛFÎ

Nebatî asıllı Arap Yazısı İslâmiyet'ten sonra sanat haline geçiş sürecinde iki ana şekilden besleniyordu. Bunlardan biri dik, köşeli ve sert bünyeli yazı olan Makılî ikincisi ise yuvarlak karakterli olan Şamî yazıdır. Bu iki yazının önce Şam'da⁴⁹ daha sonra Kûfe Şehri'nde yazılıp işlenerek âbâd olmasına nispeten bu ismi almıştır.⁵⁰ Bu yazı mushaf yazımı, dînî konuların tespiti gibi hususlarda kullanıldığı gibi abidevi yapılarda uzaktan okunması için daha büyük yazılarak kullanılmakta idi.

İkinci olan yuvarlak karakterli yazı ise resmi yazışmalarda ve devlet işlerinde kullanılmıştır. Hat sanatının temelini teşkil edecek olan bu yazının kalın kalemle yazılmış şekline kalemü'l-celil adı verilmiştir. Bu yazının ince kalemle yazılmış muhakkak karakterli şekline ise kitap istinsahında kullanıldığı için "neshî"; kitap çoğaltıp satan verrâklar tarafından kullanıldığı için Verrâkî; Irak'ta gelişip olgunlaşması sebebiyle "Irâkî" adı verilmiştir. Kalemü'l-Celil 'in en üst devlet ricalindeki yazışmalarına Kalemü't-Tûmar adı verilmekte idi. Türkçe'ye tomar olarak geçen ve günümüzdeki karşılığı rulo anlamındadır. Yazışmalar rulo yapılarak silindir mahfazalarda korunmaktadır. Bu gösterişli yazının üçte biri oranına tesadüf eden ve üçte bir anlamına gelen sülüs yazı da buradan çıkmaktadır⁵¹.

Kûfî hattı Kuzey Afrika, Endülüs ve Mağrib'de yuvarlak çizgiler kazanarak "el-kûfiyyü'l-mesâhifi'l-garbî" ve "el-hattü'l-mağribî", İran ve doğusunda ise "el-kûfiyyü'l-meşrikî" adıyla o bölgelerde aklâm-ı sittenin yayılmasına kadar kullanılmıştır⁵². Günümüz araştırmacıları, kûfî yazısının tarih içinde ve çeşitli bölgelerde görülen tarzlarını tanımlamak için mesâhif kûfisi, Fâtımî kûfisi, Eyyûbî kûfisi, Memlûk kûfisi, Endülüs kûfisi gibi sınıflandırmalar yapmışlardır. Şehir ve bölgelere göre de kûfiyi Kayrevan kûfisi, Nişâbur kûfisi,

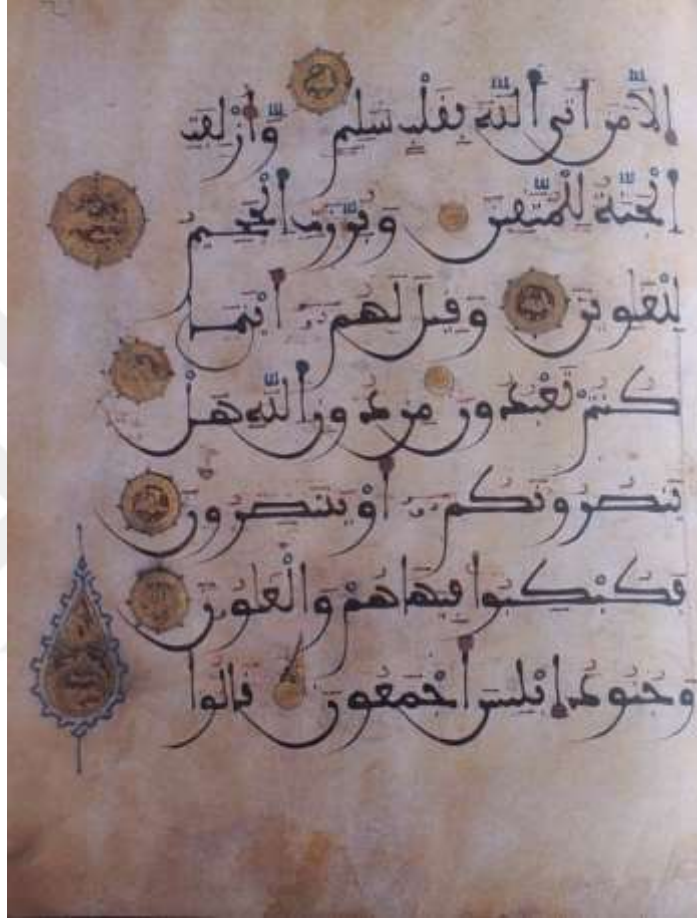
⁴⁹ M. Uğur Derman, "Selçuklu'dan Osmanlı'ya Celi Sülüs Hattının Gelişimi", **IV. Millî, Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, s.91.

⁵⁰ Habib,age,s.35.

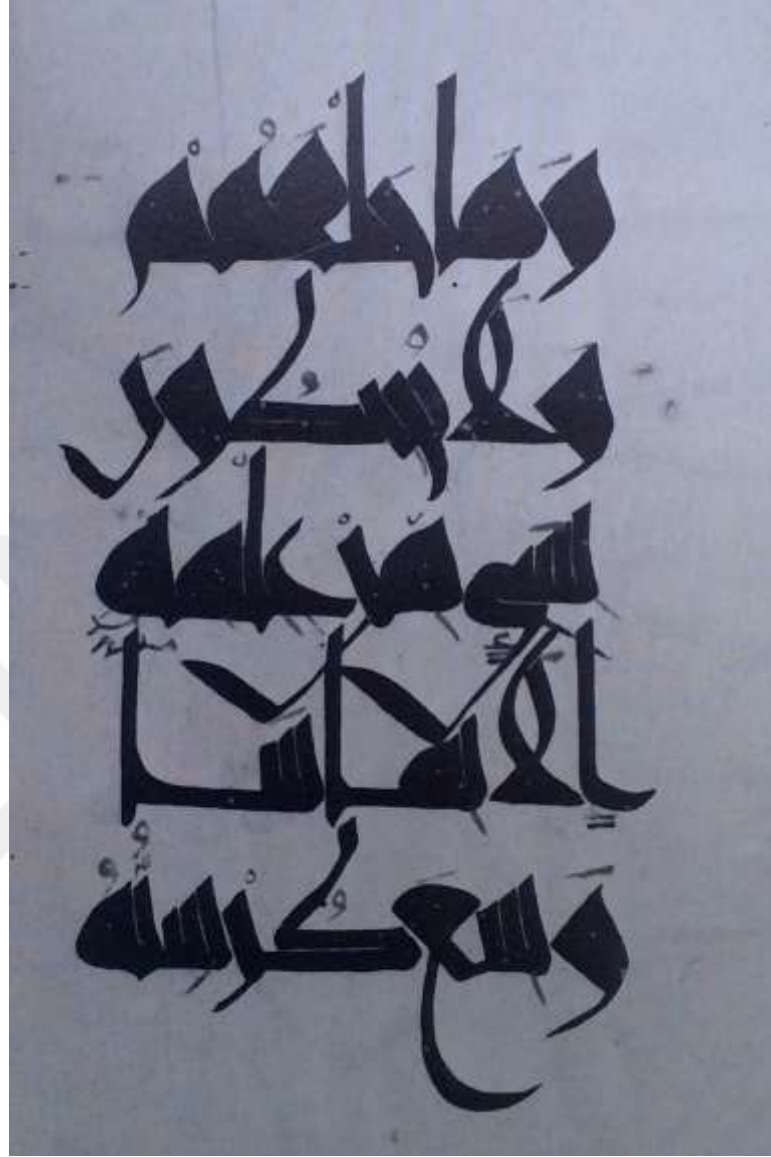
⁵¹ M. Uğur Derman, agm., s.91.

⁵² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **Türklerde Yazı Sanatı**, Ankara, 1958, s.40.

Irak kûfisi, Fârisî kûfisi, Mısır kûfisi ve Endülüs kûfisi diye de isimlendirmişler; kûfinin şeklindeki gelişme ve farklılıklara dayanarak el-kûfiyyü'l-basît, el-kûfiyyü'l-müverrak, el-kûfiyyü'l-müzehher, el-kûfiyyü'l-madfûr ve el-kûfiyyü'l-murabba' şeklinde adlandırmışlardır.

Resim:19 Mağibi Hatla Mushaf Örneği (Muhittin Serin'den)

Resim 20: Kayravan Kûfisi Örneği, (Yasin Hamid Safadî'den)

تذهب فإني وأكبره أن لا تكلم زيدا ولا مخرن
أكبره ترك كلام زيد فإن أردت بها العقيلة لم تحن
أن يلبيها الغلواء إلا أن نأين بعوض مما جرف من المضمير
والسقيلا وخرد أكبره وأذللنا الله وذلك قولك إنا
أردت العقيلة قد علمت أن لا تقوم زيد إلا لا تقوم
ولا عوض وهو إذا أردت الحقيقة غير فاصلة من أن
والعقل فاما السبر وسوق فلا تصور أن يأنهما الإعلى السقبل
والإصمار لهما الساسا كما الأمر والى يقول مررت برجل
كأفام ولا فاعد فيكون مع له قولك مررت برجل فام وقاعد
والإعراب فإن كان الأول متصفا وكذا كان عند الله
لا شحاعا ولا بطلا ولا نفع السبر وسوق هذا الموضع بغير
من أقول علمت أن سيقومون وأن سوق يقومون لا تصور إلا
عادل ذلك وللعقيلة أفعال وللحقيقة أفعال سواءها والى
مذكور على أن هذا الباب أنسا الله فإن أردت العقيلة

Resim 21: Muhallil b. Ahmed tarafından verraki (neshi iraki) hatla yazılmış örnek. (Muhittin Serin'den)

Resim 22: Ali b. Şadan er-Razi Hattıyla Meşrik Kûfisi . (Muhittin Serin'den)

Kaynak eserler ve sanat eserleri incelendiğinde kûfî yazısının şu üslûpları ortaya çıkmaktadır.⁵³

1.5.1Câhiliye Dönemi Kûfisi (cezmi): Enbâr'da doğup geometrik karakterini müsned yazının etkisiyle Hîre'de kazanmıştır.

اد فله بر صلايدو الاوس
ادسلر اللد الملا على
بسلر مسلخه س
ط

Resim 23: Şam'ın güneydoğusunda bulunan, milâdî 528 tarihli Üseys kitâbesi (Nihad Çetin'den)

٩٧٧ ٩٧٧ ٩٧٧
٩٧٧ ٩٧٧ ٩٧٧
٩٧٧ ٩٧٧ ٩٧٧

Resim:24

Şam'ın güneyinde bulunan milâdî 250 yılına ait Birinci Ümmü'l-Cimâl kitâbesi (Nihad Çetin'den)

⁵³ Bu bölümdeki sınıflandırmada Muhittin Serin, “Kûfî”, TDVİA, C.26, Ankara, 2002,ss.342-345 makalesi mihenk kabul edilmiştir.

1.5.2. Asr-ı Saâdet Kûfisi (Mekkî, Medenî): Hz. Peygamber döneminde Mekke ve Medine’de yaygın olarak kullanılan, mushafların yazıldığı Arap yazısıdır⁵⁴.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 اِنَّا اَدْعُوْكَ بِحَبْلِ الْاَلْحَمْدِ
 وَادْخُلْهُ فِرْحَمَهُ صَدَقَ وَاِنَّا صَدَقُ
 اَسْتَعِزُّوْا اِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ
 وَفِرَّ مِنْ رَاجِعِ السَّجْدِ
 لِحَمْدِ رَبِّكَ
 حَرَمٌ مَّرْسُومٌ اِنَّا
 نَسْرُ

Resim 25: Kahire’de Dârü’l-âsâri’l-Arabiyye’de bulunan 31 (651-52) tarihli bir mezar taşı (Nihad Çetin’den)

Resim 26:Asr-ı Saadet dönemi Kûfî Örneği, Hz. Osman’a İzafe Edilen Mushaf Örneği Londra Nüshası

⁵⁴ Bkz.Zekeriya Şimşir, “Konyadaki Selçuklu Dekorasyonunda Kûfî ve Makilî Yazı”, **I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri**, C.2, Konya , 2001, s.313; Serin,agm, 2002, s.344

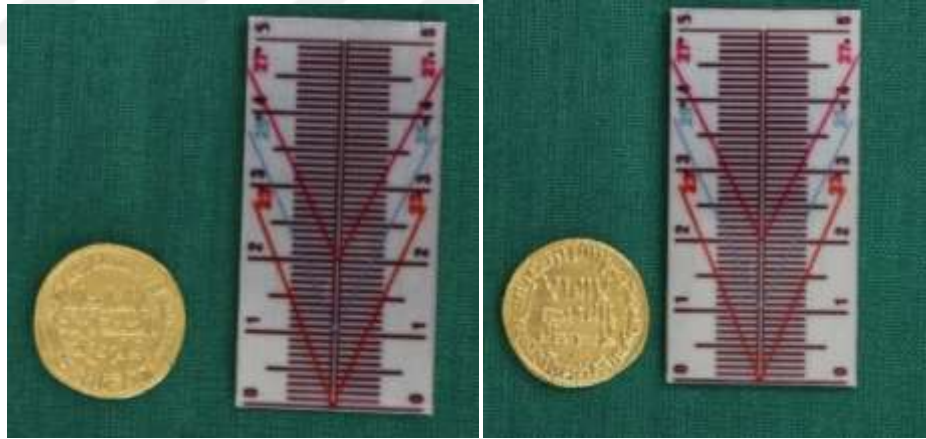

Resim 27: Kûfî Mushaf Örneği (Antalya Müzesi'nden)

1.5.3. Celî Kûfî: Emevîler devrinde iktisadî ve medenî seviyenin yükselmesiyle birlikte ilim ve sanat hayatında da önemli gelişmeler olmuş, şehirlerde görülen imar faaliyetlerinin yanında Kur'an ve kitap istinsah, telif ve tercüme faaliyetleri de hızla çoğalmıştır. Gittikçe yayılan bu uygarlık sebebiyle yazıya olan ihtiyaç daha da artmıştır. Abbâsîler zamanında aklâm-ı sitte ortaya çıkmaya başlayınca kâtipler mushaf ve kitap istinsahında “verrâkî” veya “neshî” denilen bir yazı kullanmış, böylece mushaf kûfisi yerini neshî veya reyhânî denilen yazıya bırakmıştır. Ancak kûfî hattı Kuzey Afrika, Endülüs ve Mağrib'de yuvarlak çizgiler kazanarak “el-kûfiyyü'l-mesâhifi'l-garbî” ve “el-hattü'l-mağribî”, İran ve doğusunda ise “el-kûfiyyü'l-meşrikî” adıyla o bölgelerde aklâm-ı sittenin yayılmasına kadar kullanılmıştır⁵⁵. Dünya müze ve kütüphanelerinde Hz. Osman'a izâfe edilen mushaflarla Emevî ve Abbâsî dönemlerine ait kûfî hatla yazılmış sanat değeri yüksek pek çok mushaf-ı şerif bulunmaktadır. Kûfinin kalemle yazılan mushaf yazısından başka dinî, askerî ve sivil binaların kitâbeleriyle mezar ve menzil kitâbelerinde oymak ve kabartmak suretiyle sert

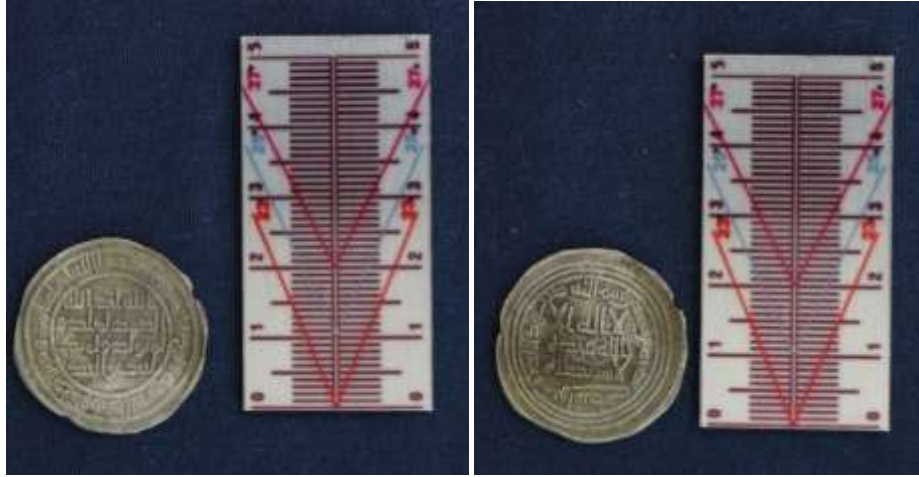
⁵⁵ Kûfî'nin Türk Üslûbu'nun karşılaştırması için bkz. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, **age.**,s.40.

maddeler üzerine hakkedilen celî şekli gelişmiş, böylece kûfî yazı hem binanın süsü hem de medeniyetin tesciline vasıta olmuştur. Hâlid b. Ebü'l-Heyyâc, Velîd b. Abdülmelik devrinde (705-715) yapılan restorasyon esnasında Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına “ve’ş-Şemsi ve duhâhâ” sûresinden Kur’ân-ı Kerîm’in sonuna kadar olan kısmı ilk defa celî kûfî hatla yazan sanatkâr olarak bilinir. Bu yazı altın mozaik parçaları ile teşkil edilmişti. 72’de (691) inşa edilen Kubbetü’s-sahre’nin kitâbelerinde de aynı madde kullanılmıştır. Mekke haremının 167 (783-84) yılına ait sütunları üzerindeki kitâbeler de basit kûfînin celî şekliyle yazılmıştır. Basit celî kûfî yazıda harflerin başına üçgen başlıklar eklenmesiyle “el-kûfiyyü’l-mürevves” adı verilen yeni bir tarz meydana gelmiştir. Bunun en eski örneği Abdülmelik b. Mervân (685-705) dönemine ait bir lafza-i celâlde görülmektedir. II. (VIII.) yüzyılda belirmeye başlayan bu tarz III. (IX.) yüzyılda bütün İslâm dünyasında kullanılmıştır. En güzel örneği Kurtuba’daki (Cordoba) ulucaminin kitâbeleridir. Abdülmelik b. Mervân zamanında basılan paralar üzerinde de bu tarz kûfî kullanılmıştır⁵⁶.

Resim 28-29: Konya Etnografya Müzesi Arşivden Emevî Devleti Abdülmelik b. Mervan Dönemi Altın SikkeNo: 1517, Celî Kûfî Örneği

⁵⁶ Serin, agm,2002,s.344

Resim 30-31: Konya Etnografya Müzesi Arşivden Emevî Devleti Abdülmelik b. Mervan Dönemi Gümüş SikkeNo: 6411, Celî Kûfî Örneği,

1.5.4. Tezyînî ve Çiçekli Kûfî (el-kûfiyyü'l-müzahref)⁵⁷: Kûfinin celî şekli daha tezyinî bir mahiyet kazanmış, harflerin uçları ve yazı boşlukları yaprak kıvrımları stilize çiçek ve hayvan motifleriyle bezenmiştir. Nâyin Camii'nin 349 (960) tarihli yazıları, Kahire Ezher Camii'nin 431 (1039-40) yılına ait kitâbeleri, Diyarbakır surlarında Melikşah burcu üzerindeki 478 (1085) tarihli kabartma, Musul'da 543 (1148) yılına ait ulucami mihrabındaki yazılar, Konya Alâeddin Camii'nin 617 (1220) tarihli minberi üzerinde, Kahire'de 757 (1356) yılına ait Sultan Hasan Medresesi yazıları bu tarzın en güzel örnekleri arasındadır⁵⁸.

⁵⁷ Günümüz hattat ve akademisyenlerinden Süleyman Berk bu başlığı "Zemini Süslü Kûfî olarak almıştır. Bkz. Süleyman Berk, **Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı**, Altınoluk Yay., İstanbul,2013,s74

⁵⁸ Serin, agm,2002,s.344, -Şimşir,agm.315- Ali Alparslan,"Mîmarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", **Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi**, C.4,5, İstanbul, 1966-67, s.3.

Resim 32: Berlin Pergamon Müzesi Beyhekim Mescidi Mihrab Kûfisi,
Çiçekli Kûfi Örneği,(Zekeriya Şimşir'den)

Resim 33: Mevlânâ 15 Çiçekli Kûfi Örneği

1.5.5. Örgülü Kûfi (el-kûfiyyü'l-madfûr): Celî kûfi yazıda dekoratif gelişmeler gittikçe zenginleşerek yeni şekiller oluşmuş, elif ve lâm gibi dik harfler hatta kelimeler dahi örülerek kûfinin bu tarzı ortaya çıkmıştır. Musul'da 615 (1218)tarihli Bedriye Medresesi'nin kitâbeleriyle Konya'da Sırçalı Medrese (640/1242), Karatay Medresesi kubbe tezyinatı (649/1251-52) ve Sivas'ta I. Keykâvus Dârüşşifâsı'nın pencere alınlıklarının lâcivert örgülü kûfi yazıları, Netanz'da İlhanlı dönemi Mescid-i Cum'a Minaresi sırlı tuğla bezemesi (726/1326), Mardin'de Sultan Îsâ Medresesi taçkapı bordüründeki örgülü kûfi yazıları (787/1385) bu tipin en güzel örnekleridir⁵⁹.

⁵⁹ Serin, agm,2002,s.344; Şimşir,agm.315; Alparslan,agm,s.3

Resim 34: Konya İnceminare Medresesi Müderris Odası Alınlığı, Örgülü Kûfi Örneği

Resim 35: 13. Asır Selçuklu Rahle Örneği Reprodüksiyonu, Örgülü Kûfi (Hasan Hüseyin Çiller'den)

1.5.6. el-Kûfiyyü'l-Murabba' (ma'kılî, bennâî, satrancî): Celî kûfnin bu şekli sade, bütün harfleri köşeli ve geometriktir. Mimaride bir süsleme unsuru olarak günümüze kadar kullanılmıştır. Bu tarzın mimaride sırlı ve sırsız tuğlalarla şekillendirilmiş çok güzel örnekleri İran sahasında, Orta Asya, Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde yer almıştır. Selçuklu dönemine ait 515(1121) tarihli İsfahan Cuma Camii'nin taçkapı kemer koltukları, bordür ma'kılî tezyinatı, Mardin'de 573(1177-78) yılına ait ulucami minaresi kaidesindeki yazı, 696(1297) tarihli Beyşehir Beylikler dönemi Eşrefoğlu Camii'nin ahşap minberi ma'kılî süslemeleri, 726(1326) tarihli Netanz Mescid-i Cum'a'nın taçkapısı firûze ve lâcivert renkli çini ma'kılî bezemeleri bu tarzın güzel örnekleri arasında zikredilebilir ⁶⁰ .

Dekoratif celî kûfnin bu çeşitleri, İslâm medeniyeti çerçevesinde günümüze kadar dinî ve içtimaî hayatla sanat hayatımızın her safhasında çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Başta mimari eserlerin kitâbe, kubbe ve kuşak yazılarında taş ve sıva üzerine, ayrıca iç ve dış mimaride dekoratif bir unsur olarak çini, mozaik, alçı ve tuğlalarla çok zengin kûfî çeşitleriyle kompozisyonlar oluşturulmuştur. Mihrap, minber, kapı ve pencere kanatlarında ahşap üzerine tezyinî motiflerle beraber güzel kûfî yazılar da büyük bir sanat zevkiyle işlenmiştir. Leğen, sini, şamdan, alem, tabak, kılıç, kalkan gibi madenî alet ve eşyalarla çini ve seramik kaplar, sanat değeri olan hediyelik eşyalar üzerinde de kûfî yazı tezyinî bir unsur olarak yer almıştır. Müzelerde ve özel koleksiyonlarda İslâm milletlerinin medenî seviyesini gösteren çini, seramik, ahşap, tekstil ve maden sanatlarının en seçkin örnekleri sergilenmektedir.

⁶⁰ Baltacıoğlu, age. s.40; Serin, agm,2002,s.344; Şimşir,agm.ss.312-313.

Resim 36: Beyşehir Eşrefoğlu Camii Minber Alınlığı

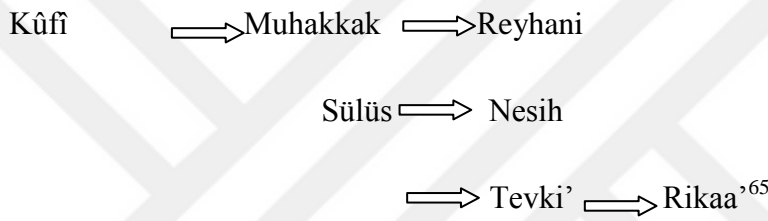
Resim 37: Satrançlı Kûfi Örneği, (Turgay Yazar'dan)

1.6.Aklâm-ı Sitte:

Pek çok kaynakta oldukça karmaşık izah edilen Kûfî yazsının tarihçesi ve menşei Uğur Derman'ın sadeleştirilmiş izahı sayesinde daha iyi görülmektedir⁶¹.

Abbasiler döneminde yaşayan Hattat İbn-i Mukle'nin temelleri oluşturup İbn-i Bevvâb'ın ıslah ettiği⁶² 6 çeşit yazının bir arada anılan ismidir⁶³. Şeş kalem diye de tabir olunur⁶⁴.

Bunların kûfî'den çıkış şekli şöyledir.

Bu yazılar sırasıyla şöyledir:

1.6.1.Muhakkak: sözlük anlamı muhkem, muntazam, şüpheli bir yer kalmamış, sağlam söz ve sağlam dokunmuş kumaş demektir⁶⁶. Sülüs yazısının yatkın ve yatay kısımlarının uzun ve geniş olan cinsidir. “1,5 hissesi düz, geri kalanı eğridir⁶⁷” şeklinde tarif edilir. Kalem kalınlığı 2,5- 3 mm. olup harfleri yazılırken hiçbir fedakârlık yapılmaz. Görünüş itibariyle kûfî'den ortaya çıkan bir yazı çeşididir. XI. Asırda mushaf istinsahında kûfinin yerini almıştır. İbn'i-Bevvâb ve Yâkût'un talebelerinin en çok meşgul oldukları yazı çeşidi muhakkak

⁶¹ Bkz. M. Uğur Derman, “Selçuklu'dan Osmanlı'ya Celi Sülüs Hattının Gelişimi”, **IV. Millî, Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995; bkz s.21.

⁶² Bkz. El-Müneccid, age, s.81.

⁶³ Suyolcuzaade Mehmed Necib , age.,s.7.

⁶⁴ Şimşir, agm,s.313.

⁶⁵ Günüş,agt,s.37

⁶⁶ Ali Alparslan,**Osmanlı Hat Sanatı Tarihi** YKY yay. İstanbul, 2004,s.21.

⁶⁷ Şevket Rado, **Türk Hattatları**, Yayın Mat, İstanbul,---s.17.

ve reyhanîdir⁶⁸ Bilhassa Kur'an-ı Kerîm yazımında kullanılmıştır. Dik harflerin boyları ile sin , şın, sad, dad ve fe gibi çanaklı harflerin sola doğru genişleyen kısımları sülüse nazaran daha uzun olduğu için dönüş noktaları ve yerleri de daha sert bir görünüme sahiptir⁶⁹. 16. yy.a kadar revaçta olup yerini sülüse bırakmıştır⁷⁰. Günümüzde ise sadece hilye-i şeriflerde başmakam kısmında yer alan besmele olarak yazılmaktadır.

Resim 38: Topkapı Sarayı EH 227 Yâkût'a Ait Muhakkak Cüz Sayfası⁷¹

1.6.2.Reyhanî: Muhakkak'a tabi'dir. Reyhan çiçeğini andırdığı için bu adı aldığı rivayet olunur⁷². Kalem kalınlığı muhakkak kaleminin üçte biri kadardır. Kitabî yazılarda daha çok kullanılmıştır. İbn-i Bevvâb güzelleştirmiş Yâkût da bu yazıyı tekâmülüne erdirmişdir⁷³. Muhakkak ve reyhanî sayfada sülüs ve nesihe

⁶⁸ Nihat Çetin, “Aklâm'ı-Sitte” TDVİA.,C.2,İstanbul,1989,s.279.

⁶⁹ Ali Alparslan,age.,s.21.

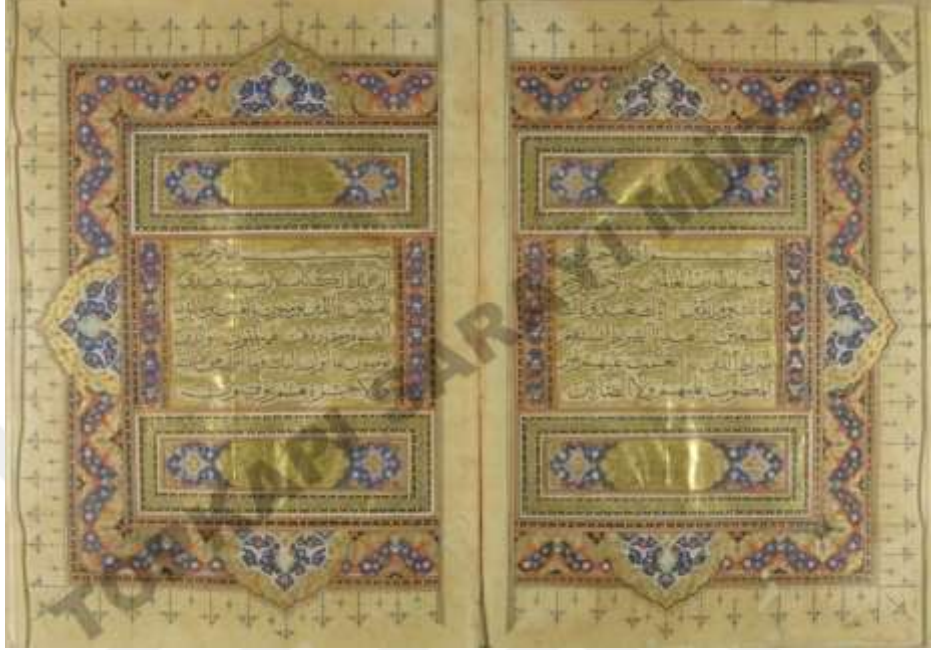
⁷⁰ Şevket Rado,age.,s.17

⁷¹ Süleymaniye ve Topkapı sarayı Müzesi Kütüphanelerinin kuralları gereği okuyucuya verilen görsellerinde kurumların logosu yer almaktadır.

⁷² Ali Alparslan,age.,s.21

⁷³ Muhiddin Serin,2003, age., s.73

benzediği ve bu iki yazıya göre daha fazla yer kapladığı için 16. yy dan itibaren yerini yavaş yavaş sülüs ve nesih'e vermiştir⁷⁴.

Resim 39: Topkapı Sarayı EH 79 Yâkût'a Ait Reyhanî Mushaf Sayfası

Resim 40: Şeyh Hamdullah Hattıyla Muhakkak- Reyhani Kıta, (Muhittin Serin'den)

⁷⁴ Ali Alparslan, age., s.21

1.6.3.Sülüs: Kelime olarak üçte bir anlamına gelir. Harfin üçte birlik kısmı yuvarlağımsı üçte ikilik kısmında da düzlük görülür. Muhakakka nispeten daha yuvarlak ve yumuşak hatlara sahiptir. Harflerin boyları ve genişlikleri biraz küçük olduğu gibi sin sad kâf gibi çanak şeklindeki harfler de daha derindir⁷⁵. Gelişimini nesihle beraber Osmanlı hattatlarının elinde tamamlamıştır. Genellikle kalem ağzı 3mm.dir. Ananevî yazı öğrenimine sülüsle başlanır. Bu sebeple “Ümmü-l Hutût (Hatların Anası) olarak kabul edilir⁷⁶. Esedullah Kirmanî sülüs gelişimde önemli rol oynayan hattatlardan olmasına rağmen sülüs tekâmülünü Osmanlı hattatları elinde kazanmıştır⁷⁷.

1.6.4.Nesih: Sözlük anlamı bir şeyi kaldırmak onu yerine başka bir şeyi koymak demektir. Bu adı kûfi’yi Kur’an yazısı olmaktan kaldırdığı veya sülüsün üçte ikilik kısmını ortadan kaldırarak yazıldığı için aldığı rivayet olunur⁷⁸. Harekeli olarak Kur’an-ı Kerîm’de, harekesiz olarak da diğer eserlerde yazılmıştır. Sülüsün üçte bir nispetinde ufaltılmış hali olmakla⁷⁹ beraber tam sülüs olmayıp onu andıran husûsiyetleri vardır⁸⁰ Mushaflarda zamanla reyhanî hattı yerine kullanılmaya başlanmıştır⁸¹.

⁷⁵ Ali Alparslan, age., s.21

⁷⁶ Muhiddin Serin, 2003, age., s.73

⁷⁷ Çetin, agm, 1989, s.279

⁷⁸ Ali Alparslan, age., s.21

⁷⁹ A. Süheyl Ünver, **Türk Yazı Çeşitleri**, İstanbul, 1953, s.17

⁸⁰ Ali Alparslan, age., s.21

⁸¹ Çetin, agm, 1989, s.279

Resim 41:Yâkût'a Ait Sülûs Nesih Sayfa Örneği (Muhittin Serin 'den)

Resim 42: Hafız Osman Hattıyla Sülüs Nesih Kıta (Muhittin Serin'den)

1.6.5.Tevki':Lügat anlamı bir şeyi vaki ettirmek, öldürmek, tesir etmek demektir. Eskiden halife ve vezirlerin mektuplarının bu yazıyla yazılmasından dolayı bu adı almıştır. Sülüs yazının ihmal edilmiş ve daha kıvrak yazılmış halidir. Daha çok dîvâna ait kısa metinlerin yazımında kullanılmıştır. Daha sonra yerini dîvânî yazıya bırakmıştır. Sülüs yazıya göre harflerin boyları çanaklar küpler ve elifler daha kısa küçük ve kıvraktır. Kalem kalınlığı sülüse tabi' olup en belirgin özelliği birleşmeyen harflerin birleşmesidir.

1.6.6.Rikaa (Hatt-ı İcâze): Deri ve kâğıt parçalarına verilen ad olduğu gibi onların üzerine süratle yazılan yazının da adıdır⁸². Tevki' yazının nesih ve reyhanî gibi küçüğü ve ince kalemlle yazılanıdır⁸³. İcazetnameler bu hat ile yazıldığı için "Hatt-ı- İcâze" diye de isimlendirilmiştir⁸⁴. Çoğu harflerin birbirine bitişik olması sebebiyle süratli yazmaya müsaittir. Bu hatla mektuplar, vakıf

⁸² Ali Alparslan,age.,s73

⁸³ Muhiddin Serin, 2003, age., s.72

⁸⁴ Süleyman Berk,age.,s.73

kayıtları yazılmış, İran'da ta'lik yazının ortaya çıkışı ve Osmanlılarda dîvânî yazının geliştirilmesine kadar kullanılmıştır. Sema', kıraat, rivayet ve mütalaa' gibi kayıtlar bu yazıyla tutulmuştur⁸⁵.

Resim 43: Şeyh Hamdullah Hattıyla Tevkî, Rikaa' Kıta,(Muhittin Serin'den)

⁸⁵ Muhiddin Serin, 2003, age., s.73

2. BÖLÜM. YAKÛTÛL-MUSTA'SİMÎ (698/1299)

2.1.Hayatı

Hat Sanatında “Kıblet’ül-Küttâb” (Hattatların Kiblesi) unvanını kazanan, adı Yâkût b. Abdullah, künyesi Eb’ul-Mecd, lâkâbı Cemaleddin olup, son Abbasî halifesi Musta’sım Billah’a nisbeten bu adı almıştır. Adı tamamıyla Ebul-Mecd Cemaleddin Yâkût b. Abdullah el-Musta’sımî şeklindedir. Bazı kaynaklarda künyesi “Ebu’d-Dür” diye zikredilmiştir.⁸⁶. Tuhfe’de ise bu künye başka bir hattata ait olarak bahsedilmiştir.⁸⁷. Yâkût kaynaklarda, Yâkut’u-Rûmî, Yâkût b. Abdullah, Yâkût el-Musulî şeklinde de anılmakta⁸⁸ ise de bunların farklı kişiler olduğunu söyleyen kaynaklar da mevcuttur .

Küçük yaşta Rum ülkelerinden Bağdat’a getirilen esirler arasından son Abbasî halifesi Musta’sım Billah tarafından satın alınmıştır. Kaynaklarda Amasyalı veya Habeş olduğuna dair muhtelif görüşler yer almaktadır. Saraya alındıktan hüsn’i-hattın yanı sıra dil, edebiyat ve o zamanın ilimleri konusunda sıkı bir tedrisattan geçmiştir⁸⁹.

Hat Sanatı’nı Halife Musta’sım Billah’ın kütüphane müdürü Sayfüddin Urmevî’den⁹⁰ meşk etmiş ve İbn Habib’den⁹¹ de istifade etmiştir. Bazı araştırmacılara göre Şuhde’den de ders almış denilse de bunun tarihi açıdan mümkün olamayacağı bilinmektedir. Meşk usûlünü tamamladıktan sonra İbn Mukle Ve İbn Bevvâb ve diğer hocaların yazılarını da tetkik ederek kendi üslûbunu ortaya koymuştur.⁹²

⁸⁶ İbn Hallikan, **Vefayâtül-Ayân**, İhsan Abbas, Beyrut.,1972,s119.

⁸⁷ Müstakimzâde, age, s.516.

⁸⁸ Yâkutül-Hamevî, **Mu’cemül-Udeba**, c.7, Beyrut, 1999, s.230

⁸⁹ Nihad Çetin, agm, 1986,s.352

⁹⁰ Muhammed Efdalüddin Kılıç, “Yakut el- Musta’sımî’nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993, s.8.

⁹¹ Kılıç, agt, s.8.

⁹² Muhittin Serin, “Yakût El-Musta’sımî”, **TDVİA.**, C.43, İstanbul,2013,s.291

Bazı kaynaklarda ise Yâkût'un hocaları olarak bilinen hattatlara Zeynep binti Ahmed El-feac el-İbrî de dahil edilmiştir⁹³.

Yâkût; Abbasî Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan İlhanlılar hükümdarlarından Hülâgû ve Gaza Han Dönemi'nde de hizmetler vermiştir. Yazıya getirdiği yenilikler sebebiyle Kıblet'ül-Küttab (Hattatların Kibleesi) unvanını almıştır⁹⁴.

Tarihte karşımıza çıkan pek çok Yâkût vardır. Bu zâtlar Hamevî, Musulî, gibi farklı lakap ve isimlerle anılmıştır. Bu isimlerin kaynaklarda bazen birbirlerinin özelliklerini almış bazen de külliye karıştırılmıştır⁹⁵. Bu konuyu araştıranlar arasında en makûl bilgiyi Nihad M. Çetin'in verdiğini söyleyebiliriz⁹⁶.

Şeyh Abdülkadir Geylanî'nin muhabbet ve saygısına mazhar olan Yâkût için “Onun elinde Allah'ın sırlarından bir sır vardır” sözünü tarihe düşmüştür.⁹⁷ İyi bir şair de olan Yâkût⁹⁸ ‘un vefatı kaynaklarda 667, 696, 699 gibi tarihler yer almışsa da en muteber olanı 698/1299 tarihidir⁹⁹.

⁹³ Kılıç, agt, s.9.

⁹⁴ Ali Alparslan, “Yâkût-i Mustasımi”, **Eczacıbaşı sanat Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1997, s.1912.

⁹⁵ Salahaddin El-Müneccid, **Yâkûtül-Musta'simî**, Beyrut,1985,ss. 7-10. , İbn Hallikan, age., s.119.

⁹⁶Nihad Çetin, “Yâkût Musta'simî”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul,1986, s.356.

⁹⁷ Habib,age., s.52.

⁹⁸Müneccid, age., s.33.

⁹⁹Serin, agm., 2013, s.292.

2.2. Yâkût el-Musta'sımî'nin Hat Sanatı'ndaki Yeri:

Bütün sanat dallarında olduğu gibi yazı sanatında da büyük üstadların yetişmesi, kendilerinde doğuştan mevcut olan fitrî istidatların yanında, elden tutan himmet sahibi yüksek makamların varlığı ile mümkün olmuştur. Halife Musta'sım da Yâkût'a kölesi gibi davranmamış, iltifat ve ihsanlarda bulunmuştur. Onun ilerlemesi için ve onu teşvik amacıyla kısılandırmak için İbn Bevvâb'ın yazılarını övecek şekilde söz ve tavırlarda bulunduğu raivayet olunmuştur¹⁰⁰.

Hat Sanatı'nı Halife Musta'sım Billah'ın kütüphane müdürü Sayfüddin Urmevî'den¹⁰¹ meşk etmiş ve İbn Habib'den¹⁰² de istifade etmiştir. Bazı araştırmacılara göre Şuhde'den de ders almış denilse de bunun tarihi açıdan mümkün olamayacağı bilinmektedir. Meşk usûlünü tamamladıktan sonra İbn Mukle Ve İbn Bevvâb ve onlardan sonra gelen hat üstadlarının yazılarını inceleyerek kendi tavrını vücuda getirmiştir..¹⁰³

O zamanlar birbirinden küçük farklarla ayrılan pek çok yazı çeşidini 6 kaleme indirerek kalıplaşmış tabir olan “Aklâm-ı Sitte” hususiyetlerini netleştirmiştir. Her yazı çeşidine kendine has kalem ağzı kalem kalınlığı ve meyil belirlemiş¹⁰⁴, günümüz meşk usûlündeki noktalama esasına dayanan ölçülendirmeyi ortaya koyarak harflerin düzenini netleştirmiştir¹⁰⁵. Muhakkak ve reyhanîyi klasik üslûbuna kavuşturmuştur. Sülûs ve nesihte belirli bir olgunluğa erişmiş¹⁰⁶ ise de bu yazıların tekâmülü Osmanlı hattatlarından Şeyh Hamdullah döneminde olacaktır. Yâkût ekolü yazı çeşitlerinde, harflerin bünyesi, kendi kalem noktasına göre boy ve enleri, çanakların derinlik ve genişlikleri, nûn, kâf, yâ gibi harflerde yapılan

¹⁰⁰ Fevzi Günüş, agt.,s.16-17.

¹⁰¹ Muhammed Efdalüddin Kılıç, “Yakut el- Musta'sımî'nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993, s.8.

¹⁰² Kılıç, agt, s.8.

¹⁰³ Muhittin Serin, “Yakût El-Musta'sımî”, **TDVİA.**, C.43, İstanbul,2013,s.291

¹⁰⁴ Nihat Çetin bunlara kalem ağzını daha etli bırakmasını da eklemiştir. Bkz. agmd., s.354.

¹⁰⁵ Yâkût'un kalemin ağzını ilk kesen hattat olduğuna dair görüş konusuna değerlendirme ve sonuç bölümünde değinilecektir.

¹⁰⁶ Serin, agm.,,2013,s.291.

keşidelerin uzunluğu ve derinliği, satır düzeninde harf ve kelimelerin aralıkları harflerin birbirine olan bağlantıları belirlenerek yazı en güzel ahenge ulaşmıştır¹⁰⁷.

1001 adet mushaf yazdığı rivayet olunan Yâkût'un¹⁰⁸ Türkiye'de bilinen 32 kadar mushaf veya cüz tesbit edilebilmiştir. 1 adet Beyazıt Kütüphanesi, 7 adet İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 4 adet Süleymaniye Kütüphanesi, 13 adet Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 5 adet İslâm Eserleri Müzesi ve 2 adet de Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu eserlerde her ne kadar Yâkût imzası var ise de bir kısmının onun elinden çıkmadığı düşünülmektedir. Ayrıca İstanbul'da yazma eser bulunan kütüphane ve müzelerde mushaf dışında yazmış olduğu eserler de mevcuttur.

---

¹⁰⁷ Serin, agm., 2010,s. 72.

¹⁰⁸ Habib, age. s.51.

2.2. Yâkût El-Musta'sımî'nin Talebeleri:

Yâkût'un bilinen altı büyük talebesi vardır. Kendisinin de bu altı talebeye dâhil edilerek oluşturulan yedi kişiye “Esatize’i Seb’a” (yedi üstadlar) adı verilmiştir¹⁰⁹. Kaynaklarda bu üstadların büyük bir kısmı bilinmekle beraber bir iki tanesi hususunda ihtilaflar mevcuttur. Bu ihtilaflar Nefeszade’de, Şevket Rado’da ve Cl. Huart ‘da farklılıklarıyla beraber verilmiştir¹¹⁰. Bu isimleri Nihad Çetin bize şu şekilde sıralamıştır.

- 1-Ergun b. Abdullah el- Kâmilî
- 2- Ahmed b. Es-Sühreverdî
- 3- Mübarekşah es-Suyutî
- 4- Mübârekşah es-Kutb
- 5- Abdullah b. Mahmud Es-Sayrafi
- 6- Nasrullah et-Tabîb

Bu altı talebe arasında Yusuf b. Yahya el-Meşhedî, Seyyid Haydar Gundenüvis¹¹¹ ve Yahya Sûfî de zikredilse de Yahya Sûfî'nin doğrudan Yâkût'un talebesi olmadığı bilinmektedir¹¹².

Sabit b. Tavan, Esad b. İbrahim b. Hasan, Sadr b. Muhammed, İbrahim Ebu Abdullah b. İbrahim, İbrahim b. Süleyman, Ahmed b. Hibetullah Halil, Ahmed b. Ali, Mahmud b. Ebubekir, Nizameddin Dede Konevi, Ahmed b. İbrahim b. Zübeyir, Muhammed b. Ahmed, Ahmed b. İbrahim b. Abdurrahman, Abdürrezzak b. Ahmed,

¹⁰⁹ Çetin, age, s.27.; Kılıç agt,s. 18-19

¹¹⁰ Nefeszâde , s. 44-47, Şevket Rado, **Türk Hattatları**, İstanbul,---, s.30; Cl Huart, **LES Calligraphes et Les Miniatures De, Lorient Musulman**, Paris, 1908,s.86-87.

¹¹¹ Çetin, age., s.27.

¹¹² Rado, age.s.30.

Nasrullah, Hasan b. Ahmed şeklinde Tuhfe'de geçen diğer talebeleri olarak zikredilir¹¹³.

Altı talebeyi kısaca şu şekilde açıklayabiliriz:

2.2.1. Abdullah Argun(ö.744 /1343): Argun mahlası melez anlamına gelip, annesinin Türk babasının Arap oluşuna istinâden verilmiştir¹¹⁴. Aklâm-ı Sitte'de özellikle Muhakkak yazıda uzmanlaşmış, 29 mushafın yanı sıra Bağdat'ta iki medresenin kitabesini yazmıştır. Topkapı Sarayı ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde eserleri mevcuttur¹¹⁵.

Resim 44: Tiem 202 Abdullah Argun'a Ait Mushaf Örneği Serlevha Sayfası

¹¹³ Serin, age. 2003, s.67.

¹¹⁴ Müstakimzade, age., s.265.

¹¹⁵ Muhittin Serin, "Abdullah Ergun", TDVİA., C.1, İstanbul, 1988, s.99-100.

Resim 45: Tiem 202 Abdullah Argun'a Ait Mushaf Örneği Hatime Sayfası

2.2.2.Ahmed Sühreverdi: XIII. yy son yarısı ile VIX. Yy ilk yarısı arasında yaşamıştır. İran'ın Sühreverd şehrinden olduğu için bu adı almıştır¹¹⁶. Nesihte ve celi yazıda üstaddir. Otuz üç tane mushaf yazmıştır.¹¹⁷ İslâm Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde eserlerine rastlanmaktadır.

¹¹⁶ Mustafa Uzun, "Ahmed-i Sühreverdî", TDVİA, C.2, İstanbul, 1989,s.133.

¹¹⁷ Habib, age., s.55.

Resim 46: Tirm 486 Ahmed Sühreverdi Hattıyla Mushaf Serlevha Sayfası

Resim 47: Tirm 486 Ahmed Sühreverdi Hattıyla Hatime Sayfası

2.2.3. Mübarekşah es-Suyufi: Altı çeşit yazıda mahir olmakla beraber en çok reyhanî’de kendini göstermiştir. Topkapı Sarayı’nda bir mushafı bulunmaktadır.

2.2.4.Mubarekşah b. Kutub (ö. H.711): Bilhassa nesih yazıda uzmanlaşmış olup Süleymaniye Kütüphanesi’nde bir eseri kayıtlıdır¹¹⁸. Hicrî 711 de vefat etmiştir¹¹⁹.

2.2.5.Abdullah Sayrafi(Ö. H.745): Özellikle sülüs yazılarıyla temeyyüz etmiştir. Topkapı Sarayı’nda iki mushafı mevcuttur. Şeyh Hamdullah Yâkut ve Sayrafi’nin yazılarını inceleyerek bir ekol haline gelmiştir¹²⁰. Tuhfe’de Abdullah Sayrafi’nin Yâkût’un doğrudan öğrencisi olmayıp Yâkût’un talebelerinden Seyyid Haydar Gundenüvis’den ders aldığı belirtilmiştir¹²¹. Böyle bir görüş Yahya Sûfi için de geçerlidir¹²².

Resim 48: Tiem 178 Abdullah Sayrafi Hattıyla Mushaf Serlevha Sayfası

¹¹⁸ Serin, Yakut, s.292.

¹¹⁹ Habib, age., s.55.

¹²⁰ Serin, Yakut, s.292.

¹²¹ Müstakimzade, age., s.264.

¹²² Rado, age., s.30.

Resim 49: Tiem 178 Abdullah Sayrafi Hattıyla Hatime Sayfası

2.2.6.Nasrullah et-Tabib (Nasruddin Müteabbib): Bağdatlı'dır. Hocasından otuz sene sonra vefat etmiştir¹²³. Bilhassa muhakkak yazıda uzmanlaşmış ve yirmi beş mushaf yazmıştır¹²⁴.

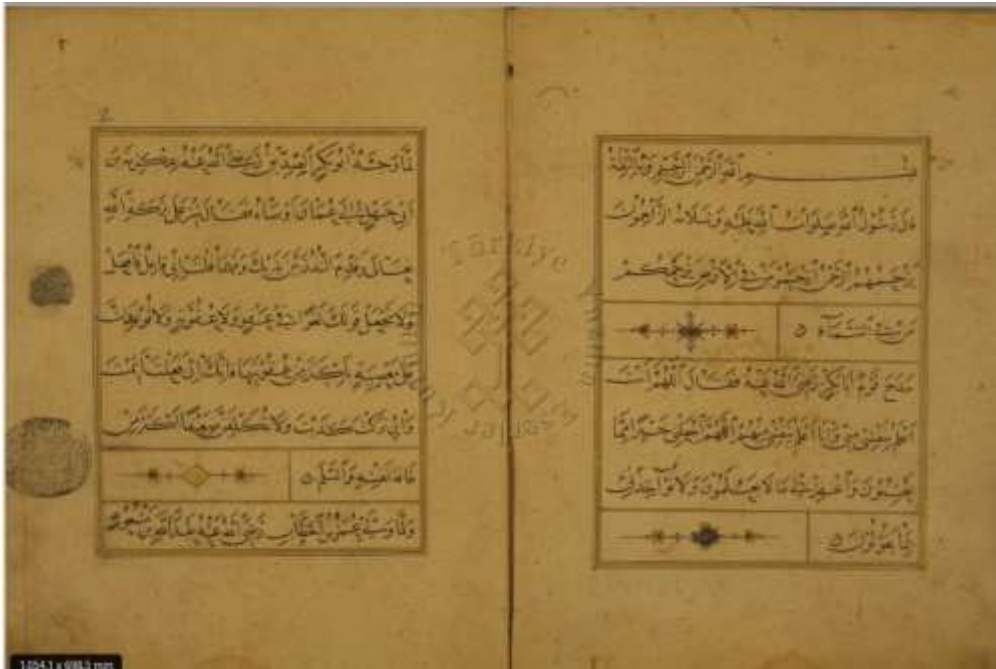
¹²³ Müstakimzade, age., s.505.

¹²⁴ Serin, Yakut, s.292.

2.3.Yâkût El-Musta'sımî'nin Telif Eserleri:

2.3.1.Er-Risâle Fil-Hatt: Keşfizzünûn ve Miftahüs Saade isimli esrelerde bu risaleden bahsedilmişse de herhangi bir nüshası mevcut değildir¹²⁵.

2.3.2.Esrarul-Hukemâ: Köprülü Kütüphanesi'nde kendi hattıyla 689/1290 tarihli eserdir. Nasihat ve tasavvuf ile alakalıdır. İstanbul'da H.1300'de basılmıştır.

Resim 50: Esrar-ul Hukemâ Süleymaniye Kütüphanesi FazılAhmed 1205

2.3.3. Ahbar Ve Eşar Ve Nevadir Ve Fiker ve Hikem Vesaya Müntehabe:

Ayasofya Kütüphanesi'nde 3765 envanter no'lu eserdir. Kendi hattıyla H. 662'de yazılmıştır¹²⁶. H. 1297 ve 1302'de basılmıştır.

¹²⁵ Salahaddin Müneccid, age.,1985,s.40; Kılıç, agt, s.14.

¹²⁶ Çetin, agm., 1986,s.354

Resim 51: Ahbar ve Eşar Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3765

2.3.4.Fikerun Ültikat ve Cümiat An Eflatun: Ayasofya Kütüphanesi'nde

2820 envanter no'lu eser Yâkût hattıdır.

2.3.5. Nebzetün min Akvalil Fudala¹²⁷: Tenziye Elbab Fi Hadaikil Adab

isimli kitabın içinde Musul'da 1863'te basılmıştır.

Yâkût'a ait 6. bir eserin varlığından bahsedilip ketebesinde “Kitaben Ediben Li-Yâkûtu- Musta'simî ve bi-hattihî” ibaresi bulunduğu rivayet olursa da eserin ismi hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.¹²⁸

¹²⁷ Bu eserin ismindeki “Nebzetün” kelimesi Serin Ve Kılıç'ta Nubza şeklinde geçmiş olup eserin İngilizce yazılışından Türkçe'ye çevrildiği zannedilmektedir. Arapça okunuşundan Türkçeye çevrildiği takdirde Nebze (nebzetün) şeklinde okunup yazılmaktadır.

¹²⁸ Münecid, age., 1985, s.41.

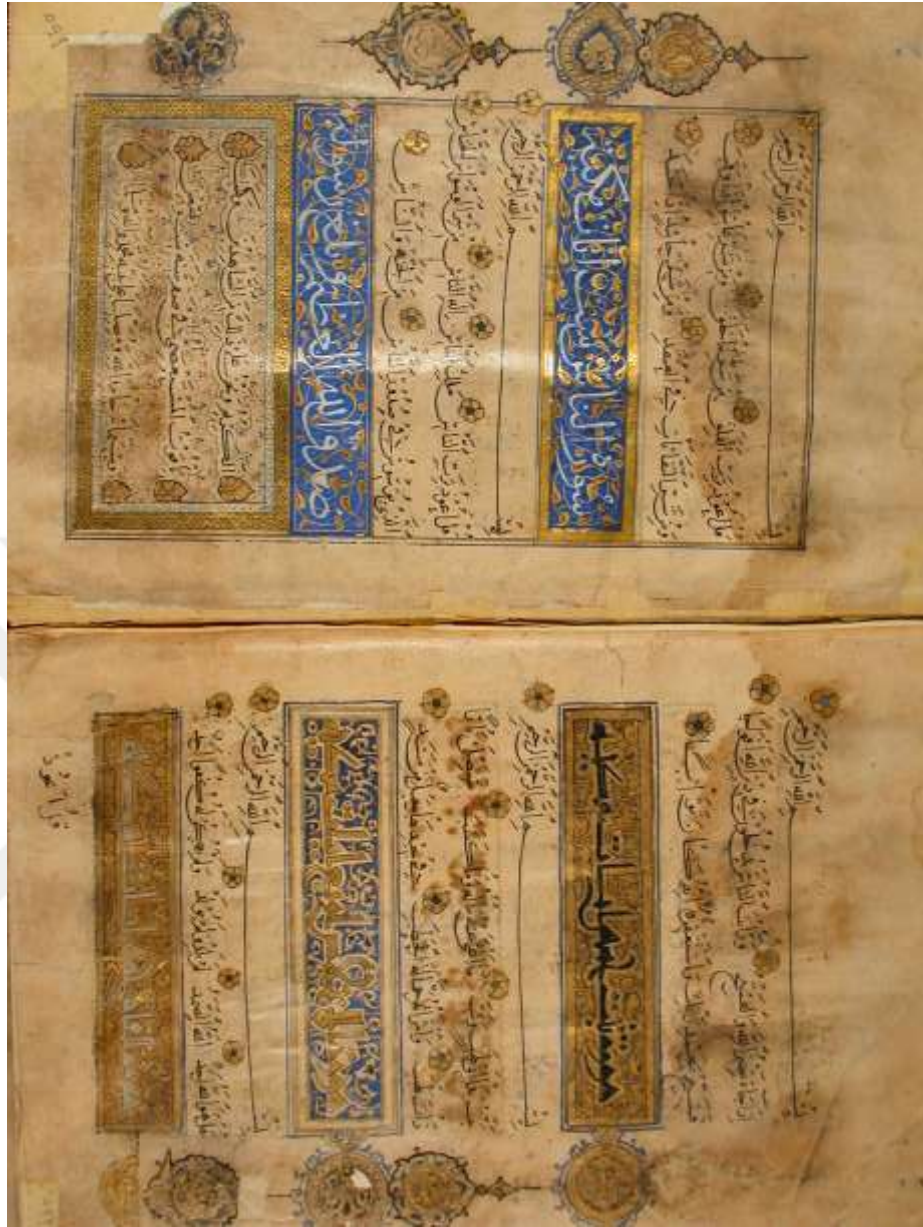
3.BÖLÜM TÜRKİYE MÜZELERİNDE BULUNAN YÂKUT-ÜL MUSTA'SİMÎ'YE AİT MUSHAF LARIN HAT SANATI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

3.1. Konya Mevlânâ Müzesi Mushafları

3.1.1. Mevlânâ 15

Resim52: Mevlânâ 15 Serlevha Sayfası

Resim53: Mevlânâ 15 Ketebe Sayfası

Varak Sayısı:594 sayfa her sayfaya tek tek Arapça rakamlarla alt kısmına numara verilmiştir.

Eserin Ölçüleri: 162X242X60 mm.

Cilt Özellikleri: Zilbahar (Zerbahar) bordo deri cilttir. Eserden sonraki dönemlere aittir. Zilbahar motifinden sonra 2 li 4 cedvel arasına yerleştirilmiş 3 sıra zencirek bulunmaktadır. Sertab ve miklebi sağlam durumda olup kapaklarla uyumlu haldedir. İç kapaklarda sertabda 2 sıra cedvel olup diğer kısımlar plastik kırmızı yan kâğıtla kapatılmıştır. Bu da eserin farklı zamanlarda farklı onarımlardan geçtiğini göstermektedir.

Sayfa Ölçüleri:158x238 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Kalınca koyu renk samani kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 105x172 (cedvelsiz sayfalar), 84x128 (cedvelli sayfalar)

Yazı Türleri: Nesih, Kûfî, Sülûs.

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.8 mm, Kûfî 2mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah(genel), Lacivert, Beyaz, Altın (Kûfî), Kırmızı(Mühmel), Siyah(hareke).

Satır Aralığı:14 mm.

Sayfa Düzeni: 105 mm uzunluğunda 12 satır.

Ketebes: Yâkût eliyle 696 da Safer ayında yazıldığına dair ketebe mevcuttur. Abdülbaki Gölpınarlı'ya ait katalogda Yâkût'un vefat tarihini h. 667¹²⁹ olarak kabul edip bu eserin Yâkût'a ait olmadığını söylemiştir. Ancak vefat tarihi 698 olarak kabul edilince eserin Yâkût'a ait olma ihtimali kuvvetlidir.

¹²⁹ Abdülbaki Gölpınarlı , **Mevlânâ Müzesi Müzeli Yazma Kitaplar Kataloğu**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 2003, s.15

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 57x11 mm., Nesih, 0.8 mm, Siyah, 14 mm.

Tezhib Özellikleri:İkili halde olup birbirinden farklı desenlere sahip zahriye sayfasının eserle aynı dönem yapıldığı sanılmaktadır. Bu mushafta ortalarına kûfi yazı yazılmıştır. Desenle pek de uyumlu olmayan sonradan ilave süslemeler olduğu gözlemlenmektedir. Sure başları tezyinli olup kûfi yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarlarında hizip ve cüz gülleri ile madalyonlar tezyinlidir. Esere bakıldığı zaman iki farklı tezyin uslûbu olup farklı zamanlarda yapıldığı sanılmaktadır. İlk 7 varak cedvellidir. Fatıha ve Bakara Sûresi'nin 1 ve 2. sayfaları beynessûtur tekniği kullanılmıştır. Aynı tezyin eserin sonunda ketebede de kullanılmıştır.

Bugünkü Durumu : Nemlemeden kaynaklı mürekkep dağılması mevcuttur. Özellikle lacivertin olduğu sure başlarında boyar madde oksidasyonu gözlemlenmektedir. Eser kâğıt onarımı görmüş sayfalar traşlanmıştır.

Değerlendirme¹³⁰

: 29 Şevval 1316 (M1899) tarihinde Mevlânâ Müzesine vakfedildiğine dair kayıt mevcuttur.

Nas Sûresi ve Ketebe'nin olduğu son sayfa tezyini kitabın diğer kısımlarından farklıdır.

Daha sonraki bir zamanda farklı bir nesih ile esere bir sonraki sayfanın hangi ibare ile başladığını gösteren reddade (ayak) koyulmuştur.

Eserin baş ve sonunda bulunan yazısız sayfalarda daire formunda çeyrek dilime istiflenmiş ve dört kez tekrar ederek daireyi tamamlamış olan üstte “Konya Müzesi”, altta “ Mehmet Yusuf”¹³¹ yazılı iki adet yazı bulunmaktadır.

¹³⁰ Eser dijitalinde bazı sayfa numaralarının net görülememesi veya fotoğrafın dışında kalması söz konusudur. Bu da örnek göstermeyi güçleştirmiştir.

¹³¹ Mehmet Yusuf Akyurt:1 Eylül 1926 da müze olması kararlaştırılıp 2 mart 1927 de hizmete açılan Mevlânâ Müzesi'nin ilk müdürüdür. Haşim Karpuz, “Mevlânâ Müzesi”, TDVİA, C.29,Ankara ,2004, ss.452-454.

Büyük bir ilerleme göstermesine rağmen zaman itibariyle tekâmül sürecini tamamlamamış nesih yazısı örneği görmekteyiz. Eserlerde ilk bakışta satır araları boşluğunun henüz belirli bir düzende oturmamış olduğunu söyleyebiliriz. Kalem ağzının eğri kesilmesinden kaynaklanan nüanslar belirgin halde ise de bunun Yâkut'tan –sırasıyla- 3 asır sonra gelen 16. Yy'da Şeyh Hamdullah, 4 asır sonra 17. yy da gelen Hafız Osman ve altı asır sonra 19. yy'da tekâmülünü Şevki Efendi ile tamamlayan nesih yazıya nazaran çok başlarda olduğu gözlemlenmektedir. Âmûdî (dikey) harflerin sola yatık yazılışları müvâzi (aynı doğrultuda) değildir. Bir kısmı yatık iken bir kısmı doksan derece dik vaziyettedir. Müstakil veya sonda yazılan vav harflerinde henüz bir birlik sağlanamamış olup bazı vav harflerini başları sülüs vavlarını andırmaktadır. Sin ve şîn dişlerinin, dişler arasında fark olmaksızın yazıldığını görmekteyiz. Kalemin yatay hareketlerde kalınlığı henüz yeterince bariz değildir. Bu dikey hareketlerde de bir inceliğin sabitlenemeyişinin de işaretidir. Harf kıvrımlarında mail kesimden dolayı kalem hakkının aynı harflerde yer yer farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu da harflerin henüz tam anlamıyla kürsüsüne oturmadığına işaret eder. Bu durum vav ra gibi harflerde daha fazla göze çarpmaktadır.

253. Sayfadan itibaren 263, 264, 268, 273, 274, 277, 278, 289, 321, 322, 327, 328, 341, 342, 343,344, 347, 348, 352, 353, 359, 360,372, 373, 383, 384, 387, 388, 392, 394, 397, 398, 403, 404, 427, 428, 446, 447, 448, 467, 468, 469, 477, 488, 493, 494, 503, 519, 520, 543,544, 598. sayfalarda bu onarılan yerlerin üzerlerinin yeniden yazıldığı görülmektedir. Bu kâğıt ve yazı onarımlarının, sayfanın alt ve üst kısmında nem alan yerlerinde mürekkep dağılması ve sayfaların yapışması ile boyar madde oksidasyonunun yol açtığı kırılmalardan dolayı yapıldığı düşünülmektedir.

Mühmel işaretlerde belirli bir ölçü gözetmeksizin aynı kalem kalınlığında olmasına rağmen farklı büyüklüklerde yazılmıştır.

Tezyinin bir parçası olsa da durak güllerinin satır düzeni dahilinde olmayıp satır boşluklarında asılı kaldığı gözlemlenmektedir.

Eserde sure başları ve sayfa kenarlarında yazılı olan kûfîler muntazam durumda olup Abbasî Dönemi özeliği göstermektedir. Bazı sure başları tezyinli bazıları ise sade vaziyettedir. Sûre başları zemin lacivert üzerine çiçekli helezon ve üzerine beyaz veya altın mürekkeple kûfî yazı yazılmış vaziyettedir. Bazı yerlerde de altın zemin ve çiçekli helezon üzerine siyah veya mavi mürekkeple yazılmıştır.

Ketebesini eserle aynı yazı ve kalemden çıkmış olup dendan ile tezyin edilmiş üç satır halindedir. İlk iki satırı muntazam olup üçüncü satır alan içine sığdırılmak amacıyla yukarı doğru kaydırılarak istiflenmiştir. Ketebe sayfasına mahsus sûre başlarının zemini tezyinli sülüsle yazıldığı görülmektedir. Bu sure başlarının daha sonraları da tezyin edilmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir. 251. Sayfadaki kûfî sure başı da bu şekilde tezyin edilmiş olsa bile renk ve desende bariz farklar mevcuttur. Burada kullanılan desenin sadece burada yer alıp bariz renk ve üslup farkına sahip olması bu kanaâtimizi desteklemektedir.

3.1.2. Mevlânâ 16

Resim 54: Mevlânâ 16 Serlevha Sayfası

Varak Sayısı: 437 sayfa

Eserin Ölçüleri: 140x195x55 mm

Cilt Özellikleri: Ön, arka kapaklar Sertab ve mıkleb aynı desendir. Açık kızıl kahverengi renkte deri cilt üzerine alttan ayırma şemseli köşebentli olup cedvel arasında tek sıra zencirekli klasik Osmanlı cildir. Sertab sırtında Vakıa 79 ayeti yazılıdır. Eser sırtı onarım görmüştür. Ciltte dudak kısımlarında ve köşelerdeki yıpranmalar dışında büyük oranda sağlam durumdadır. İç kapak aynı renkte cilde sahip olup altın sürülerek sade bir geometrik tasarım yapılmıştır.

Sayfa Ölçüleri: 140x193 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Orta kalınlıkta koyu renk kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 102x150 mm

Yazı Türleri: Reyhanî, Sülüs.

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Reyhanî 0.5 mm., sülüs 1.5 mm- 2 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyaha yakın koyu renk(genel, harekeler) , Altın(tahrirli),-beyaz (sure başları).

Satır Aralığı: 8 mm.

Sayfa Düzeni: Genelde 102 mm uzunluğunda 20 satır.

Ketebes: Yâkût'un yazdığına dair ketebe bulunmakla beraber tarih mevcut değildir.İmza kısmı biraz sıkışık görülmekle beraber esere sonradan yapıştırılmış gibi bir görüntüye sahiptir.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 65x12 mm., Sülüs, 1.5 mm, Altın siyah Tahrirli, 25 mm.

Tezhib Özellikleri: Zahriye Sayfaları ikiz olup üzerinde yazı yoktur. Geometrik süslemeler ve zencirekli kenar suyundan oluşup altın mavi beyaz ve siyah renkler görülmektedir. Fatiha Sûresi ile Bakara Sûresi'nin 1. Sayfasının olduğu varaklarda ilk ve son satır sülüs ortalar reyhânî olarak yazılmıştır. Mushaf metni dendan içine alınarak etrafındaki boşluklar üç noktalar ve helezonlarla süslenmiştir. İlk ve son yazılı sayfada sure başı beyaz mürekkeple sülüs yazı ile zemini tezyinli olarak cedvel içindedir. Diğer sayfalarda siyah tahrirli altın mürekkeple cedvelli ve dendan içine alınmıştır.

Bugünkü Durumu: Bazı sayfalar onarım görmüş ve kesilmiş. Bazı sayfalarda nemlemeden kaynaklı mürekkep dağılması görülmektedir. Eser sırtı onarım görmüşse de sırt dikişinin bazı yerlerde zayıf bazı yerlerde ise cedvel kırılmalarını artıracak derecede sıkı olduğu gözlemlenmektedir. Altın oksitlenmesinden dolayı cedvellerde kırılma görülmektedir.

Değerlendirme: 1a'dan önceki ziyade sayfanın sırtında Osmanlıca envanter kaydı mevcuttur.

Eser varak değil sayfa numarası şeklinde numaralandırılmıştır. Ön kapak ziyadesinde Müdür Mehmet Yusuf(Akyurt)'un eser bilgilerini içeren yazısı ve imzası bulunmaktadır. Karşısındaki sayfada ise diğer eserde olduğu gibi çeyrek istifli olup 4 kez tekrar ederek daire oluşturan Konya Müzesi Ve Mehmet Yusuf kelimelerinin geçtiği 2 adet makilî matbû yazı bulunmaktadır. Abbasi dönem özelliği gösteren ve eserle aynı zamanda tezyin edildiği düşünülen ikiz zahriye sayfası vardır. Sayfalar alttan nem almış vaziyette ve altının oksitlenmesinden oluşan cedvel kırığına maruz kalmıştır. Farklı siyah mürekkeple ayak(reddade) nesih yazıyla sonradan yazılmış. Hizb ve cüzler kırmızı mürekkeple sonradan yazılmıştır.

Serlevha sayfasında sûre başları dışarı taşmış vaziyettedir. 1. Sayfada istif sağa yaslanarak yapılmış ikinci sayfada ise ortalanarak yapılmıştır. Yazı çevresi satır aralarına girmeden yazı bloğu etrafını dendan ile dolaşarak yapılmıştır. Cedvelle dendan arasında kalan boşluklar minik helezon ve üç noktalarla bezenmiştir. Fatiha Sûresinin sure başı diğer sayfaya da taşarak Bakara Sûresi başında da ayet sayısı

yazılmıştır. Fatıha Sûresi başı zemin ve Rumili desen altınlı olup sülüs yazı beyaz mürekkeplidir. Bakara Sûresi Başı laciverd zemin üzerine altınla kalınca tahrirlenmiş beyaz mürekkeple sülüs yazıdır. Alt kısımda ise sülüs yazı ile her iki sayfada olacak şekilde altın zemin üzerine beyaz mürekkeple Vakıa 79 ayeti yazılıdır. Sayfa baş ve sonundaki sülüs yazı kenarlarına 1 er adet çiçek tezyin edilmiştir.

Satır düzeni sayfa içinde muntazam görünse de karşılıklı sayfalarda ahenk henüz oturmamıştır. Reyhanî yazı özelliği en çok nûn çanaklarında mim ra ve vav harflerinin kuyruklarının uzun yazılışında gözümüze çarpmaktadır.

Serlevhadan sonra 5 ve 6. Sayfalarda sayfa düzeni genişlemiş içte yazı kenarında ve tezyinsiz bir ara suyundan sonra sayfa kenarında olmak üzere iki cedvel mevcuttur. Sayfa kenarındaki cedvelle arasındaki boşluk bariz bir sıkışıklık hissi vermektedir. 20 satır olan sayfa düzeninde yazının kalem kalınlığına göre satır araları oldukça dar görünmektedir. Ayet gülleri satıra oturmuş vaziyette olup satır istifini rahat ferah bir görünümde olup sıkışık değildir. Sayfa istifinin bu mushafta henüz yeterince olgunlaşmadığı söylemek mümkündür. Bunu sayfada yarım kalan ayetin diğer sayfada devam etmesinden anlayabiliriz. Yatay ve dikey harflerin genel görünümünde tam bir ahenk sağlanamışsa da büyük ölçüde ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. Kalem hareketlerindeki nüanslar henüz yeterince keskin görülmemektedir. Bu sin, şın gibi dişli harflerde de kendini göstermiştir. Dişler birbirinden farklı yazılmaya başlamışsa da birbirinin aynı olduğu yerler de mevcuttur. Bunun tekâmül için erken bir zaman olduğu gibi mushaf yazımının seri oluşundan kaynaklanma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Yatay harflerle beraber oluşturulan ve boşlukları daha fazla göze çarpan şın harflerinde bu boşluğu dengelemek için üç noktayı üst üste değil de yan yana koyulduğu görülmüştür. Mühmel işaretler kırmızı mürekkeple yazılmış olup muntazam durumdadır. Sağdaki sayfaların alt kısmında dış cedvelin hemen içine başka bir mürekkep ve kalemle sonradan yazıldığı düşünülen ve bir sonraki sayfanın hangi ibare ile başladığını gösteren reddadeler (ayak) mevcuttur. Genelde sayfa kenarlarında iki cedvel arasında herhangi bir yerinde veya dış cedveli kesen madalyonlar mevcuttur. Hizip ve cüz başları kırmızı mürekkeple daha olgun bir yazı

ile sonradan yazılmıştır. 52. Sayfanın son kısmında yazının silinerek yeniden yazıldığı sanılmaktadır. Kâğıdın renginde görülen beyaza doğru açılma bunun işareti görünümündedir.

Sayfa 78 de Maide sûresi 24. Ayette baştaki “Kâlû Yâ Mûsâ” ibaresinin unutulmuş yazılmadığı görülmektedir. Yine Maide Sûresi 26. ayetin önce unutulmuş yazılmadığı daha sonra sayfa kenarına daha olgun bir yazıyla ilave edildiği görülmektedir¹³². Buna benzer düzeltmelerin 103, 223, 317, 318, 385, 386, 397,398, 406, 410, 412. sayfalarda da yapılmış olduğu görülmektedir. 398. Sayfada bir önceki benzer ayetle karıştırılan ibarenin etrafı kırmızı dendan içine alınarak üst kısmına çizgi çekilmiştir.

Sure başları tahrirli altın ile yazılmış olup yazı etrafı dendan yapılarak çevresindeki cedvelle arasındaki boşluk kırmızı tarama çizgileriyle taranarak oluşturulmuştur.

Son sayfada ketebesinin hattı icâze ile kenarına tahrir çekilmiş altınla yazılmış olup cedvel sınırı içinde sıkışık bir görünüm vermektedir. Yazının kenarları onarım kâğıdının altında kalmıştır. Harekelerin bir kısmı altın bir kısmı ise lacivert mürekkeple yazılmış olup yazıyla aynı kalem kalınlığına sahiptir. Yazının kamış kalemden çıkmamış oluşu harflerin seyrinde kalem hakkında farklılıklara sebep olmuştur. Keşideler sadece sûre başlarındaki besmelelerde ve satır sonunu tamamlamak amacıyla verilmiştir.

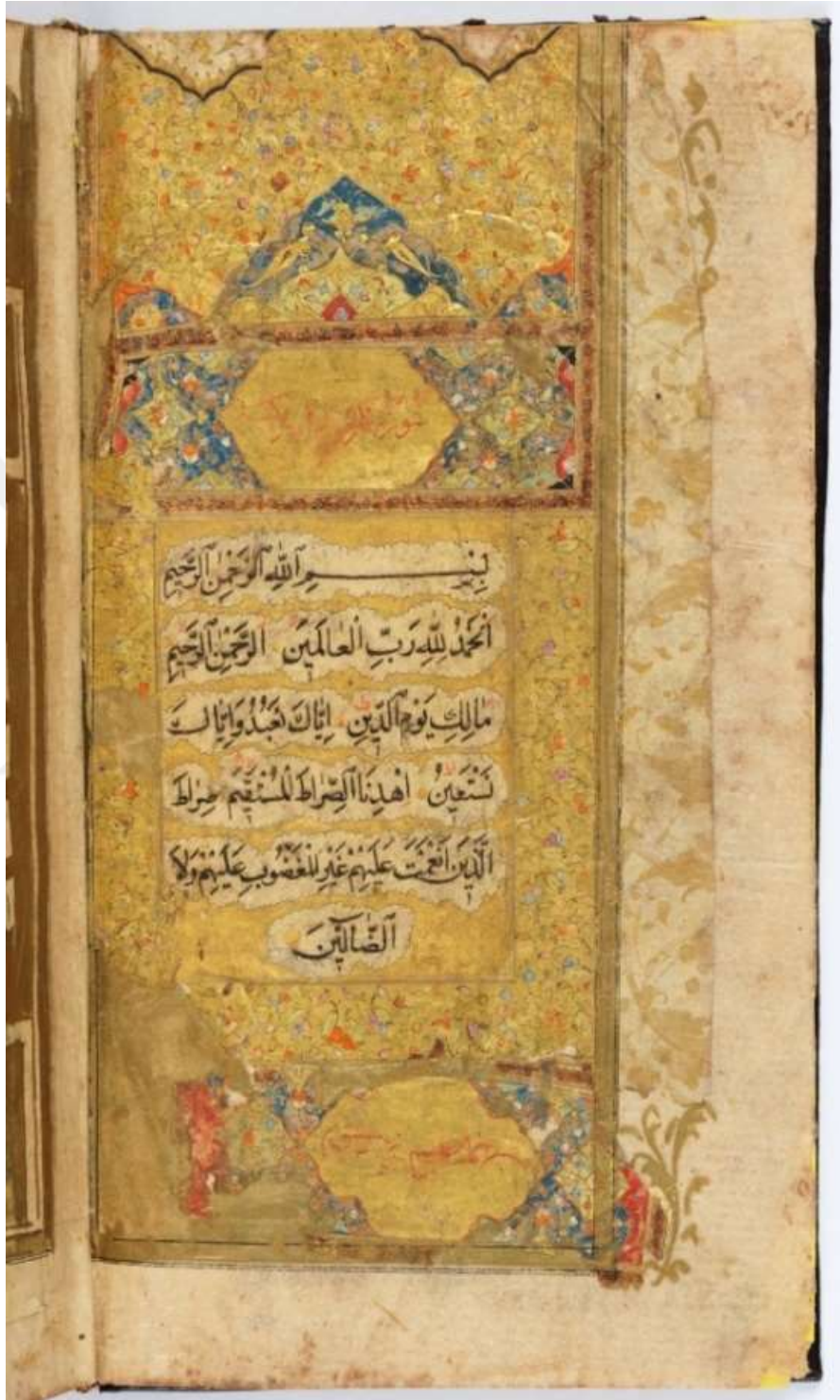
¹³² Bu tespitler **Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, TDV Yay. 86-D, Ankara, 2011, s.111 ile kıyaslanarak yapılmıştır.

3.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Mushafları

3.2.1. A 4

Resim 56: İstanbul Üniversitesi A4 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 56: İstanbul Üniversitesi A4 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 57: İstanbul Üniversitesi A4 Envanter No'lu Mushaf Ketebsi

Varak Sayısı: 303

Eserin Ölçüleri:240x143x33 mm.

Cilt Özellikleri: Klasik Osmanlı Cildi. Koyu kahverengi, soğuk şemseli, hatayi ve saz yolu üslûbu ile bezenmiştir.

Sayfa Ölçüleri: -

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: İnce krem kâğıt, sayfaları vassaleli.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 204x102

Yazı Türleri: Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: 0.6 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri:Kırmızı, siyah.

Satır Aralığı: 10 mm.

Sayfa Düzeni: 102 mm eninde 15 satır.

Ketebesı: Yâkut hattıyla 216 da Halife Memun zamanında yazılmıştır şeklindeki kitabesi eserin Yâkût'a ait olmadığına işarettir. Çünkü arada 400 seneyi aşkın bir süre vardır. Eser hattata ait değildir.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 102x12, Mail Nesih, 0.6 mm., siyah,

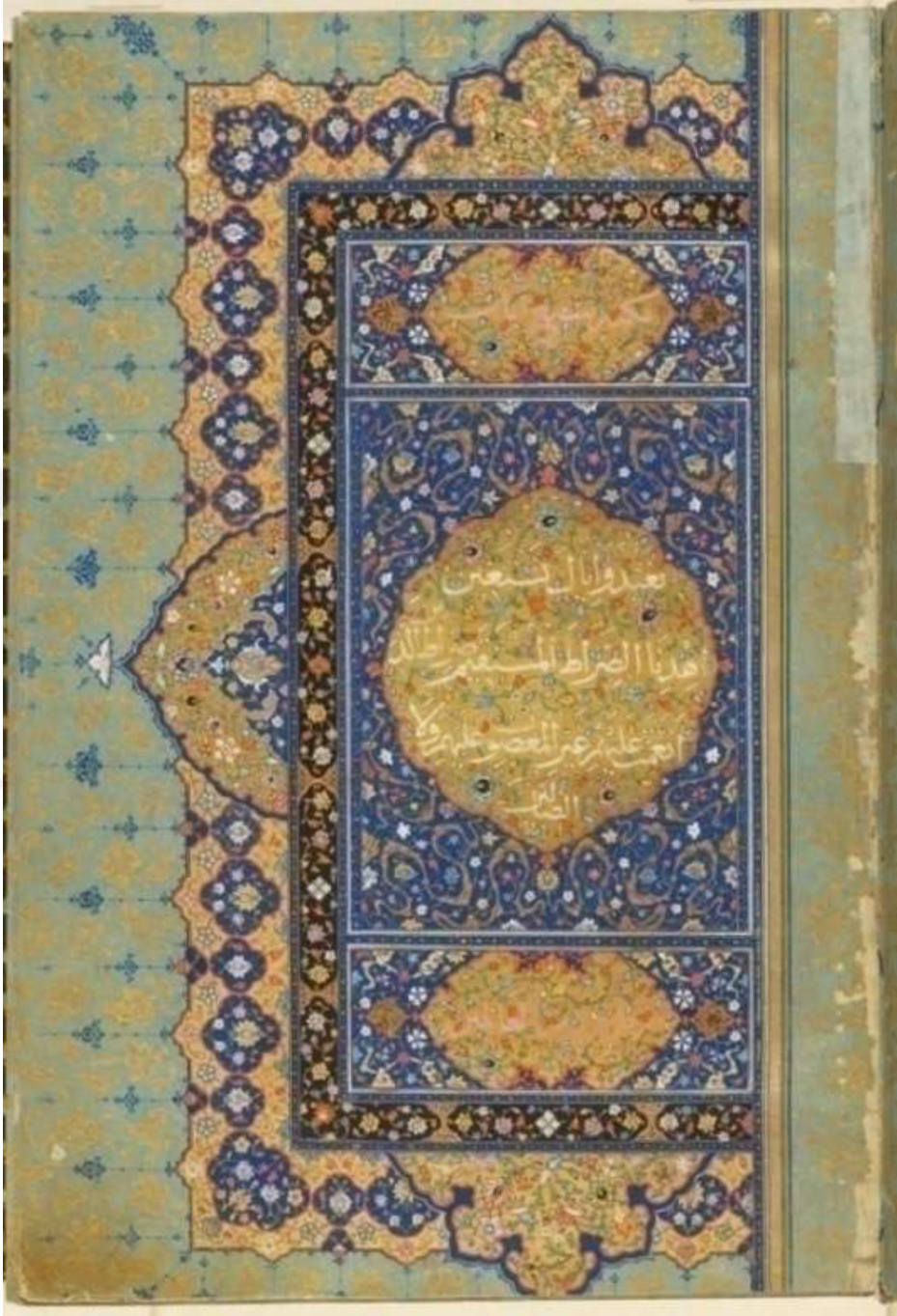
Tezhib Özellikleri: Serlevhada sanatlı bir tezhip olmakla beraber hayli tahrib olmuş ve kaba bir onarım görmüştür.

Bugünkü Durumu: Cilt onarımında sırt dikişi çok sıkı olduğu için eser normal açılmıyor. Kaba bir kâğıt onarımı yapılmış. Mürekkepte düşük seviyede oksitlenme mevcut.

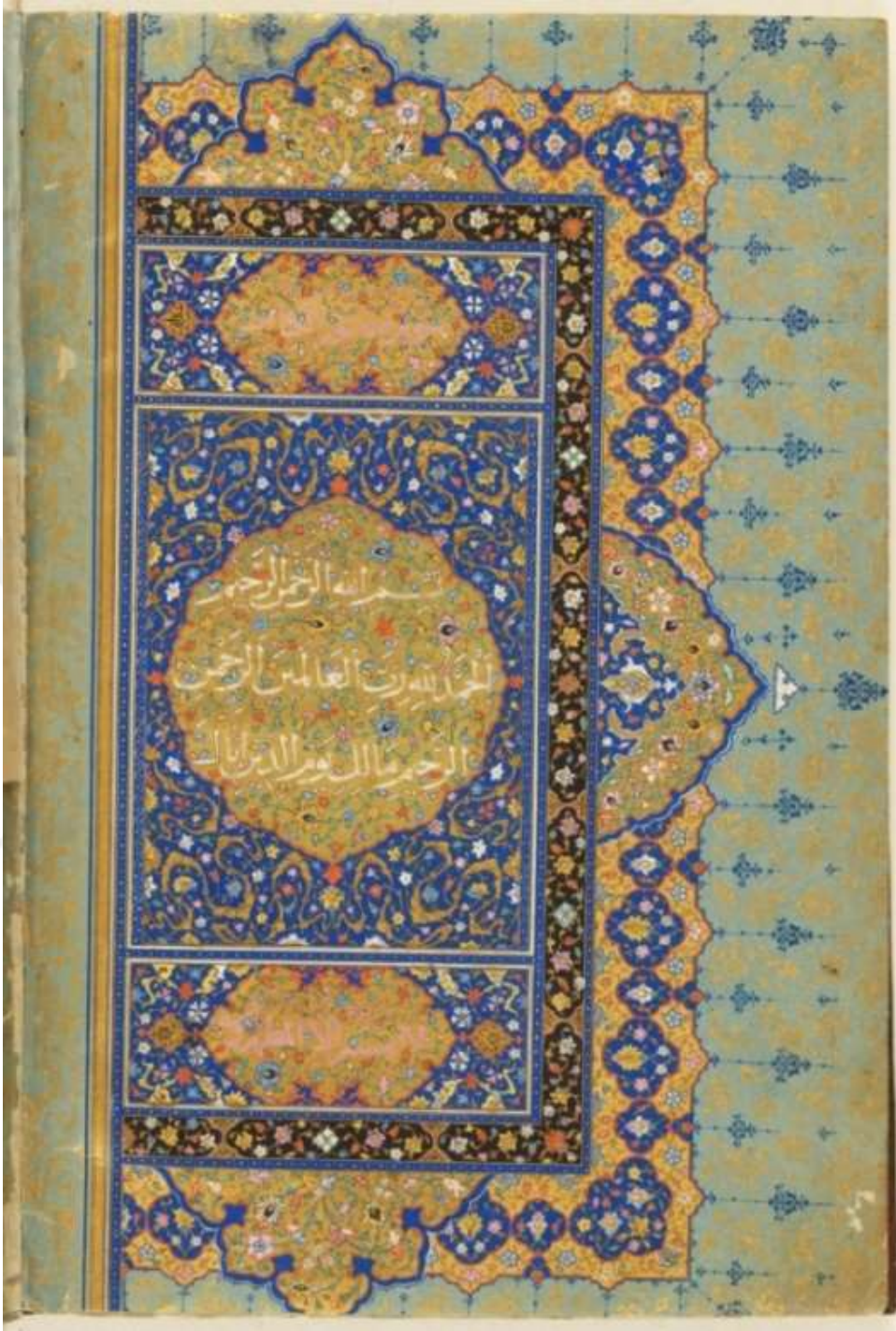
Değerlendirme: Bu eserin çok kısıtlı sayıda görseli temin edilebilmiştir. Eser 1a sayfasının üst kısmında “14183 Edebiyat Kütüphanesi” yazısı Osmanlıca olarak yazmaktadır. Alttaki iki farklı mühür ise silik olduğundan okunamamıştır. Eser 1b sayfasında Fatıha Suresi; 2a sayfasında ise Bakara Sûresi'nin ilk dört ayeti nesih yazıyla yazılmıştır. Sûre başları ise rika' hattıyla kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu sayfalar ince bir tezyinle süslenmiştir. Bu sayfalarda tahribat çok fazla olup kaba bir onarım görmüştür. Diğer sayfalar sade vaziyette olup sadece cedvel iplik ve kuzu çekilmiştir. Son varaklarda sure başları bir önceki surenin son kelimeleriyle aynı satıra istif edilmiş vaziyettedir. Bu sıkışık bir görüntü verdiği gibi sure başlarının sonradan yazılmış olabileceğini de göstermektedir.

Eserin yazı karakterine ve harf istifine bakıldığında Yâkût'tan çok daha sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Yâkût mushaflarında yazının satıra tamamen oturduğu gözlemlenirken bu mushafta daha gelişmiş nesih olarak kabul edilen daha eğimli satır istifi kullanılmıştır. İmza ibaresinin sonrada farklı bir mürekkeple düşülmüş olması da bunun işaretidir. Harflerin kürsüsüne oturmayıp kaideleri dışında büyüklü küçüklü yazılabildiği görülmüştür. Ketebesindeki tarihe göre ise Yâkût'a ait olmasına imkân yoktur. Sûre başlarındaki rika' yazılar ise Yâkût zamanından sonra yazılmış bir üslûptadır. Yazının satır istifi muntazam olup sayfa istifi henüz oturmamıştır.

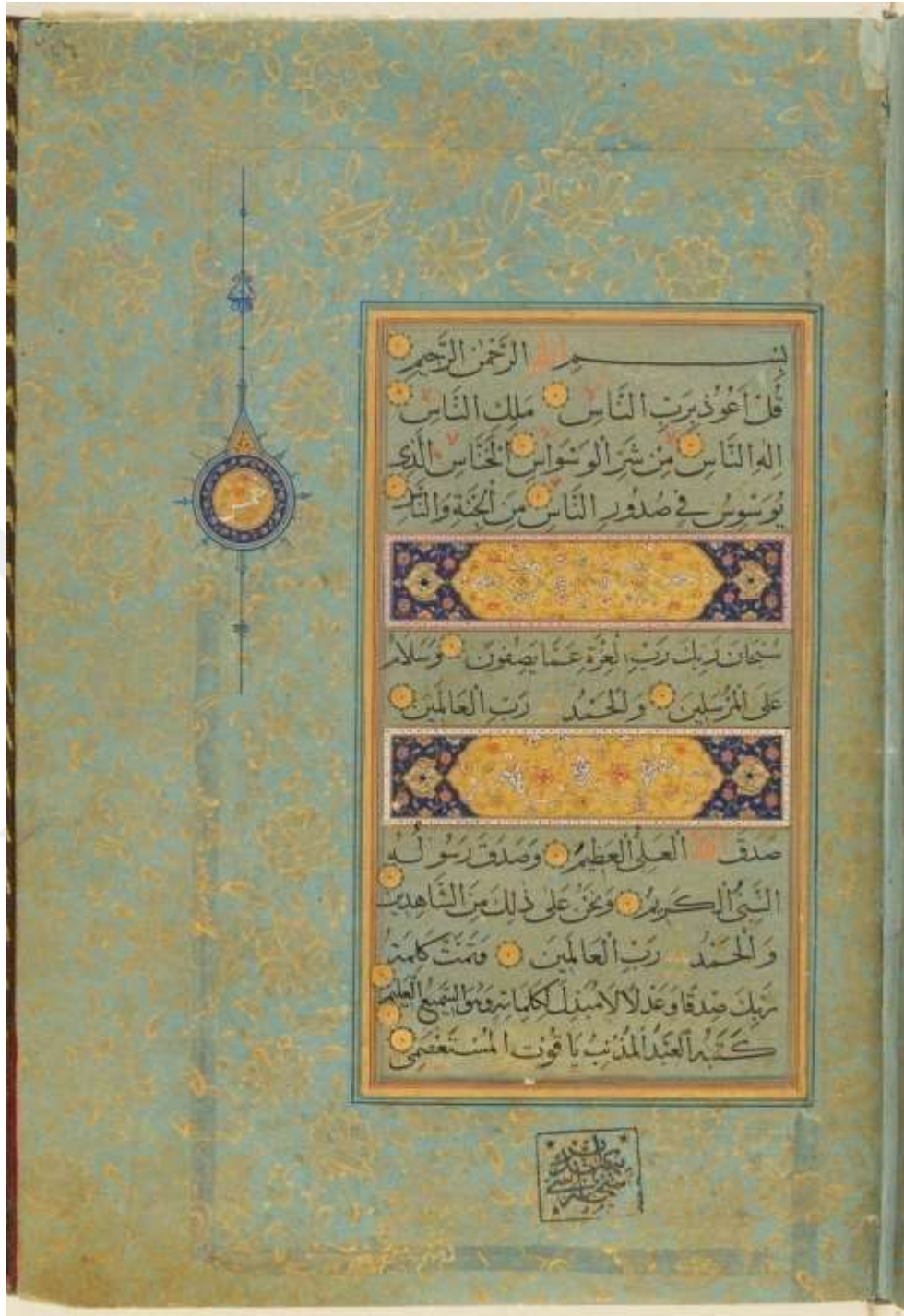
3.2.2. A 6674

Resim 58:İstanbul Üniversitesi A6674 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 58:İstanbul Üniversitesi A6674 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 59:İstanbul Üniversitesi A6674 Envanter No'lu Mushaf Ketebesi

Varak Sayısı:340

Eserin Ölçüleri: 245x175x39 mm.

Cilt Özellikleri: Klasik Osmanlı cildi gömme şemseli Sertab ve mıklepli. Köşebent ve tepelikler kabartma. Kahverengi deri. İç kapaklar kırmızı üzerine sürme altın yapılmıştır.

Sayfa Ölçüleri: --

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Mavimsi orta kalınlıkta

Yazı Sınırı Ölçüsü: 89x153

Yazı Türleri: Muhakkak, Reyhanî, Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Reyhanî 0.5

Farklı Mürekkep Renkleri: beyaz turuncu altın siyah mürekkep

Satır Aralığı: 10 mm

Sayfa Düzeni: 89 mm eninde 15 satır

Ketebes: Mushaf Kısımının sonunda imzada Yâkût'un ismi geçmekle beraber yanında tarih yoktur. Kuran Falı kısmının sonunda karşılıklı iki sayfadan birinde "sene 6" diğerinde ise "70 ve 600" rakamları belirtilmiş olup 676 tarihine rastgelmektedir. Fehmi Ethem Karatay'ın hazırladığı katalogta tarih sadece 670 olarak geçmiştir¹³³.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: Ketebes olmadığı için ölçüm yapılmamıştır.

Tezhib Özellikleri: Zahriye serlevha ve kur'an falı kısımları ince bir tezhible bezenmiş olup tamamı mavimsi renkteki sayfaların kenar suyu sulu halkâr tekniğiyle yapılmıştır.

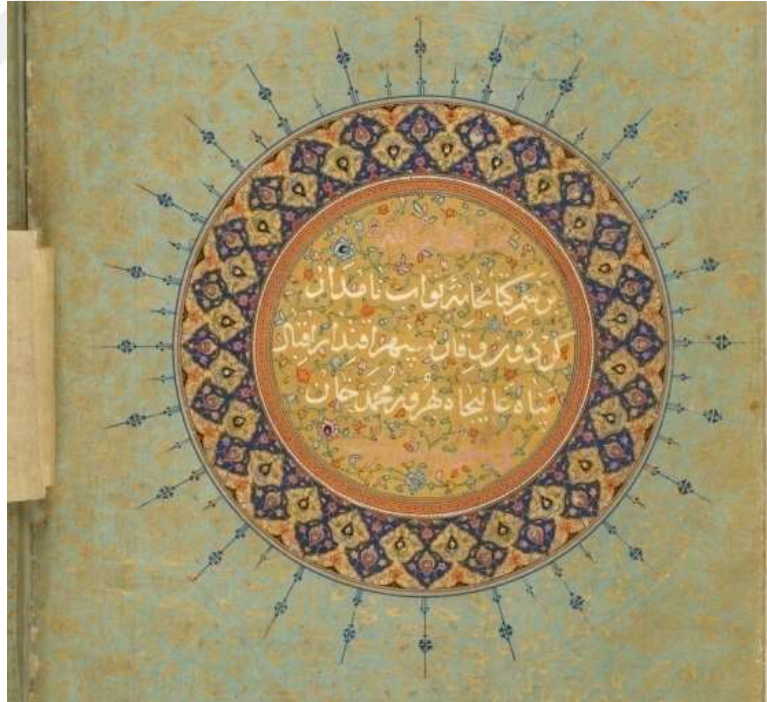
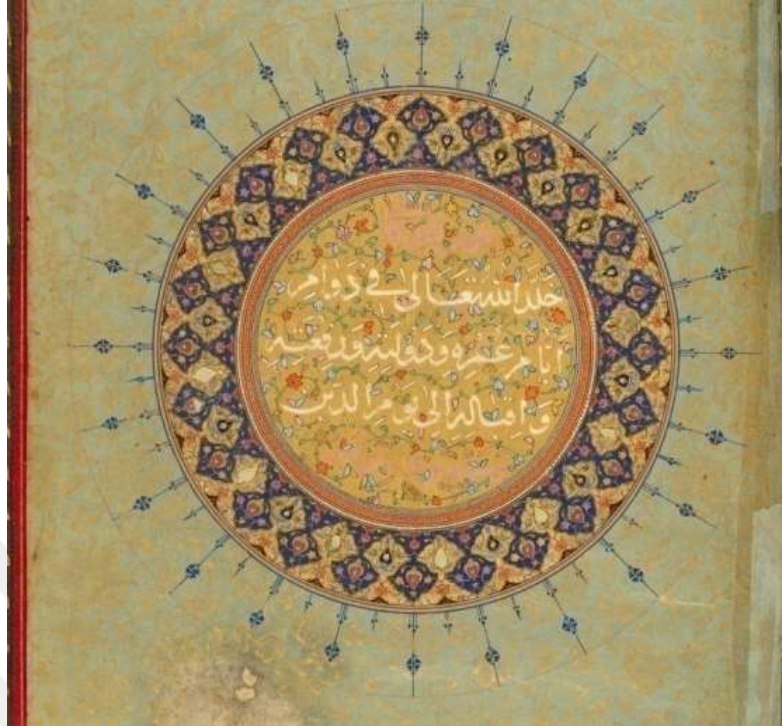
¹³³ Fehmi Ethem Karatay, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; Arapça Yazmalar Kataloğu, İstanbul, 1951, s.7.

Bugünkü Durumu: Eser muntazam haldedir.

Değerlendirme: Eserin kısıtlı sayıda görseli temin edilebilmiştir. Eser 1a varakta bulunan kütüphane mühürleri silinmiş vaziyettedir. Burada bulunan yazıların da silindiği altınla karışarak dağılmış siyah renklerden anlaşılmaktadır. 1b-2a da bulunan zahriye sayfalarının içinde İsrâ Sûresi 88. ayet iki kısma bölünerek yazılmıştır. Burada daire formun içine 5 kollu yıldız desenli bir süsleme olup etrafı tığlarla bezenmiştir. 2b sayfasında dire biçiminde bir yazının silindiği düşünülen izler mevcuttur. 2b-2a serlevha sayfasında yoğun bir tezyinle Fatihâ Sûresi ayet sonlarına bakılmaksızın bölünerek yazılmıştır. 3b sayfasında Bakara Sûresi 3 satır reyhanî siyah mürekkeple 1 satır muhakkak beyaz mürekkeple (zemini sarı) 4 satır reyhanî siyah mürekkeple 1 satır muhakkak altınla (zemini mavi) yazılmıştır. Bu sayfa tasarım şekli mushaf içinde farklı renk mürekkeplerle ara ara tekrar etmiştir. Eser kenarında bulunan madalyon süslemeler cüz gülleri secde gülleri ve hamse gülleri de oldukça sanatlıdır. Eser sonunda bulunan Kur'an Falı kısmı da bu üslûpla bezenmiştir¹³⁴. 340a sayfasında silinmiş bir yazı lekesi, 340b sayfasında ise Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin mührü mevcuttur.

Eser ketebesinde yazılan ismin silinip yeniden Yâkût'un adının yazıldığı sanılmaktadır. Eser sayfalarının vassale olmaması, tezyinin Yâkût zamanından çok daha sonraki dönemin üslûbu oluşu ve yazıyla bir bütünlük içinde olması; yazının aynı dönemde yazılıp tezyinin de aynı dönemlerde yapıldığını düşündürmektedir. Yazının Yâkût zamanına göre harflerin istifi bakımından fazla hareketli olduğu görülmektedir. Mushaf içindeki Lafzatullah'ların farklı renklerde oluşu Yâkût mushaflarında ve zamanında görülen bir özellik değildir..

¹³⁴ Falnâme: Fal kitabı manasına gelen bir tabirdir. Bu adla kitaplar yazılmış olduğu gibi İran'da bastırılan Kur'anların bazılarının sonunda beş on sayfalık falnameler konulmuştur, Hafız-ı Şirazi'nin Divanına bu maksatla başvuranlar da vardır; Pakalın , age, C.1,s.588

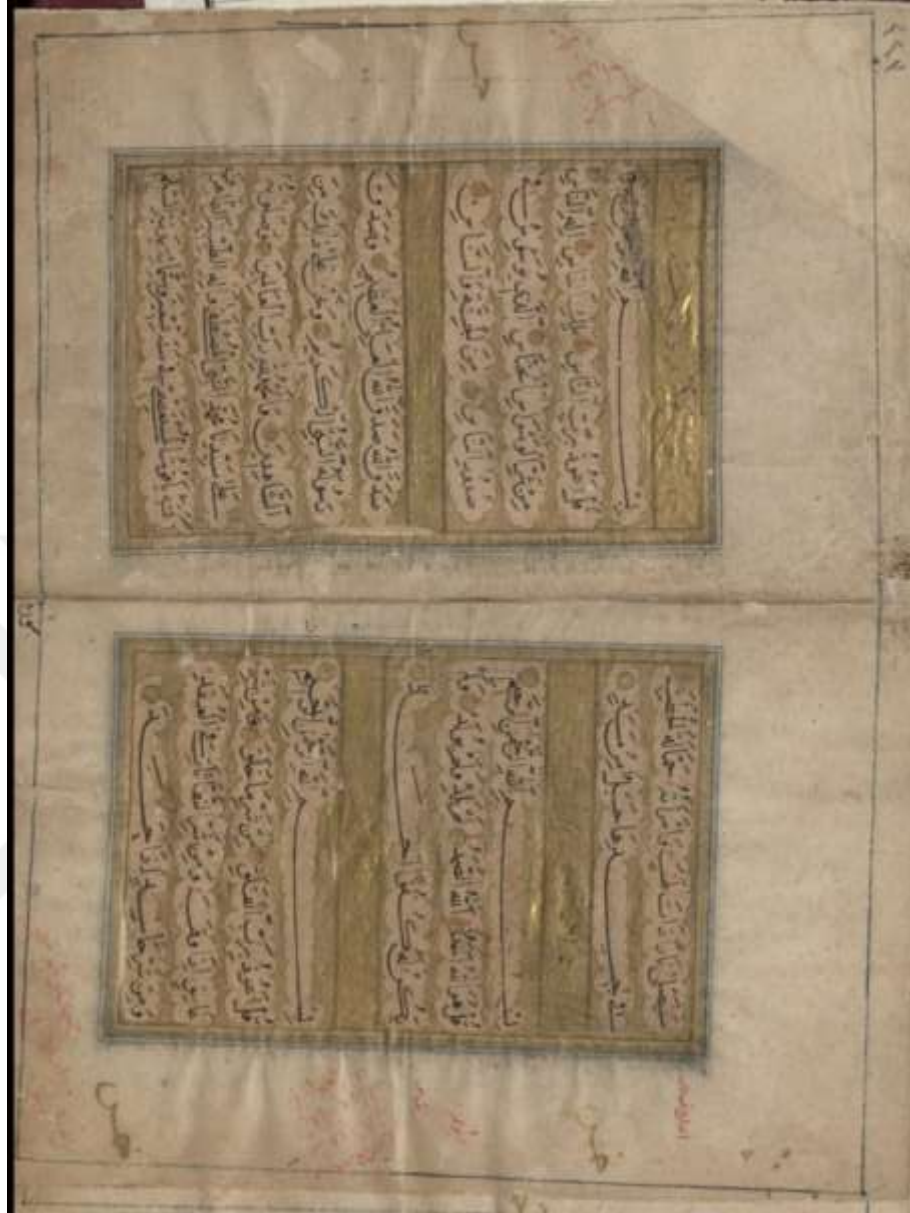

Resim 60-61 :İstanbul Üniversitesi A6674 Envanter No'lu Eserde Kuran Falı
Sonunda Düşürülen Tarih Sayfası

3.2.3. A 6680

Resim 62: İstanbul Üniversitesi A6680 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 63: İstanbul Üniversitesi A6680 Envanter No'lu Mushaf Ketebeşi

Varak Sayısı: 443

Eserin Ölçüleri: 145x200x70 mm.

Cilt Özellikleri: Kahverengi cilt üzerine altınla bezenmiş bir cilde sahip görünse de kitabeli zencirekli paftaları üzerindeki desenler kaybolmuştur. Cilt parlak bir kumaşla örtülmüştür.

Sayfa Ölçüleri: 185x135 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: krem kağıt normal kalınlıkta

Yazı Sınırı Ölçüsü: 89x125 mm.

Yazı Türleri: Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.7 mm

Farklı Mürekkep Renkleri: siyah

Satır Aralığı: 11 mm

Sayfa Düzeni: 89 mm eninde 11 satır.

Ketebes: Yâkut'un 690 senesinde yazdığı ibaresi düşülmüştür.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: Nesih, 0.7 mm, siyah, 12 mm

Tezhib Özellikleri: İnce bir serlevha tezhibi vardır. Diğer sayfalar beynessütür tekniğiyle bezenmiştir. Sure başları altın üzerine beyaz mürekkeple yazılmıştır.

Bugünkü Durumu: Eser kâğıt onarımı görmüştür. Eser sayfaları tıraşlanmıştır.

Değerlendirme: Eser 1a varağı sade olup üzerinde Osmanlıca Yıldız sarayı Kütüphanesi'nin mührü yanında 20604 umûmî numarası ile 163 husûsî numarası

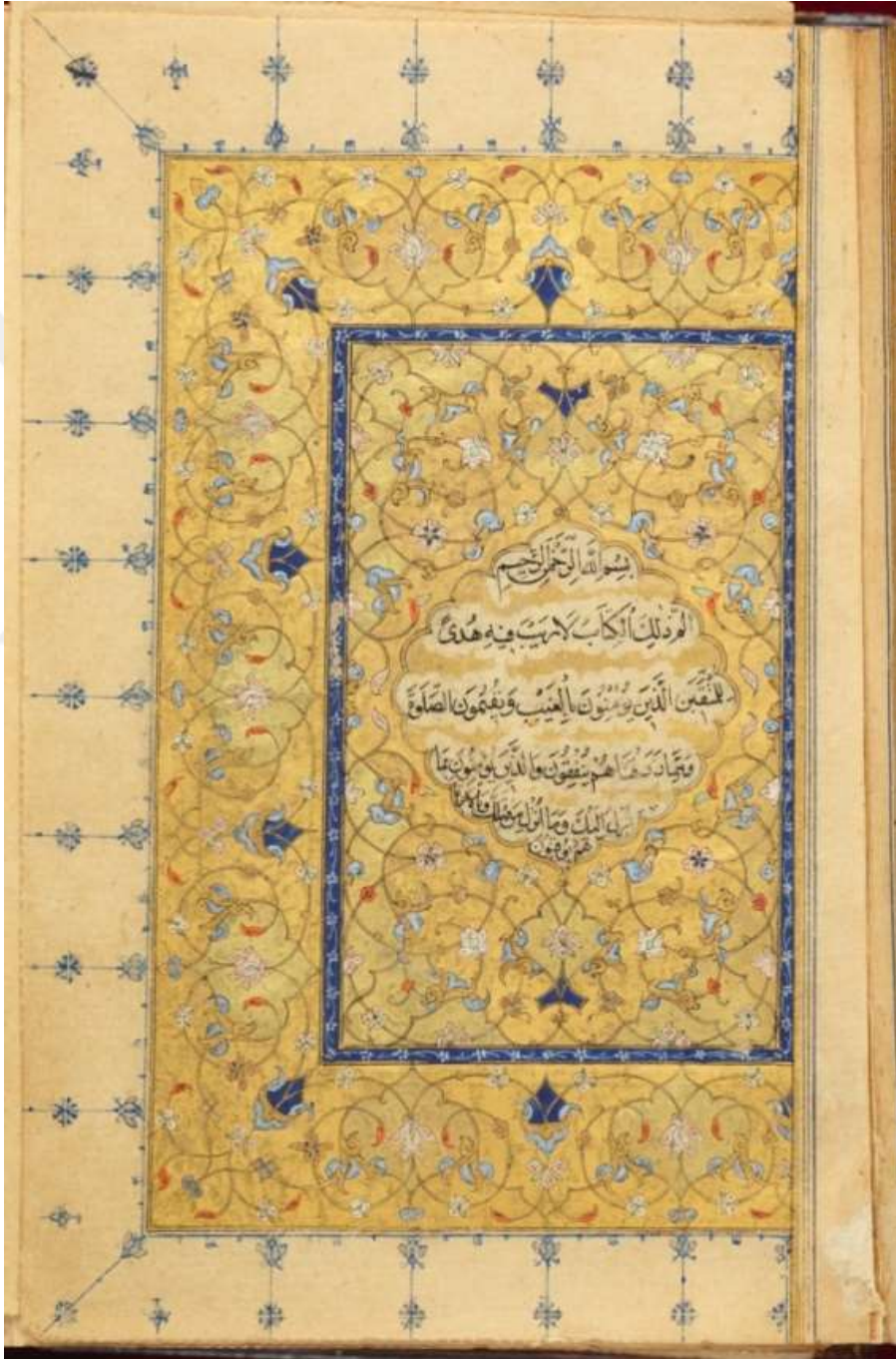
bulunmaktadır. Altında ise günümüz Türkçesi'yle İstanbul Üniversitesi Mührü ve A 6680 yazısı yazmaktadır. 1b sayfasında Fatıha Sûresi, 2a sayfasında Bakara Sûresi ilk dört ayeti yer almaktadır. Bu serlevha sayfası yoğun bir tezyine sahiptir. Oldukça yıpranmış olduğundan sayfa onarımı görmüştür. Muntazam ve hareketli bir nesih yazıyla yazılmıştır. diğer sayfalar ise vassale¹³⁵ olup tezyinsiz sade vaziyettedir. Sûre başları da beyaz mürekkeple nesih yazıyla yazılmıştır. aşır cüz ve secde olan kısımlar altınla yazıyla belirtilmiştir. Eserin tamamında satır araları altınla dandan koyularak süslenmiştir. Sayfa kenarlarında farklı ellerden çıkmış notlar bulunmaktadır. Eserde bir sonraki sayfayı gösteren ayak (reddade) mevcuttur. Bunların eserin yazılışından daha sonra yazıldığı düşünülmektedir.

Eserin satır düzeninde harflerin henüz kürsüsüne oturmadığı görülmektedir. Bazılarının havada asılı kalıp bazılarının da satır düzeninden aşağı düştüğü görülmektedir. Satır düzeninde harfler Yâkût tavrına nazaran daha hareketli ve eğimli vaziyettedir. Ayrıca yine sonradan yazıldığı düşünülen sure başlarındaki yazıların da daha geç döneme ait olduğu görülmektedir. Ketebesinde yazılı olan 690 tarihine yakın dönemde yazılmış olan diğer Yâkût mushafları arasında üslûp farklılığı göze çarpmaktadır.

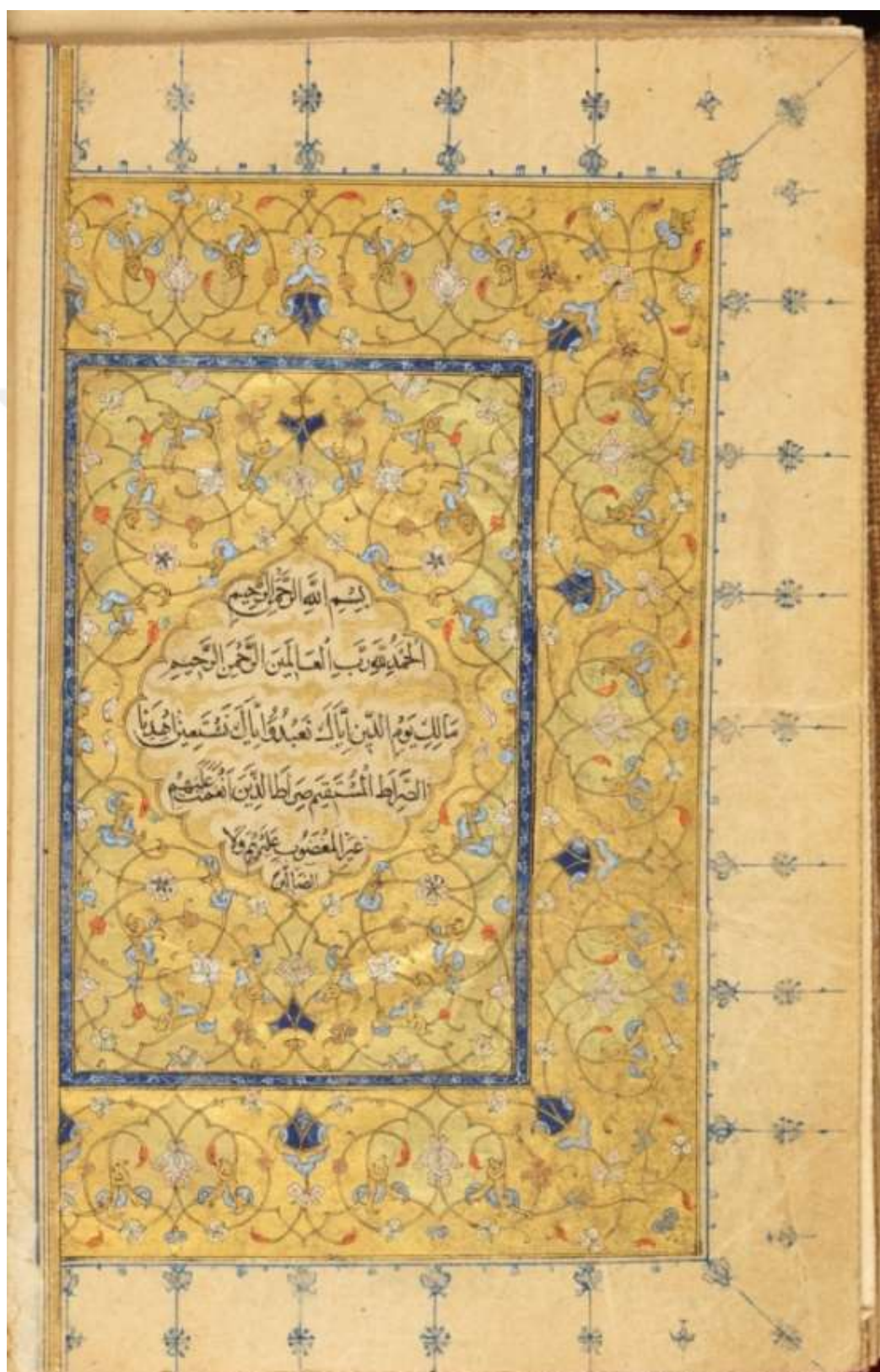
---

¹³⁵Yazma kitapların kenarlı kısmına kâğıt ilavesi suretiyle yapılan tamir şeklidir. Her ikki kâğıt tıraşlanarak birbiri üstüne bindirmek suretiyle yapılırdı. Bu şekilde yapılan ilavelerin sonradan yapıldığının inkar edilmesi imkansızdır., Osman Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B. Yay., C.3, İstanbul, 1993, s.585.

3.2.4. A 6734

Resim 64:İstanbul Üniversitesi A6734 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 64:İstanbul Üniversitesi A6734 Envanter No'lu Mushaf Serlevhası

Resim 65:İstanbul Üniversitesi A6734 Envanter No'lu Mushaf Ketebesı

Varak Sayısı:423 (443)

Eserin Ölçüleri: 75X108X25 mm.

Cilt Özellikleri: Mahfazalı olup kahverengi deri cilt üzerine rumi ve bulut motiflidir mülemma cilttir. Sertab ve miklebi yoktur. Sırt batı cildi üslubunda onarılmıştır.

Sayfa Ölçüleri: 65x102 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı:İnce krem kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 36x61 mm.

Yazı Türleri: Nesih, sülüs

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.25 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Altın.

Satır Aralığı: 12mm

Sayfa Düzeni: 36 mm

Ketebes: 655 senesinde Bağdat'ta Yâkût tarafından yazıldığına dair ketebe mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 36x40, Nesih, 0.25 mm, siyah,

Tezhib Özellikleri: Serlevha altın ağırlıklı ince bir tezhibi vardır. Sure başları zemini tehzipli altın siyah tahrirli yazıyla yazılmıştır.

Bugünkü Durumu: Cilt biraz dağılmıştır. Eserde belirgin bir tahribat yoktur.

Değerlendirme: Eserin kısıtlı sayıda görseli temin edilebilmiştir. Eser 1a sayfasında altıgen formunda bir tezhip tasarımı bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesiyle Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin 20658 umumî numarası ve 217 hususî numarası kaydı yanında ise günümüz Türkçesiyle İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Mührü ile üzerinde A 6734 yazısı bulunmaktadır. 1b ve 2a serlevha sayfasında Fatıha Sûresi İle Bakara Sûresinin ilk 4 ayeti yer almaktadır. Oldukça tezyinli olan bu sayfada yazı oldukça küçük bir yer kaplamaktadır. Bakara Suresinin ilk 4 ayetinin son kısmı dörtgen şeklindeki paftaya sıkıştırılarak yazılmıştır. Diğer sayfaları sade vaziyette olup cedvel iplik ve kuzu ile kenar madalyonları ile süslenmiştir. Sure başları zemini helezonik süslü vaziyette olup altınla yazılıp siyah tahrir çekilmiştir. Kenarları mihrabiyeli zemini mavi veya lacivert olarak tezyin edilmiştir.

Eserde Yâkût'a ait olduğunu bildiğimiz diğer mushaflara göre kalem nüansları oldukça azdır. Harflerde belirli bir ritm görülmemektedir. Kalem kalınlığına nazaran mürekkep taşmıştır. Satır düzeninde bazı sayfalarda kaymalar olduğu gibi sayfa düzeni de henüz oturmamış vaziyettedir. Özellikle sayfa sonlarında satırların yukarı doğru kaydığı görülmektedir. Harflerin mürekkebatı satır düzeni ve bünyeleri oldukça iptidai durumdadır. Kalem kalınlığının aşırı küçüldüğü yerler görülmektedir. Bu bilgiler ışığında bu eserin Yâkût'a ait olma ihtimali pek zayıftır.

3.3. Türkiye İslâm Eserleri Müzesi Mushafları

Müze Mushafları okuyucuya çıkarılmadığı için bazı tespitler eksik kalmıştır. Eserlerin bir kısmında da sınırlı sayıda görsel temin edilebilmiştir.

3.3.1. TIEM 28

Resim 66: TIEM 28 Serlevha Sayfası

Resim 67: TİEM 28 Hattatı Not Olarak Düşülen Sayfa

Varak Sayısı: 1+345+1

Eserin Ölçüleri: 225x350x70

Cilt Özellikleri: Bitkisel motifli ve zencirenkli bir cilde sahip olup hem altın hem de farklı renkler kullanılmıştır. İç kapaklarda bordo cilt üzerine şemseli mülevven katı' cilt mevcuttur.

Sayfa Ölçüleri: 220x350

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Krem Kağıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 135x229

Yazı Türleri: Muhakkak, Reyhani, Sülüs, Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Muhakkak 1.5 mm, Reyhani --, Sülüs 1.5 mm, Nesih 0.5 mm

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Altın, Kırmızı, Beyaz

Satır Aralığı: 12mm.

Sayfa Düzeni: 135 mm uzunluğunda sayfa baş ve sonunda muhakkak ortada sülüs yazı ile 93 mm uzunluğunda 2x5 toplam on satır nesih yazı mevcuttur.

Ketebes: Ayrı bir ketebe bölümü olmayıp 343b ve 345a sayfasında Yâkût Hattı olduğuna dair ibare mevcuttur. Tarihe rastlanmamıştır.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: Ketebe olmadığı için ölçü alınmamıştır.

Tezhib Özellikleri: Yoğun ve ince bir tezyine sahiptir. Serlevha ve nas sûresinin olduğu son sayfa tezhibi daha fazladır. Başında ve sonunda zahriye süslemesi 2 şer sayfa mevcuttur.

Bugünkü durumu: Eserde sırt dikişinden kaynaklı formlarında hafif bir dağılma söz konusudur.

Değerlendirme: Eser 1b sayfası küçüklü büyüklü buket çiçeklerden oluşmakta olup üzerinde talik yazı mevcuttur. Cetvel altında kalan mühürde Osmanlıca “Evkafı İslamiyye Müzesi” yazılı olan mühür olup 1386 numarası da altına yazılmıştır. 2a sayfasına sadece cetvel çekilmiş ve boş vaziyettedir. 2b ve 3a sayfaları cetvel iç dört köşesi tezyinli olup içleri boş vaziyettedir. 3b ve 4a sayfaları iki farklı desende olup yoğun bir tezyine sahiptir. 4a sayfa kenarı kenar suyu olarak ters simetrik bitkisel motiflerin tekrarından oluşan bir desenle sayfayı çevrelemiştir. Serlevha sayfasında Fatiha Sûresi İle Bakara Sûresinin ilk 4 ayeti yazılı olup hareketli bir muhakkak yazı altın ile yazılmış olup siyah tahrir çekilmiştir. Bazı harflerin kapalı olan formları mavi ile boyanmıştır (sad, tı, fe gibi vs. harfler). Aynı durum eser genelinde ortada yazılan muhakkak satır için de geçerlidir. Buradaki harflerin gözleri ise siyaha boyanmıştır. Eserde mushaf metniyle aynı zamanda yazıldığı düşünülen reddadeler mevcuttur. Eserin başında yer alan tezyinli ve tezyinsiz sayfalardan sonunda da mevcuttur. Sayfada ilk ve son paftadaki yazı zeminlerinin altınla fırça darbesi yardımıyla doldurulduğu düşünülmektedir. Bu iki sayfalardan 343b ve 345 a sayfalarında Yâkût hattı olduğuna dair eserden daha geç dönem nesih yazıla not düşülmüştür. Eserde ayrıca ketebe yoktur. Sûre başları Rika’ hatıyla zemini tezyinli olup altınla yazılmıştır. Eserin Yâkût hattı olduğuna dair not düşülmüşse de TMSK EH. 227 envanter no’lu eser ile muhakkak kısımları karşılaştırıldığında daha sonra yazıldığı düşünülmektedir. Nesih kısmında ise diğer Yâkût mushaflarına göre kalem tutuş ve açısı bakımından bariz üslûp farklılığı vardır. Bu durum özellikle yatay harflerde ve yatay hareketlerden dikey harflere geçişte kendini göstermektedir. Eserin satır ve sayfa düzeni muntazam vaziyettedir. Satır istifi dengeli vaziyette olup sayfa istifi henüz oturmamıştır.

3.3.2. TIEM 328

Resim 68: TIEM 328 Serlevha Sayfası

Varak Sayısı:513

Eserin Ölçüleri: 220x160x70 mm.

Cilt Özellikleri: Kahverengi deri üzerine rumi ve bulut motifli tezyin ile kitabeli zencirekleri vardır. Sertab dış kısmında Vakıa 79 “ İlle-l mutahherun” kısmı yazılıdır. İç kapak kırmızı ve muhtemelen plastik cilt bezi ile kaplanmıştır.

Sayfa Ölçüleri: 157x230

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Krem Kâğıt

Yazı Sınırı Ölçüsü: 105x170

Yazı Türleri: Sülüs- Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Net ölçülememiştir.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, altın.

Satır Aralığı: 12 mm

Sayfa Düzeni: Başta ortada ve sonda 3 satır 105 mm uzunluğunda sülüs satır ile iki bölüm ve 4 er satırdan oluşan 67 mm uzunluğunda toplam 8 satır.

Ketebes: YâKût elinden 615 yılında yazıldığına dair ketebe mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 66x50, Hatt-ı İcâze, -,siyah, 8mm.

Tezhib Özellikleri: Renkleri dağılmış olmasına rağmen ince bir sanatlı bir tezyine sahiptir. Sayfa kenarlarında 13mm çapında madalyonlar bulunmaktadır. Nesih kısımlar arasındaki boşluklar süslenmeyip sade bırakılmıştır.

Bugünkü Durumu: Eser kâğıt onarımı yapılmış, nemlenmeden kaynaklı mürekkep ve boya dağılması görülmüştür. Eserin Süleymaniye camiinden getirildiğine dair not 1a sayfasında mevcuttur.

Değerlendirme: Eser 1a sayfasında Süleymaniye Kütüphanesi'nden naklolunduğuna dair not kağıdı yapılmış vaziyettedir. serlevha sayfasında Fatiha Suresi'nin ilk beş ayeti ile Bakara Sûresinin ilk beş ayeti yer almaktadır. Bakara suresinin beşinci ayetinin son birkaç kelimesi sıkıştırılarak yazılmıştır. bu sayfada yoğun bir tezyinat mevcuttur. Sure başları beyaz mürekkeple rika' yazısıyla yazılmıştır. Bu sayfalardaki mavi boyanın nemlenmeden kaynaklı akmış olduğu görülmektedir. Diğer sayfalarda satır düzeni 1 satır sülüs 4 satır nesih 1 satır sülüs 4 satır nesih 1 satır sülüs şeklindedir. Eserden sonra yazıldığı düşünülen reddadeler bulunmaktadır. Kenarındaki madalyonlar ve sure başları tezyini haricinde sade bir eserdir. Bu kısımların tezyinini de sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Eser büyük çapta sayfa onarımı görmüştür. Eserin tarihinin çok erken olduğu görülmektedir. Eser ketebesindeki mürekkebin eserden farklı olduğu görülmektedir. Sülüs kısımları Yâkût hattına benzemesine rağmen nesih kısımlarında üslûp farklılığı görülmektedir. Nesih hattının satır düzenine tam oturmayıp oldukça hareketli olduğu görülmektedir. Yazı dikey harflerde sola yatay harflerde aşağı yatık vaziyettedir. Bu da daha geç dönem nesih özelliklerindedir.

3.3.3.TİEM 505

Resim 70: TİEM 505 Serlevha Sayfası

Resim 71: TIEM 505 Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 261+1

Eserin Ölçüleri: 150x190x50 mm

Cilt Özellikleri: Gömme, soğuk şemseli kahverengi cilt, şemsede bulut köşebentlerde rumi mevcut, Sertab ve miklep ön ve arka kapak kenar kısımları sade bir şekilde yenilenmiş kahverengi deri renktedir. İç Kapaklara ebru yapıştırılmıştır.

Sayfa Ölçüleri: 145x200

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Krem Kağıt

Yazı Sınırı Ölçüsü: 85x132 mm.

Yazı Türleri: Reyhani, kûfî, nesih (Kur'an Falı kısmı).

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Reyhanî 0.5 mm, Nesih0.5 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, kırmızı, beyaz, altın.

Satır Aralığı:10 mm.

Sayfa Düzeni: 85 mm uzunluğunda 16 satır.

Ketebes: Şaban ayında 693 senesinde Yakût tarafından yazıldığı ketebe kaydında mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 57x72 mm, Reyhani, 0.5 mm, siyah, 0.8mm.

Tezhib Özellikleri: Zahriye sayfasında altın mavi renk ve beyaz cedvellere oluşan geometrik bir tasarım vardır Beyaz mürekkeple yazılmış kufî sure başları zeminleri tezyinli vaziyettedir. Tepelik ve daire şeklinde madalyonlar eserin tamamında mevcuttur. Bu madalyonlardan sayfa cedveliyle birleştirilmiş vaziyette olan varaklar vardır.

Bugünkü Durumu: Eser neme maruz kalmış, sayfa ve sırt onarımları yapılmış vaziyette muhkem bir durumdadır. 255. Varakta Van Şafiiler Camiine vakf olunduğuna dair kayıt mevcuttur. 13mayıs 1330 (R) tarihinde müzeye intikal etmiştir.

Değerlendirme: Eser 1b ve 2a sayfalarında iki zahriye sayfası olup yapıştırma altın üzerine geometrik desenler içinde münhanili zencirekli ve bitkisel motifli desen yer almaktadır. Sayfanın orta kısmında damla şeklindeki madalyonlar esere cetvelle birleştirilmiş vaziyette , üst ve alt köşedekiler ise ayrı vaziyettedir. Altta “Evkaf’ı-İslâmiyye Müzesi” yazılı birer mühür bulunmaktadır. Fatiha ve Bakara Sûresi’nin bulunduğu 2b ve 3a sayfalarında metin bloğu dendan içine alınarak üç noktalarla bezenmiştir. 3b sayfasından itibaren varaklar cetvelsiz olup kenarlarda madalyon tezyinleri bulunmaktadır. Eser ketebesini de metin bloğu dendan içine alınarak üç noktalarla bezenmiştir. Ketebe altında yine “Evkaf’ı-İslâmiyye Müzesi” mührü olup 1882 yazısı bulunmaktadır. Bu sayı tarih ya da envanter numarası olma ihtimali yüksektir.

Sure başları beyaz kûfi ile yazılmıştır. pek çok sure başına altın bulaştığı için okunması güçleşmiştir. Eserde harfler satıra doksan derece dik oturmuş vaziyettedir. Dikey ve yatay harflerde eğim birliği sağlanarak ritmik bir görüntü ortaya çıkmıştır. Faklı yerlerde kullanılan harflerin büyüklüğü ve nüansları aynıdır. Bu durum en iyi kef harflerinde görülmektedir. Yatay hareketlerin fazla olduğu alanlarda ortaya çıkan boşluklar noktaların yan yana koyulmasıyla ahengi sağlamıştır. Satır düzeninde dengeyi sağlamak amacıyla besmele keşideleri ve nun sin ya gibi harflere keşide verilerek uzatılmıştır. Sayfa ve satır düzeni muntazam iken sayfa istifini henüz oturmamış vaziyettedir. Dönemine uygun tezyine sahiptir. Yâkût hattının karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

3.3.4. TIEM 507

Resim 72: TIEM 507 Serlevha Sayfası

Resim 73: TIEM 507 Ketebe Sayfası

Varak Sayısı:247+2

Eserin Ölçüleri:230x300x60 mm.

Cilt Özellikleri: Koyu kahverengi cilt üzerinde desenlerin bir kısmı altın, bir kısmı sade bırakılmıştır. Ciltte Vakıa 77-80. Ayetler yazılıdır. Bitkisel ve hayvansal motifler kullanılmış olup ara suyu zencireklidir. Ön iç kapakta sekizgen geometrik pafta içine katı' deri tasarım yapılmıştır. Arka kapak ön kapaktan farklıdır. Sertab ve miklep ön kapakla benzeşmektedir. Arka iç kapakta mavi zeminli şemse üzerinde katı' deri desen mevcuttur. Köşebentli ve zencireklidir.

Sayfa Ölçüleri:220x285 mm

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Krem Kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 134x194

Yazı Türleri: Sülüs, Reyhanî, Kûfi

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Reyhanî 0.5 sülüs 1.5 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Beyaz , Altın.

Satır Aralığı:11 mm.

Sayfa Düzeni: 134 mm eninde 15 satır.

Ketebes: Yâkût'un 685 tarihinde Bağdat'ta yazdığı okunmaktadır.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: Reyhanî, 0.5 mm, siyah, 11mm.

Tezhib Özellikleri: 1. Zahriye sayfası Klasik Fatih Dönemi 2. Zahriye sayfası ise diğer Yâkut Mushaflarındaki tezyine uygun olarak yazıldığı dönemde tezhiplendiği görülmektedir. Eserin tamamı cedvelli olup sure başları beyaz mürekkeple rika' ile yazılmıştır. Zeminde bazen mavi bazen altın kullanılmıştır. Serlevha sayfası(3b-4a) ile ketebenin de bulunduğu son iki sayfa (246b-247a)

reyhanî yazı blokları dendan içine alınarak dışarıda kalan kısımlar üç noktalarla süslenmiştir. Sûre başları Cüz başları ve hizip başlarını belirtmek için kullanılan etrafı tezyinli madalyonların çoğu cedvele bitişik vaziyettedir. Ayrı vaziyette tezyinli olanları da mevcuttur. Etrafı mavi bir cedvelle zencirekli olarak çekilmiştir. Ayet gülleri satır aralarında asılı vaziyettedir.

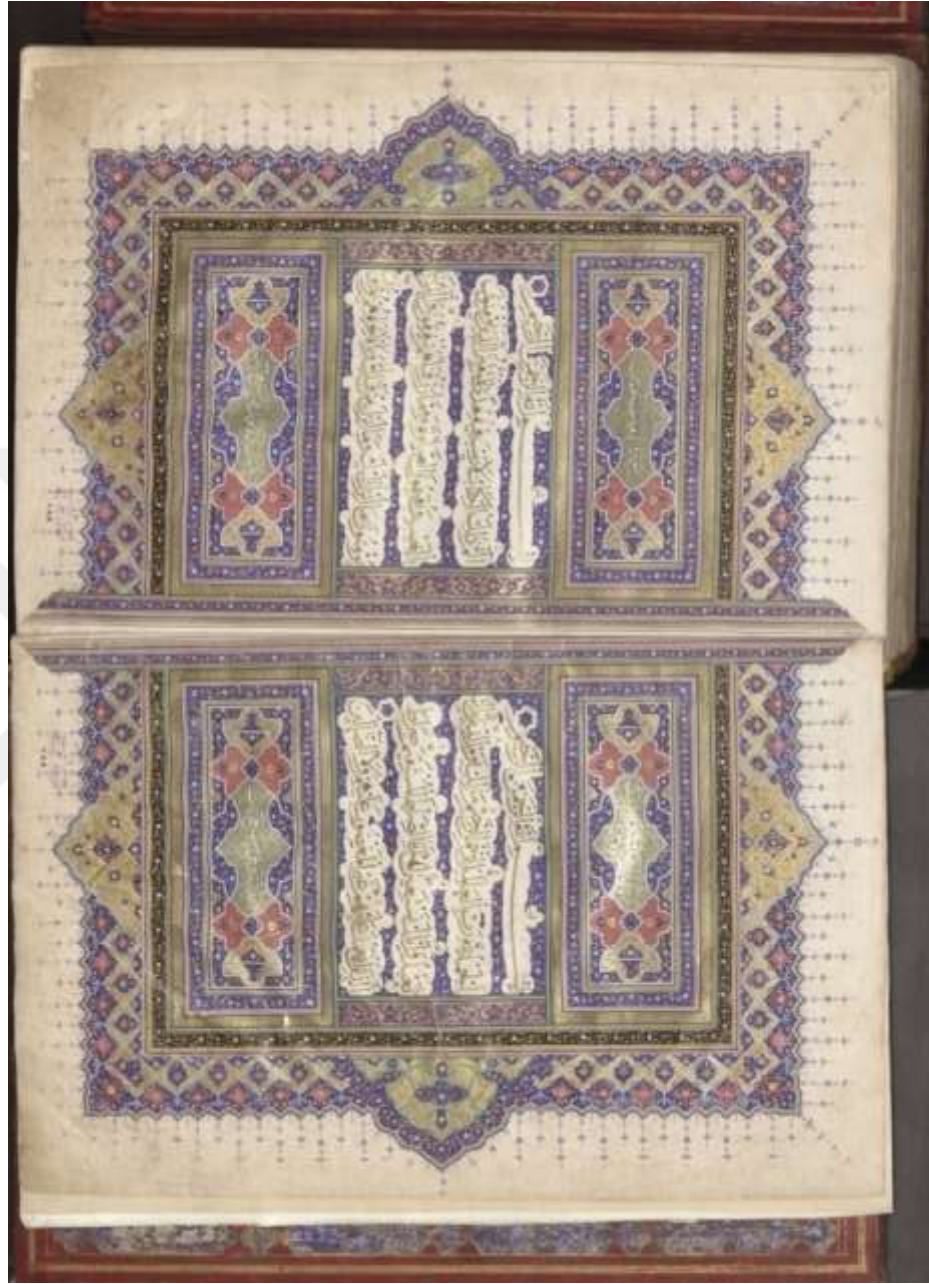
Bugünkü Durumu: Eser iyi durumdadır.

Değerlendirme:

1a varakta II. Sultan Abdülhamid Türbesi'ne vakfedildiğine dair yazı mevcuttur. 1b-2a sayfasında Fatih Dönemi üslubunda tezyin edilmiş ikiz zahriye sayfası bulunmaktadır. 2b-3a sayfasında ise eserin yazıldığı zamanda tezhibi yapılan ikiz zahriye sayfası örneği bulunmaktadır. Zeminde yapıştırma altın üzerine geometrik desenler içinde münhanili zencirekli ve bitkisel motifli desenler yer almaktadır. “Evkaf’ı-İslâmiyye Müzesi” 4 yazısı ise bu sayfaların en altındadır. Fatiha ve Bakara Sûresi'nin bulunduğu 2b ve 3a sayfalarında metin bloğu dendan içine alınarak üç noktalarla bezenmiştir. Bu sayfalarda sayfa alt ve üstteki yazılar altın zemin üzerine beyaz mürekkeple sülüs olarak yazılmıştır. sure başları ise beyaz mürekkeple rika' hattıyla yazılmıştır. Sayfa kenarlarındaki madalyon ve tezyinler oldukça ince işçiliğe sahiptir. Eserin 246b-247a sayfaları serlevha sayfası gibi metin bloğu dendan içine alınarak üç noktalarla süslenmiştir. Eserde biri sade diğeri daha tezyinli iki farklı zamanda süsleme yapılmıştır.

Klasik bir Yâkût eseridir. Harf ve satır aralıkları belirgin vaziyettedir. 48b no'lu varakta satır aralarının muntazam olması için yapılan mıstar izleri görülmektedir. Besmele bulunan sin harfinin keşidesi genel satır düzenine uyacak şekilde uzatılmıştır. Harflerin ölçülü halde yazılmış olması ahengi sağlamıştır. Dikey ve yatay harflerin doğrultuları dengeli vaziyettedir. yatay ve dikey harfler satır düzenine 90 derece dik vaziyette oturmuşlardır. Sayfa ve satır düzeni muntazam iken sayfa istifi henüz oturmamış vaziyettedir.

3.3.5. TIEM 525

Resim 74: TIEM 525 Serlevha Sayfası

Resim 75: TIEM 525 Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 1+410+1

Eserin Ölçüleri:250x350x70

Cilt Özellikleri: Bulut motifli, mülemma kitabeli zencirekli kahverengi deri cilt. İç kapakta ise açık mavi koyu mavi turuncu zeminli mülevven katı' bordo deri mevcuttur.

Sayfa Ölçüleri: 235x347 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Açık ve koyu krem olmak üzere 2 farklı kağıt kullanılmıştır

Yazı Sınırı Ölçüsü: 160x233 mm.

Yazı Türleri: Reyhanî,Hattı İcaze.

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Reyhanî 1.5 mm, Hattı İcaze 1.5 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Altın (Tahrirli) , Siyah, Beyaz.

Satır Aralığı: 20mm.

Sayfa Düzeni: 160 mm uzunluğunda 10 satır.

Ketebes: Yâkut Hattı olduğuna dair ketebe olup tarih yoktur

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 128x114, reyhani, 1.5mm, Altın Tahrirli ve siyah, 25 mm.

Tezhib Özellikleri: İnce bir serlevha ve sure başı tezyinine sahiptir.

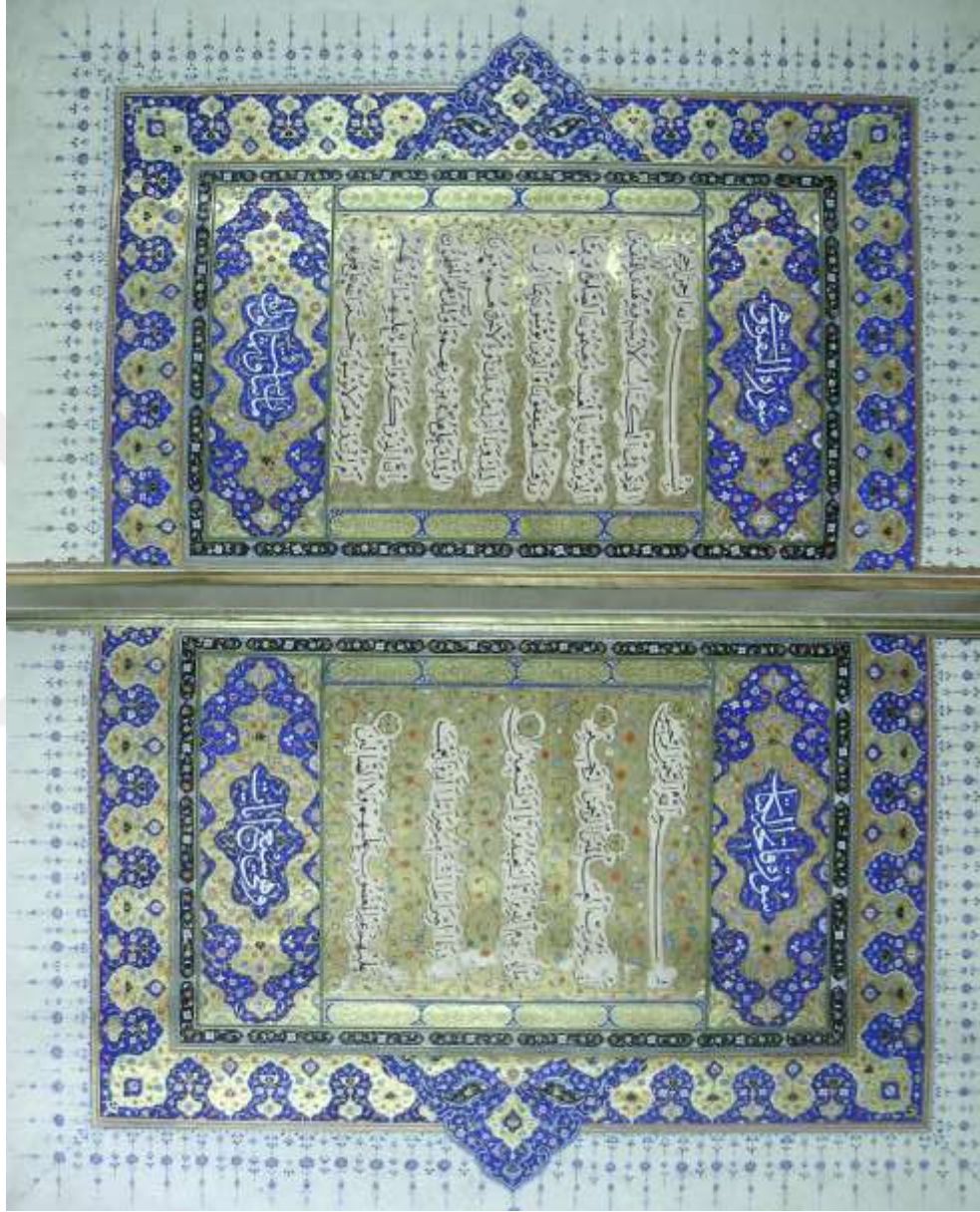
Bugünkü Durumu: Cilt ve eser hafif yıpranmış durumdadır. Sayfa onarımı yapılmıştır.

Değerlendirme:

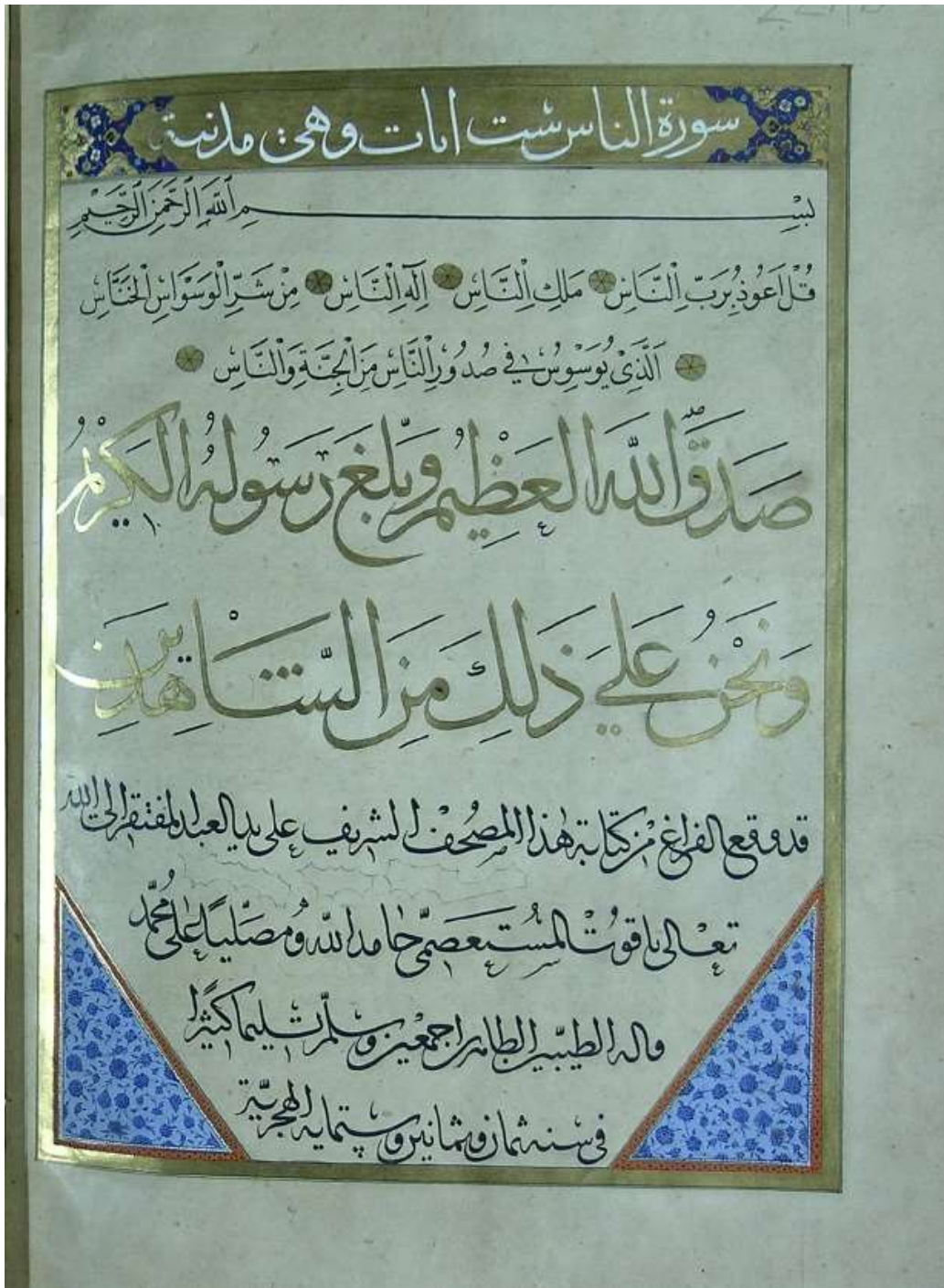
Eserin kısıtlı sayıda görseli temin edilebilmiştir. Eserin zahriye sayfası boş olup serlevha sayfası yoğun bir tezyine sahiptir. Bu tezyinin Fatih Dönemi üslûbunda yapıldığı görülmektedir. Metin kısmı tamamen altınla yazılmış olup siyah tahrir çekilmiştir. Eser sayfaları dikkatlice incelendiğinde sadece serlevha kısmında kağıt eklemesi yapılmış olup diğer kısımların vassale olmadığı görülmektedir. Sûrebaşları ise metinle ve bütünlük arz etmektedir. Bu sebeple eserin 16. yy. eseri olduğu kanaatine varılmıştır. Altınla yazılıp etrafına tahrir çekilmesi yazının olması gerekenden daha kalın görünerek şişmesine sebep olmuştur. Sayfa ve satır düzeni muntazam iken sayfa istifi henüz oturmamış vaziyettedir. “Evkaf”ı-İslâmiyye Müzesi” 287 numarası1a-1b-2a sayfaları ile 410a sayfasında ketebe altında mevcuttur.

3.4. Süleymaniye Kütüphanesi Mushafları

3.4.1.Hamidiye 005

Resim 76: Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 005 Envanter No'lu Eserin
Zahriye Sayfası

Resim 77: Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 005 Envanter No'lu Eserin

Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 228.

Eserin Ölçüleri:320x446x55 mm.

Cilt Özellikleri: Kahverengi deri üzerine altın tahrirli soğuk şemselidir, Bulut motifleriyle bezenmiştir. İç kapak bordo deri soğuk şemseli olup altınla tahrirlidir. Bulut motifleriyle bezenmiştir.. Dış ve iç kapakta aynı kalıp kullanılmıştır. Klasik Dönem cilt özelliği gösterir.

Sayfa Ölçüleri: 300x442 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Kalınca Krem Kağıt, Vassale Tekniği uygulanmıştır.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 179x258 mm

Yazı Türleri: Nesih, Sülüs, Muhakkak, Hattı İcaze

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.7 mm, Sülüs 1.5 mm,Muhakkak 2mm., Hattı-İcaze 1mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Beyaz

Satır Aralığı: 20 mm

Sayfa Düzeni: 179 mm uzunluğunda 13 satır

Ketebesı: Muhakkak dua kısmından sonra 4 satır hattı icaze ile Yakût eliyle 688 de yazıldığına dair ketebe mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 187x260, Mukakkak ve Hattı İcaze,

Tezhib Özellikleri: Zahriye, Serlevha, sayfa kenarları ve sure başları müzeyyendir.

Bugünkü Durumu: Eser sağlam durumdadır.

Değerlendirme: Eser görselinde sayfa numaraları görsel dışında kalmış vaziyettedir. Bu nedenle bazı değerlendirmeler sayfa numarası verilmeden yapılmıştır. İlk sol sayfada mühür ve vakıf kaydı mevcuttur. Vakıa 79-80 ayeti kare alan içinde zemini altın ve helezonik çiçekle tezyinli olarak muhakkak yazıyla beyaz mürekkeple yazılmış olup yazı etrafı siyahla tahrir edilmiştir. serlevha sayfası sol sayfada Fatıha Sûresi , sağ sayfada ise Bakara Sûresi ilk altı ayeti ve yedinci ayetin baş kısmı bulunmaktadır. Bu sayfalar ince ve yoğun bir tezyinata sahiptir. Eser Klasik dönem üslupla bezenmiş sure başları muhakkak, sülüs ve rikaa ile beyaz mürekkeple yazılmıştır. Bazı sûre başınının bir önceki surenin son satırı iç içe yazılmış olduğu görülmektedir. Eser sayfaları vassâleli olsa da metin kısımdaki nesih yazınının tavrı itibariyle Yâkût'a ait olamayacağı görülmektedir. Nesih yazınının satıra tam oturmayıp hareketli olduğu görülmüştür. Harflerin satır düzenindeki ahengin sağlanamadığı görülmektedir. Harflerin satır düzeninde aşağı yukarı kaymalar olduğu görülmüştür. Kalem ağzının da eşit olmayıp satırlarda büyüklü küçüklü y azdığı görülmüştür. Nasr Suresi'nden sonra ketebenin de dâhil olduğu eserin son varacağı ¹³⁶ (arkalı önlü iki sayfa, bir varak), eser geneline bakıldığında eserin yazımından sonra yazılmış olduğu görülmektedir.

---

¹³⁶ Görsellerde varak numarası görülmediği için bu şekilde ifade edilmiştir.

3.4.2.Muğlalı Hoca Mustafa Efendi 1

Resim 78: Süleymaniye Kütüphanesi Muğlalı Hoca Mustafa Efendi 1
Envanter No'lu Eserin Zahriye Sayfası

Resim 79: Süleymaniye Kütüphanesi Muğlalı Hoca Mustafa Efendi 1
Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Eser hassasiyetinden dolayı araştırmacı önüne çıkarılmadığı için eserle ilgili bilgilerimiz kısıtlı vaziyettedir.

Varak Sayısı: 246

Eserin Ölçüleri: 109x159mm

Cilt Özellikleri: Kahverengi dış kapak alttan ayırma şemseli köşebentlidir. Kenar suyu rûmli kitabeli zencerek şeklindedir. Koyu kırmızı iç kapak altın tahrir ile süslenmiştir. Sertab sırtında Vakıa Sûresi 79. âyet yazılıdır.

Sayfa Ölçüleri: 49x91mm

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Koyu krem kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü:

Yazı Türleri: Sülüs, Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı:

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Kırmızı, Altın.

Satır Aralığı:

Sayfa Düzeni: 19 Satır Nesih

Ketebes: Yâkut elinden çıktığına dair tek satır yazı mevcuttur. Sadece bu esere mahsus tarih rakamla 670 olarak yazılmıştır.

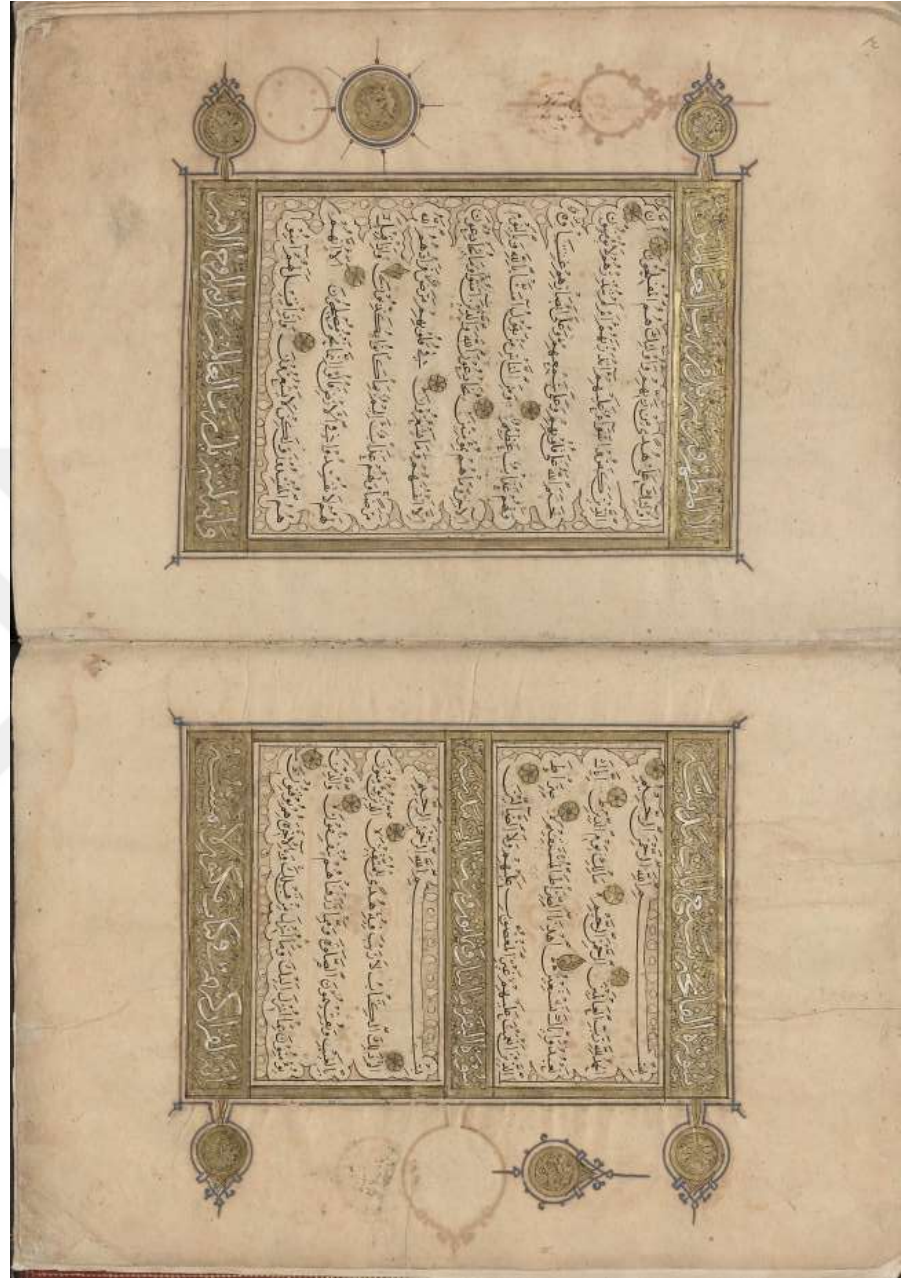
Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: Nesih, Siyah (Eser okuyucuya çıkarılmadığı için bu ölçümler eksik kalmıştır.)

Tezhib Özellikleri: Zahriye kısmında geometrik süsleme mevcuttur. Dönemi serlevhaya göre daha eskidir. Serlevhası ince tezyinlidir. Diğer kısımlar sade vaziyettedir.

Bugünkü Durumu: Eserde küçük çapta yıpranma görülmektedir.

Değerlendirme: Eser görselinde sayfa numaraları görülmediği için değerlendirme yapılan kısımlarda sayfa numaraları belirtilmemiştir. Eser zahriye sayfası iki sayfadan müteşekkil ve ayrı ayrı desenleri vardır. Sol sayfa yapıştırma altın üzerine rûmili desene sahip iken sağ sayfa yapıştırma altın üzerine geometrik desenlere sahiptir. Sağ sayfada geometrik pafta içleri biksel motif ve zencireklerle bezenmiştir. Her iki sayfa da zencirekle çevrilmiştir. Bu sayfalar eserin yazımı ile aynı dönemde tezyin edildiği düşünülmektedir. Serlevha sayfasının eserin yazılışından çok daha sonra tezyin edildiği görülmektedir. Sure başları muhakkak yazıyla altınla yazılarak siyah tahrir çekilmiştir. Sure başlarının bu durumu yazının kalemin hakkından daha şişkin görülmesine sebep olmuştur. Bu eserin mevcut eserler arasında Yâkût'a ait olan en eski tarihli eser olduğu düşünülmektedir. Diğer Yâkût eserlerinde ve kalem hareketlerindeki tavır görülmekte olup tarih itibariyle daha erken olması hasebiyle daha iptidai durumdadır. Yine sadece bu esere mahsus son varaklarda sure metninin besmele ile aynı satırda başladığı görülmüştür. Diğer eserlerde buna rastlanmamıştır. Bu esere mahsus ayet güllerinin satıra oturduğu görülmektedir. Bu eserde satır arası boşluklar az vaziyette olup karışık bir görünüme sebep olmaktadır. Yine bu esere mahsusen ketebesinde tarihin yazı ile değil de rakamla yazıldığı görülmektedir.

3.4.3.Nurosmaniye 22

Resim 79: Süleymaniye Kütüphanesi Nurosmaniye 22 Envanter No'lu Eserin
Zahriye Sayfası

Resim 80: Süleymaniye Kütüphanesi Nurosmaniye 22 Envanter No'lu Eserin
Ketebe Sayfası

Varak Sayısı:269

Eserin Ölçüleri: 275x367x61 mm

Cilt Özellikleri:Dış kapak Fatih Dönemi Soğuk Şemseli Rumi Motifli Siyah deri cilt. İç Kapak Mülevven Katı' Rumili Koyu Bordo Deri Cilt. Sertab üzerinde Vakıa 79. Ayet yazılı. Son varaktaki Rumili desen izleri iç kapağın yenilenmiş olduğunu ve bir önceki iç kapak deseni olduğuna işaret etmektedir.

Sayfa Ölçüleri:260x365 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Kalınca krem kâğıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 152x236 mm

Yazı Türleri: Nesih, Kûfi

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.8 mm

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, Beyaz , Altın, Lacivert

Satır Aralığı:17.5 mm

Sayfa Düzeni: 152 mm uzunluğunda 13 satır

Ketebes: 3 Zilhicce 694 tarihinde Yâkut tarafından yazıldığına dair ketebe kaydı mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 156x167 mm., Nesih, 0.8 mm, Siyah, 17.5 mm

Tezhib Özellikleri: Altın Mavi renklerden oluşan Rumili zahriye sayfası vardır. Sure başlarında zemin tezyinli olup altın beyaz ve lacivert kûfi yazıyla yazılmıştır. Sayfa kenarlarında ve sure başları hizasında madalyon desenler bulunmaktadır.

Bugünkü Durumu : Eser kâğıt onarımı görmüş olup madalyonları çevreleyen lacivert boya oksitlenmeye sebep olmuştur.

Değerlendirme:2a'da Rumili zahriye sayfası altında vakıf kaydı ve mühür bulunmaktadır. Eser zahriye sayfaları (1b-2a) eserin yazıldığı dönemle uygun tezyin anlayışına sahiptir. Altının çoğunlukla bulunduğu ,mavi ve beyaz renklerin de olduğu, geometrik, bitkisel ve Rumili motiflerin bir arada olduğu süsleme unsurları görülmektedir. 2b sayfasında Fatiha Sûresi ve 3a sayfasında Bakara Sûresi'nden ayetler vardır. Bu iki sayfa cetvelle sınırlandırılmış olup yazı blokları dendan içine alınarak kalan boşluklar damlaya benzeyen geometrik şekillerle doldurulmuştur. Ketebe kısmı hariç sonraki sayfalar cetvelsizdir.Eser Yâkût tavrının klasik özelliklerini göstermekte olup tezyin eserin yazımıyla aynı dönmede yapılmıştır. Sure başları altın zemin üzerine beyaz veya lacivert mürekkeple kûfî yazı ile yazılmıştır. sure başlarına bitişik veya bağımsız madalyonlarla tezyin edilmiştir. Eserde harfler arasındaki ahenk ve satır düzeninin berrak bir şekilde hissedilmesi söz konusudur. Dikey ve yatay harflerin eğimleri müsavi vaziyettedir. Harfler ölçülü vaziyette yazılmıştır. Harfler satıra oturmuş vaziyette olup hareketli değildir.

3.5. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphane Mushafları

3.5.1.Emanet Hazinesi 61

Resim 81: Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 61 Envanter No'lu Eserin
Serlevha Sayfası

Resim82:Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 61 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 317

Eserin Ölçüleri: 265x355x68 mm.

Cilt Özellikleri: Kahverengi deri üzerine şemse etrafına altın tahrir çekilmiş, içe dönük olan kısmı tipik bir Fatih (II. Mehmed) Dönemi cildi özelliği göstermektedir. İç kapaklarda bordo kâğıt yapışmış vaziyettedir.

Sayfa Ölçüleri: 253x355 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Aharlı Kalınca Krem Kâğıt

Yazı Sınırı Ölçüsü: Serlevha: 160x230mm. **Genel:**155 x240mm.

Yazı Türleri:Kûfi, Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Kûfi: 15 mm. **Nesih:** 10 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Altın, Beyaz, Siyah, Kırmızı

Satır Aralığı: 20 mm.

Sayfa Düzeni: 13 düz satır

Ketebes: Yâkût el- Musta'sımî eliyle 696(1297) Ramazanın 12. günü yazıldığına dair ketebe kaydı mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı:. 160x180, Nesih, 1mm., siyah

Kâğıt Özellikleri: Su yolu ve süzgeç izi yok, kalın kâğıt.

Tezhib Özellikleri:1b-2a sayfalarında ikiz zahriye sayfası görülmektedir. Yapıştırma altın üzerine zencirek ve bitkisel motiflerle mavi,beyaz renkler kullanılmıştır.10 mm. durak gülleri, 20-30 mm arası farklılıkta daire ve armudi madalyonlar vardır. Dikdörtgen olanları da mevcuttur. 2b ve 3a sayfalarında yazı

bloğu dendan içine alınıp etrafı u noktalarla bezenmiştir. Eserde sadece bu sayfalar ve kecube kısmı cedvelle sınırlandırılmış ve zencerekle bezenmiştir.

Bugünkü Durumu: Nemlemeden kaynaklanan m¼rekkep dağılması g¼r¼lmektedir.

Değerlendirme: 1a sayfasında II: Beyazıt m¼hr¼ vardır. S¼re başları altın, yeşil veya mavi tezyinli zemin üzerine beyaz m¼rekkeple k¼fi yazı ile yazılmıştır. Bu tarihe yazılan mushaflarda bu ozellik g¼r¼lmektedir. Satır d¼zeni ve harflerin satır d¼zenindeki yerleri dengeli ve satıra tamamen oturmuş vaziyettedir. Harfler ol¼l¼ bir biçimde yazılmış olup istife g¼re satır d¼zenine uyum sağlaması için keşide verilmiştir. Aynı durum sure başlarındaki besmelelerde sin harfine keşide verilerek yapılmıştır. Sayfa ve satır d¼zeni muntazam olup sayfa istifi hen¼z oturmamış vaziyettedir.

3.5.2. Emanet Hazinesi 79

Resim 83: Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 79 Envanter No'lu Eserin Serlevha Sayfası

Resim 84:Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 79 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 309

Eserin Ölçüleri: 260x360x53 mm

Cilt Özellikleri: Dış ve iç kapak mavi zemin üzerine altın renkte kağıt katı' tekniği şemseli ve köşebentli vaziyettedir. Dış kapak siyah deri cilttir. İç kapak bordo cilttir. İç ve dış kapak kalıp ve desen renkleri farklıdır.

Sayfa Ölçüleri: 355x25mm

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Aharlı krem renk, vassaleli kağıt.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 168x235 mm

Yazı Türleri: Sülüs , Reyhânî.

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Sülüs:2mm, Reyhânî: 1mm

Farklı Mürekkep Renkleri: Altın, Siyah, Kırmızı.

Satır Aralığı: 16mm.

Sayfa Düzeni: Vassaleli sayfanım dış kâğıt daha kalın 14 satır cedvelli.

Ketebes: Eser Yâkut El-Musta'simî hattıyla Bağdat'ta 670 h. Tarihinde istinsah edildiğine dair ketebe bulunmaktadır. Ketebesinde geçen ve korunmuş anlamına gelen "mahruse" kelimesi Bağdat'ın Moğol istilâsından sonra düşülmüş olması durumu gariptir.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: İkizkenar yamuk şeklinde ketebes, 1mm kalem kalınlığında, siyah veya siyaha yakın renkte mürekkeple, 20 mm satır aralığıyla sene ve yer kısmı dikey olarak yanlarda yazılı vaziyettedir.

Kâğıt Özellikleri: Aharlı krem renk kâğıtlardan dış kâğıt enine su yolu ve süzgeç izi bulunmaktadır.

Tezhib Özellikleri: Sayfa kenarları sulu halkâr tekniğiyle bezenmiş olup yazı kısmında beynessütûr tekniği kullanılmıştır. Son varakta hatai ve pençlerden oluşan bir tasarım mevcuttur. Bazı sayfalarda halkâr yokken bazı sayfa halkârında altınla beraber gümüş kullanıldığı görülmektedir. Eserin baş ve son kısmında birbirinden bağımsız geometrik daireler kullanılmış olup farklı bir zahriye sayfası örneği yer almaktadır.

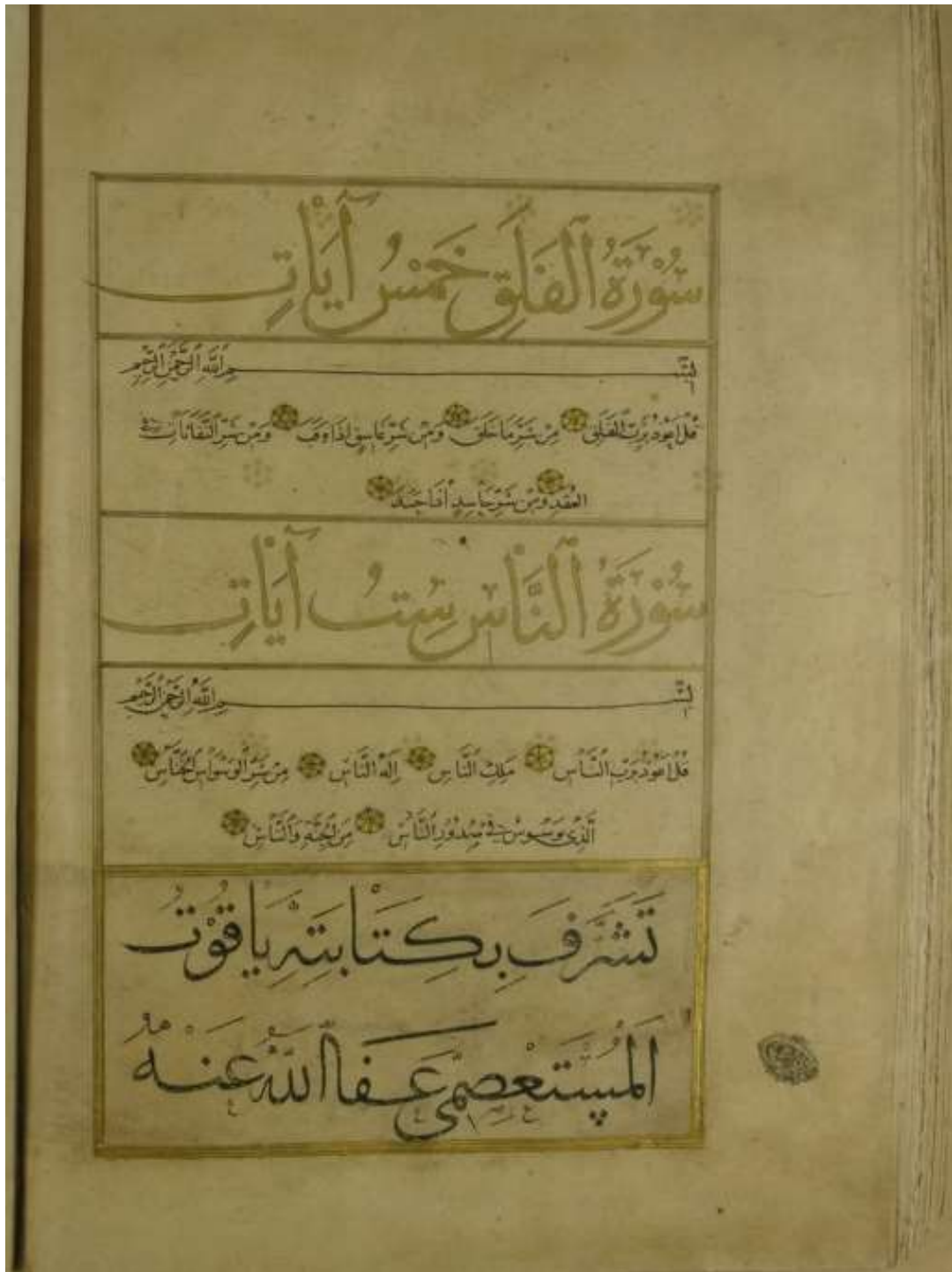
Bugünkü Durumu: Esere kaba bir onarım yapılmış, onarımda yazının da yeninden yazıldığı kısımlar gözlemlenmiştir. Kırmızı renkte plastik yan kâğıdı yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: Eser ince bir muhakkak veya kalın bir reyhanî yazı ile yazılmıştır. Sûre başları sülüsle yazılmış olup mevcut Yâkût Mushafları içinde en ayrıntılı sûre başı metnine sahiptir. Eserde kalem hareketlerinde ince düşen veya şişen kısımlar göze çarpmaktadır. Eserde yazının ve satır istifinin muntazam görüldüğü yerlerin yanı sıra dağınık ve gayri nizami görüldüğü sayfalar da mevcuttur. Bu durum eserin farklı ellerden çıktığını düşündürmektedir. Eserde sayfa ve satır istifi oturmamış vaziyettedir. Ayet gülleri hareke sanılacak kadar küçük bir işaretle belirtilmiş olup sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Müstakil harf bünyeleri daha intizamlı iken ortada ve sonda yazılan mürekkep kısımlarda harf bünyelerinin oturmamışlığı görülmektedir.

3.5.3.Emanet Hazinesi 80

Resim 85:Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 80 Envanter No'lu Eserin
Serlevha Sayfası

Resim 86: Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 80 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Varak Sayısı:224

Eserin Ölçüleri:285x385x45 mm.

Cilt Özellikleri: Dış kapak siyah deri katı' cilttir.İç ön kapak koyu kahverengi arka kapak açık kahverengi deri olup mavi yeşil siyah ve altın zemin renkleri üzerine katı' tekniğiyle oyularak oluşturulmuştur.

Sayfa Ölçüleri:378x26 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Aharlı, Krem, orta kalınlıkta, Boyuna su yolu ve süzgeç izi

Yazı Sınırı Ölçüsü: 152x173mm.

Yazı Türleri: Sülüs Nesih

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Sülüs 2mm, Nesih 1mm

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, altın

Satır Aralığı:20 mm

Sayfa Düzeni:152 genişliğinde 13 satır

Ketebes: Ketebe kısmı vassaledir. İmza Yâkut tavrında görülmektedir. Eser Yâkût tavrından uzak bir üslûptadır.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı:180x83, sülüs, 2mm, siyah, 40mm

Tezhib Özellikleri: 1b-2a-2b sayfalarında yoğun tezyinat olup ilk iki sayfa tezyini yazının önüne geçmiş vaziyettedir. damla şeklindeki madalyonlar cetvele kuzu yardımıyla tutturulmuş vaziyettedir. Zahriye sayfası, sûre başları ve hizip güllerinde ayrıntılı işçilik göze çarpmaktadır

Bugünkü Durumu: Sayfa kenarı tezyinatı sayfada kararmalara neden olmuş, kaba kâğıt onarımı yapılmış, dış ciltte dökülmeler mevcuttur.

Değerlendirme: İlk yaprakta II. Sultan Beyazıt'ın mührü vardır. 22b-223a Fal'ı-Kur'an bulunmaktadır¹³⁷. Eserde Fatiha Sûresi serlevha olarak 1b-2a sayfasında yer almaktadır. 1. Ova paftada mavi remin üzerine altın ile çiçekli tezyin edilmiş Fatiha sure başı bulunurken diğer üç paftanın ilkinde Vakıa 77-78, ikincisinde Vakıa 79, üçüncüsünde Vakıa 80 rika' hattıyla yazılıdır. Rika' hattının kaleminden çıkmayıp fırça ile yapıldığı düşünülmektedir. Bu sebeple harflerin kürsüsüne oturmadığı düşünülmektedir. Aynı durum 2b sayfasındaki Bakara Sûresi Sûre başı için de geçerlidir. Yoğun bir tezyinat mevcuttur. 2b sayfasında yer alan Bakara Sûresi sure başı tezyîni de gayet müzeyyendir. Bundan sonraki sûre başları sade vaziyette olup altınla muhakkak hatla yazılmış ve siyah tahrir çekilmiştir. Eserde satır düzeni muntazam vaziyettedir. Kalem kalınlığı harflerin büyüklüğüne göre çok ince vaziyettedir. Yazıda hem reyhanî hem de nesih yazı unsurları beraber kullanılmıştır. Bu durum en iyi ayn harflerinin ortada ve sonda yazılışları ile sonda yazılan çanaklı harflerden anlaşılmaktadır. Sûre başlarındaki muhakkak yazıda ise harflerin kalem hakkından taviz verildiğini görülmektedir. Eser ketebesindeki yazı Yâkût tavrına çok benzemektedir, ancak ketebe kısmının vassale olduğu görülmektedir. Gerçek bir Yâkût imzasının buraya rabt edildiği düşünülmektedir.

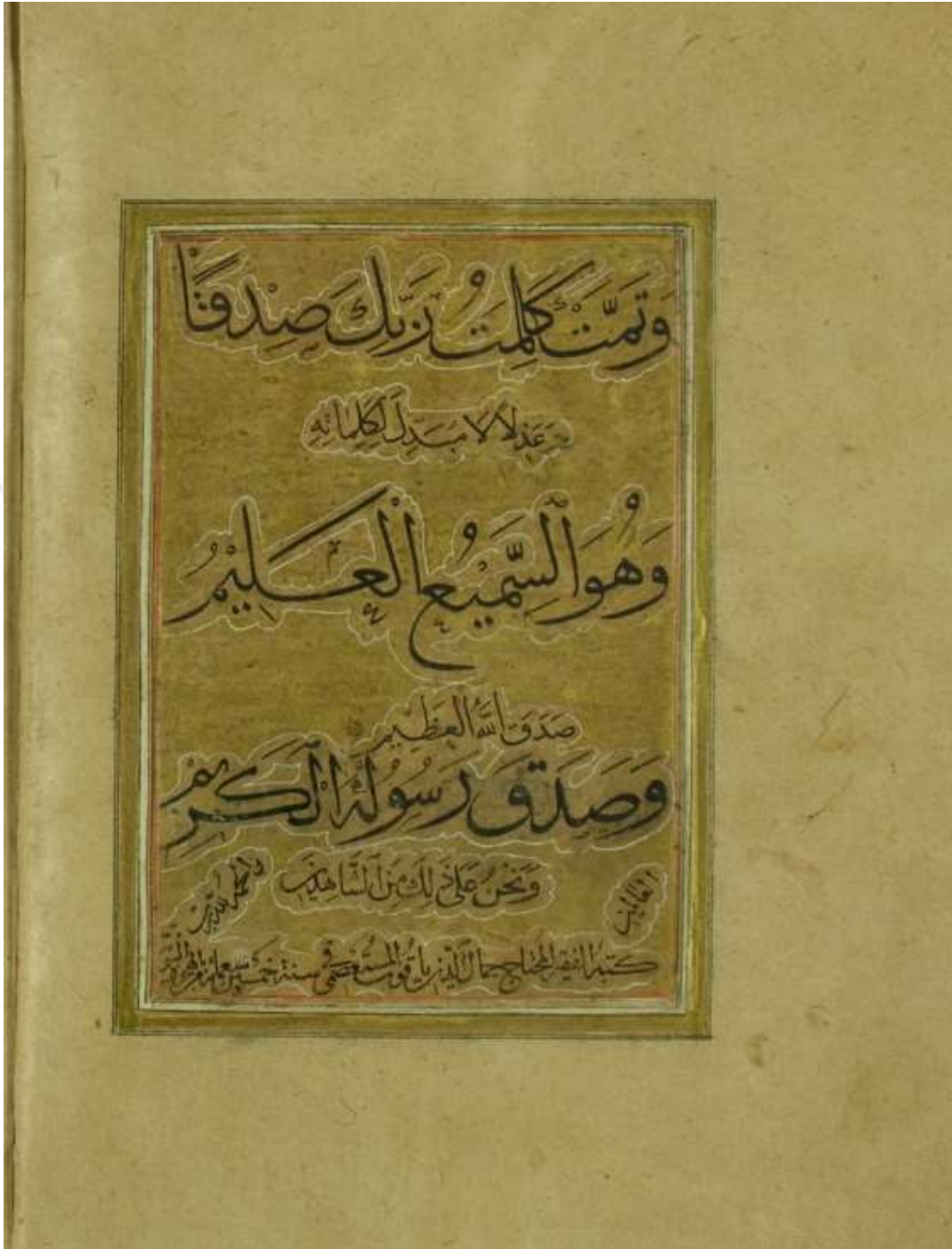
---

¹³⁷ Falnâme: Fal kitabı manasına gelen bir tabirdir. Bu adla kitaplar yazılmış olduğu gibi İran'da bastırılan Kur'anların bazılarının sonunda beş on sayfalık falnameler konulmuştur, Hafız-ı Şirazi'nin Divanına bu maksatla başvuranlar da vardır; Pakalın , age, C.1,s.588

3.5.4.Emanet Hazinesi 127

Resim 87:Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 127 Envanter No'lu Eserin Serlevha Sayfası

Resim 88:Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi 127 Envanter No'lu Eserin
Ketebe Sayfası

Varak Sayısı:339

Eserin Ölçüleri:150x210x50 mm.

Cilt Özellikleri: Bordo cilt kabartma pafta üzerine gömmeli alttan ayırma şemseli mihrabiyeli kenar bordür ve zencirekli, sertab ve miklebi mevcut, klasik Osmanlı Cildi. Sertab da Vakıa Suresi ayeti mevcut, İç kapak Alttan Ayırma gömme şemseli açık kızıl kahve deri cilt mevcuttur.

Sayfa Ölçüleri:120x140 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Aharlı, koyu krem rengi kağıt,bazı sayfaların vassaleli olduğu gözlemlenmekte, boyuna süzgeç izi enine su yolu mevcut.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 84x120mm.

Yazı Türleri: Nesih, Hattı İcaze, Sülüs

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Nesih 0.5 mm, Sülüs 1mm, Hatt-ı İcâze 0.5mm

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah, altın, kırmızı

Satır Aralığı:8 mm

Sayfa Düzeni: 75mm genişliğinde 16 satır

Ketebes: Eserin Yâkût eliyle yazıldığı belirtilmişse de 750 olarak yazılan tarihin Yâkût'un vefatından sonra olması eserin orijinal olmadığını göstermektedir.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 120x85, sülüs 1mm nesih 0.5, hattı icaze 0.5, siyah, 40mm.

Tezhib Özellikleri: Serlevha olan Fatiha ve bakara Sûresi'nin ilk 5 ayetini ihtiva eden sayfa fatih dönemi klasik tezhibi özelliklerini göstermektedir. Sayfalarda satır araları dendanlı olup etrafına beyaz tahrir çekilmiştir. Serlevha ve sayfa kenarındaki hizip ve cüz gülleri eserin yazılışından sonraki dönemlerde yapıldığı

düşünülmektedir. Bunun dışında eser sade bir görünüme sahiptir. Eser sayfalarının tamamı cetvelle sınırlandırılmıştır.

Bugünkü Durumu: Eserde gümüş balığı yeniği mevcuttur.

Değerlendirme: İncelenen eserler arasında sadece bu eserde eserle aynı zamanda yazılmış reddade (ayak) mevcuttur. Bu durum yazı ve reddadenin üslûbunun aynılığı ile aynı mürekkeple yazılmış olduğundan anlaşılmaktadır. Eser ketebesinde yer alan H.750 senesi H.698’de vefat ettiğini kabul ettiğimiz Yâkût’un vefatından 52 yıl sonradır. sayfalarda eklenen yerler dikdörtgen kısımdan çıkma yapılarak cetvel sınırı içine alınmıştır.(misâl 41a) Bu kısımlardaki yazıların da aynı hattat tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Bunu en ilginç örneği ise 53b sayfasındadır. Sûre başları altınla rika2 hattıyla yazılmış olup genişliği bir nesih satırıyla neredeyse aynı büyüklüktedir. Bu durum sıkışık bir görünüm arz etmektedir. Eserde bazı sayfalarda belli bir satır düzeni olmadığından bahsedebiliriz. Bu durum 1b sayfası Fatıha Sûresi’nin son ayetinde bariz olup diğer bazı sayfalarda da görülmektedir. Eser hareketli bir yazıya sahiptir. Yâkût tavrında olduğu gibi satıra tamamen oturmuş vaziyette değildir. Nüanslar ve geçişler eserin Yâkût’tan sonra yazıldığını göstermektedir.

3.5.5. Hirka-i Saadet 6

Resim 89:Topkapı Sarayı Hirka-i Saadet 6 Envanter No'lu Eserin Serlevha Sayfası

Resim 90:Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet 6 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 557

Eserin Ölçüleri: 350x480x87

Cilt Özellikleri: Yoğun tezyinli İran coğrafyası cilt özelliğini göstermektedir. Sertab sırtta Vakıa Suresi 77-80 ayetleri yer almakta. İç kapakta bulunan mihrabiyeli paftalarda ise Haşr Sûresi'nin son üç ayeti (21-23) bulunmaktadır. Mülevven Katı müşebbek ve üstten ayırma şemseli cilttir

Sayfa Ölçüleri: 485x335 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Aharlı Krem Kağıt boyuna su yolu ve süzgeç izi

Yazı Sınırı Ölçüsü: 189x278

Yazı Türleri: Nesih (genel), Talik, Sülüs

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Bütün yazılar 1,5 mm. kalınlıktadır

Farklı Mürekkep Renkleri: Siyah beyaz kırmızı

Satır Aralığı: 27 mm

Sayfa Düzeni: 163 mm genişliğinde 16 satır, satırlarda beynessütur tekniği mevcut.

Ketebesini : Yâkût el-Musta'simî eliyle 658 (1260) vefat ettiğine dair ketebe kaydı mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı189x278mm., Nesih, 1.5 mm., siyah, 30mm

Tezhib Özellikleri: İlk iki sayfası son sayfası ve Kuran Falı¹³⁸ içeren son üç sayfası sure başları ve güller tezhiplidir. 1b-2a sayfaları içlerinde ayetler olan ikiz

¹³⁸ Doç. Dr. Âlim Yıldız, “ Manzum Bir Kur'an Falı” İstem • Yıl:8 • Sayı:16, Konya, 2010, s.181 -198

zahriye sayfalarıdır. Serlevha (2b-3a) sayfasında ince bir klasik dönem tezhibi mevcuttur. Eserde satır araları beynessütûr tekniğiniyle bezenmiştir.

Bugünkü Durumu: Eser sırtı fazla sıkı dikildiği için açılmada problem vardır. Bunun haricinde bir bozulma söz konusu değildir.

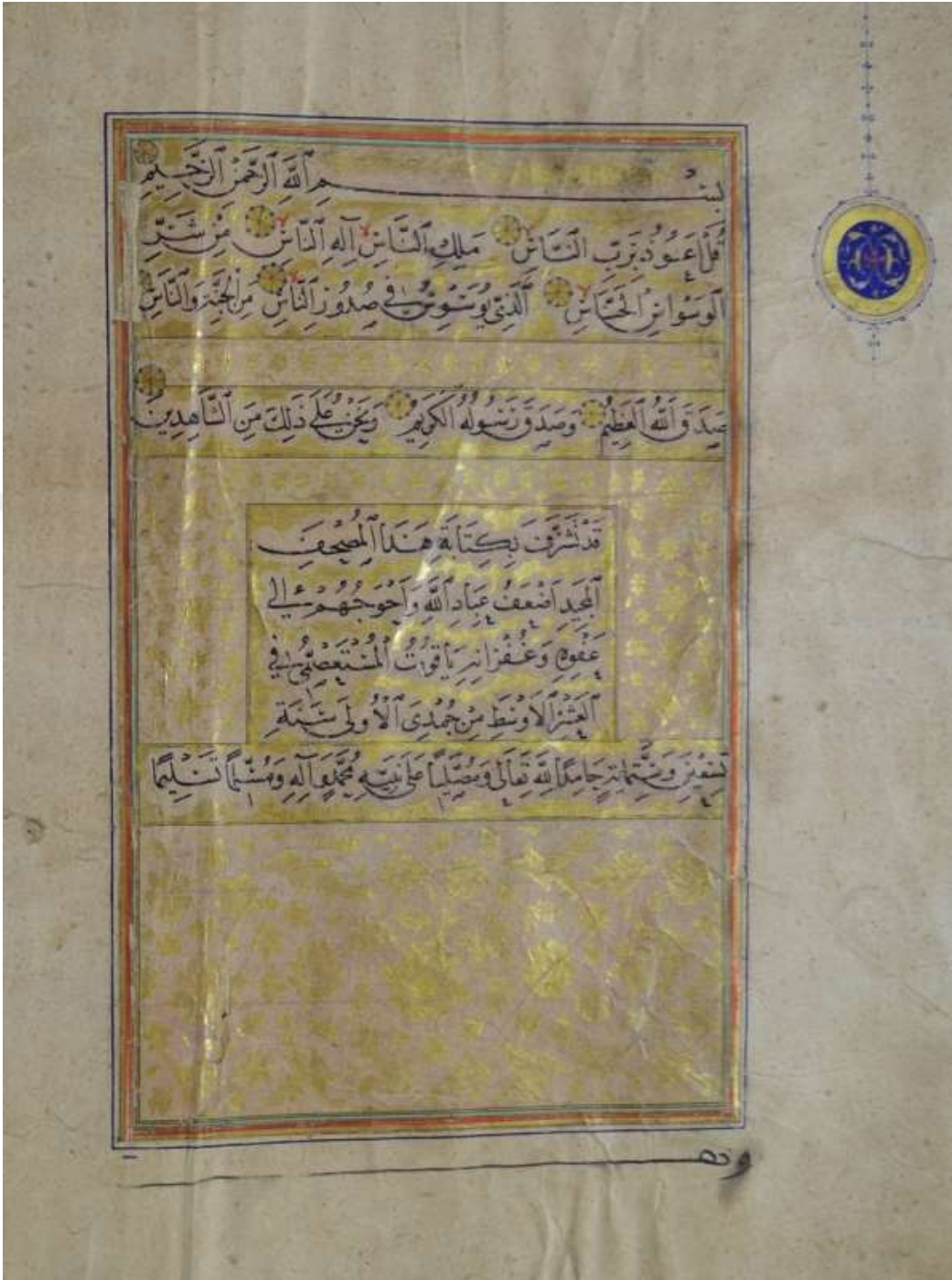
Değerlendirme: 1a sayfasında vakıf kaydı mevcuttur. 1b sayfasında En'am Suresi 59. Ayeti; 2a sayfasında Kehf Suresi 109. Ayet daire formunda istif edilip tezhiplenmiş zahriye sayfası mevcuttur. 2b sayfasında Fatih Sûresi sûre başı, Fatih Sûresi metni ile alt kısımda Vakı 79, 3a sayfasında Bakara Sûresi sûre başı, İlk 4 ayetin metni ve en alt kısımda da Vakı 80 ayeti yazılıdır. Fal Kısmı sülüs yazı ile "Fi'l-Fâli Min Kelâmillah" yazılıdır. Orta kısımda İsrâ 88, Bakara 23 ve Saffat 180-181-182 nesih yazıyla yazılıdır. Alt kısımda ise 2 satır yazıyla dua bulunmaktadır.

Eser iri (celî denebilecek kadar) bir nesih yazıyla yazılmıştır. Sûre başları kırmızı mürekkeple rika' hattı ile yazılmıştır. Harflerin satır istifinde aşağı veya yukarı kaymalar görülmektedir. Oldukça hareketli bir yazı görünümündedir. Yâkût tavrında olduğu gibi satıra oturan bir yazı değildir. İri bir yazı olduğu için kalem hareketleri ve nüanslar belirgin ve keskindir. Tarih ve yazı tavrı itibarıyla Yâkût'a ait olma ihtimali oldukça zayıftır. 658 tarihi böyle bir yazı için oldukça erken bir tarihtir.

3.5.6.Koğuşlar 1

Resim 91:Topkapı Sarayı Koğuşlar 1 Envanter No'lu Eserin Serlevha Sayfası

Resim 92: Topkapı Sarayı Koğuşlar 1 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Varak Sayısı: 296

Eserin Ölçüleri: 340x465x65 mm.

Cilt Özellikleri: Ön ve arka kapak kabartma şemseli sıvama altınlı olup kitabeli zencirekler mevcuttur. Sertab ve mıklep sonradan takılmış olup sadedir. Ön ve arka iç kapaklar renkli zemin üzerine kâğıt katı' tekniğiyle bezenmiştir.

Sayfa Ölçüleri: 320x460 mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Vassale tekniğiyle iki farklı kâğıt kullanılmıştır. Dış kısımdaki kalın kâğıt açık krem renkte, iç kısımdaki ince kâğıt daha koyu renktedir.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 164x152 mm.

Yazı Türleri:Sülüs, Muhakkak, Nesih.

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Sülüs 1.5 mm., Muhakkak 1mm., Nesih 0.75 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Beyaz, Altın, Siyah, Mavi,

Satır Aralığı: 20mm.

Sayfa Düzeni: 150mm uzunluğunda13 satır

Ketebesı: Yâkût El-Musta'sımî eliyle 690(1261) tarihi cumadiyel ulâsında yazılmıştır.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 93x59mm, Nesih, 0.75mm, Siyah, 20 mm.

Tezhib Özellikleri: Eserin genelinde beynessütûr tekniği kullanılmıştır. Sayfa kenarlarında büyük çoğunluğu 32 mm. çapında madalyonlar mevcuttur. Serlevhası ince işçilikle tezyin edilmiştir. Eser tamamı cetvelle sınırlandırılmıştır.

Bugünkü Durumu: Eserde kurt yenikleri görülmektedir. Kaba bir kâğıt onarımı yapılmıştır. Metin üzerinde yanık lekeleri görülmektedir. sırt dikişi yıpranmış olup formalarda yer yer açılmalar görülmektedir.

Değerlendirme: Eser 1b-2a sayfasında vakıf ibaresi dört kez tekrar etmiştir. Eser 1b-2a sayfası muhakkak yazıyla altınla yazılmış olup klasik dönem üslûbuyla bezenmiştir. Sure başlarında ise rika' hattı beyaz mürekkeple yazılmıştır. Diğer sayfaları oldukça sade olan eserin bu baş kısmının sonradan yenilediği düşünülmektedir. Diğer kısımlarda sure başları zemin helezonik çiçekli desenle altınla süslenmiş olup üzeri sülüsle yine altınla yazılarak siyah tahrir çekilmiştir. Yazı üslûbunun Yâkût'a oldukça benzediği görülmektedir. Ancak bazı kısımların farklı ellerde yazıldığı düşünülmektedir. Bu fark metin kısmının son birkaç sayfasında daha fazla hissedilmektedir. 296. Varaktan sonra eser daha geç döneme ait nesih yazıyla yeniden yazılmıştır. Bu nesih diğer kısımlara göre daha hareketli ve ölçülü bir yazıdır. Buradaki sûre başı yazıları da daha geç döneme ait yazılardır.

3.5.7.Revan 57

Resim 93:Topkapı Sarayı Revan 57 Envanter No'lu Eserin Serlevha Sayfası

Varak Sayısı: 298

Eserin Ölçüleri:250X346X60

Cilt Özellikleri: Klasik Osmanlı cildir. Vişneçürüğü renginde. Üstten ayırma şemseli ve köşebentli, zencirekli. Sertab sırtında Vakıa Sûresi 79. Ayet yazılıdır. İç kapakta siyah plastik cilt bezi yapışmış vaziyettedir.

Sayfa Ölçüleri: 240x340mm.

Kâğıt Rengi Ve Kalınlığı: Krem Doğu kağıdı. Enine süzgeç izi var, su yolu yok.

Yazı Sınırı Ölçüsü: 144x225mm.

Yazı Türleri: Nesih, Hatt-ı İcaze, Sülüs

Farklı Yazı Türlerinin Kalem Kalınlığı: Sülüs1mm, Nesih 0.5 mm.

Farklı Mürekkep Renkleri: Beyaz,Altın, Kırmızı, Siyah

Satır Aralığı: Genel: 13mm.

Sayfa Düzeni: 1 satır sülüs 6 satır nesih 1 satır sülüs 6 satır nesih 1 satır sülüs şeklinde 15 satır 144mm. uzunluğundadır.

Ketebes: Yâkût El-Musta'sımî eliyle 682(1283-84) de yazıldığına dair ketebe mevcuttur.

Ketebe Ölçüsü, Yazı Cinsi, Kalem Kalınlığı, Mürekkep Cinsi, Satır Aralığı: 130x70 mm., Reyhanî, 1mm., Altın (siyah Tahrirli), 20mm.

Tezhib Özellikleri: İnce bir serlevha tezhibi vardır. Fatih dönemi özellikleri görülmektedir. Metin kısmının tamamına cetvel çekilmiştir.

Bugünkü Durumu: Eser yan kağıtları plastik kağıt ile onarılmıştır. Eserde nemlenmeden kaynaklı renk dağılması görülmektedir. Az miktarda kurt yeniği mevcuttur. Eser sayfaları tıraşlanmıştır.

Değerlendirme: 1750 tarihinde Darü-s sade ağası Beşir Ağa temellüküne girdiğine dair ketebe altında nesih ve hattı icaze yazısıyla kayıt mevcuttur. Bu kısım vassale olarak eklenmiştir. Eser sayfaları vassale olmayıp eser sure başları nesih satırı uzunluğunda, rika' hattıyla eserle bir bütün vaziyettedir ve Fatih Dönemi üslûbuna göre bezenmiştir. Eser Yâkût tavrına benzer ise de ondan farklı yazıldığı görülmektedir. Sülûs ve nesih kısımlarında yazı Yâkût hattına nazaran daha iptidâî durumdadır. Nesih kısmında harfler basık ve kısa bir görünüme sahiptir. Tezyinle bir bütün vaziyette oluşu da eserin Yâkût'a ait olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Eser satır düzeni muntazam olup sayfa istifi henüz oturmamış vaziyettedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Burada yapacağımız karşılaştırmalar iki farklı şekilde olacaktır. İlki Yâkut'a ait olduğu bilinen mushaflar arasında olacaktır. Eserler yazı türlerine göre ayrıldıktan sonra tarih sıralamasına koyularak incelenmiştir. İsim olmayan eserler değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. İsim olup da tarih olmayanlar ise sıralama sonunda yer almıştır.

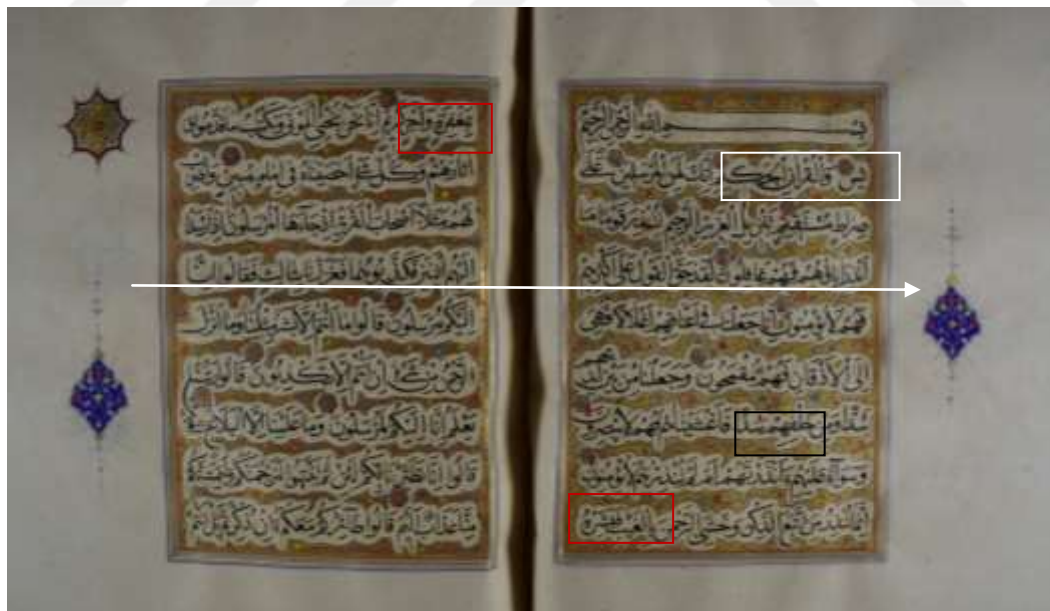
İkincisinin de ise İbn Bevvab'dan Hafız Osman'a kadar içinde Yâkût'un da mushaflarının olduğu kronolojik karşılaştırma yapılmıştır. Burada Yâkût'un talebelerinden başlayarak ekol sahibi olan hattatlardan örnekler sunulmuştur. Bu örnekler Hafız Osman Dönemi'ne kadar getirilmiş olup daha sonraki dönemler ele alınmamıştır.

Değerlendirmeye alınan eserlerde, baş veya son kısımların yıpranmış, değişmiş veya eksik olma ihtimaline karşı Yasin Sûresi mukayese için örnek olarak alınmıştır. Buradaki kısımlarda kalem hareketleri, harflerin bünyeleri, satır düzenleri, istifte görülen farklılıklar gibi hususlar karşılaştırılmıştır.

Yâkut'un Mushafları Arasında Yapılan karşılaştırma

1. Nesih Mushaflar

Vefatını H 688(M.1299) kabul ettiğimiz Yâkût'un, eserlerde verilen tarihlere göre, ömrü dâhilinde olmayanlar değerlendirme dışında bırakılarak en sonda yer verilmiştir.

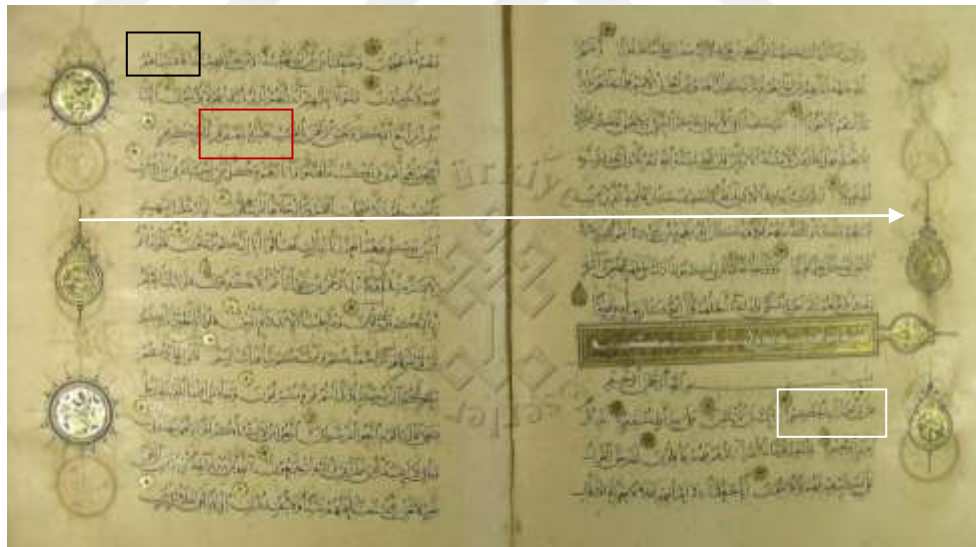
3-Sül.K. H. 005- H.688

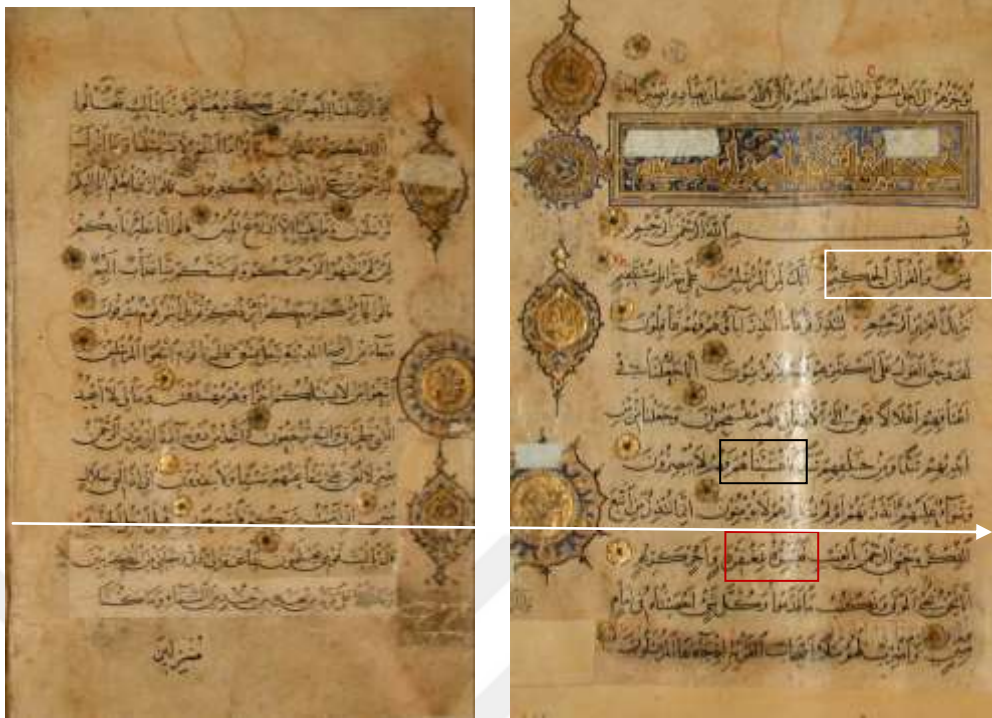
4- IÜ A 6680- H.690

5-TSMK. K1- H.690

6-Sül. K. Nur. 22- H.694

7-Mevlânâ 15- H.696

8-TSMK: EH. 61- H.696

8 adet nesih mushafta yapılan değerlendirmeler aşağıdaki şekilde maddelere ayrılarak verilmiştir.

1- Yâ-Sîn hurûf-ı mukattaasında¹³⁹ yâ harfi üzerinde asar şeklinde med olan veya olmayan mushaflar görülmektedir. 1,3,6,7,8, no'lu mushaflarda tırnak yoktur. Tırnak olan mushaflarda ise tırnakların bir kısmı içe bir kısmı dışa dönük durumdadır.2 ve 5 no'lu mushaflarda içe dönük 4 no'lu mushafta dışa dönük vaziyettedir. Yazılış itibariyle de sin dışlarının farklılık gösterdiğini kimi mushaflarda daha keskin ve derin iken (2, 6, 7, 8. mushaflar) kimisinde daha yumuşak ve belirsiz olduğu görülmektedir (1, 3, 4, 5. mushaflar) . 1, 2, 3, 4, 5. mushaflarda sin çanakları keşidesiz iken 6, 7, 8 no'lu mushaflarda çanıklara keşide verilmiştir.

2- Hakîm kelimesinde 7 mushafta borulu kef kullanılmış olup (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8) bunlardan 2,3,6,7,8, no'lu Mushaflar kısa mim ile birleştirilmiştir. Burada 6,7 ve 8 no'lu mushaflarda yazılış tarzları neredeyse aynıdır.

3- 9. Ayette fe-eğşeynâhüm ibaresindeki şîn harflerinin yazılışı 1,2 ve 4. mushaflarda kısa ve noktalar üst üste iken 3, 5, 6, 7, 8. mushaflarda uzun yazılıp noktalar yan yana koyulmuştur. Bu istife ferahlık verdiği gibi noktaları yan yana koyulması da boşlukları dengeler hale getirmiştir.

4. 11. Âyetteki febeşşirhü bi-mağfiratin kelimelerinin yazılışı 6,7,8. mushaflarda aynı tarz ve tavırla yazılmıştır. 2,3,4, ve 5. Mushaflar da benzer şekilde yazılmışsa da üslûb farklılığı barizdir.

5. 1 no'lu mushafta harflerin hem satır düzeninde hem de kürsüsünde bir tekâmül söz konusu değildir. 2 no'lu mushafta kalem nüansları oldukça bariz iken harflerin kürsüsüne oturmadığını; satır düzeninin bazen aşağı bazen de yukarı doğru kaydığını görmekteyiz. 3 no'lu mushafta satır düzeni nispeten oturmuş vaziyette ise de dikey harflerin mailiyetinde müsavilik sağlanamamıştır. 4 ve 5 no'lu mushafta satır düzeninin diğerlerine nazaran daha olgunlaşmış ve harflerin satır istifinde

¹³⁹ M. Zeki Duman, Mustafa Altındağ, "Hurûf-ı Mukattaa", TDVİA., İstanbul, 1998, ss401-408.

kürsüsüne oturmuş olduğunu görmekteyiz. 6,7 ve 8 no'lu mushaflarda satır düzeninin nispeten oturmuş olduğunu, harflerin eğiminde zaman zaman ayrılıklar olsa da bir düzen olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kalem nüanslarının henüz bariz olmadığını söylemek mümkündür. Kâğıt renklerinin ve süsleme üslûplarının büyük oranda benzediğini söyleyebiliriz. 6 ve 8 no'lu mushaflarda bu benzerlik neredeyse birbirinin aynısıdır. Bu iki ushaftaki kûfi yazının karakteri de birbirinin aynısıdır diyebiliriz. 7 no'lu mushafa farklı zamanda 2 farklı tezyin uygulandığını birinin daha ibtidai olup 6 ve 8 no'lu mushafla benzerlik gösterdiğinin diğerinin ise daha ayrıntılı ve renkli bir tezyin olup daha ileri bir dönemde yapıldığını söylemek mümkündür¹⁴⁰.

Ele aldığımız bu sekiz mushafta.1, 2, 4, 5, ve no'lu mushaflarda kalem kalınlık-incelikleri bariz iken 3, 6, 7, ve 8. mushaflarda nüans daha azdır. Bunları elif lâm gibi harflerin incelikleri; be, nun, sin, sad gibi harflerin çanak veya keşideli halleri; vav, ra gibi mukavver harflerin sonundaki kıvrımlarda kendini göstermektedir. 1,2,3,6,7,8 no'lu mushaflarda ayet gülleri satır arasında asılı iken 4 ve 5 no'lu mushaflarda satırla aynı seviyededir. Bütün mushaflarda sayfa istifi henüz olgunluğa erişmemiştir. Bu bilgiler ışığında baktığımızda ilk bakışta görülen benzerliklerden bazı eserleri bir gurup altında sınıflandırabileceğimizi göstermektedir. Görüntü itibariyle 6,7ve 8 mushafları bir çatı altında toplamak mümkündür. Yazılış tarihlerinin çok yakın oluşu, sayfa ve satır düzenleri kağıt renkleri, süsleme üslûplarının büyük benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. 3 no'lu mushaf yazı açısından benzer görünmektedir. Tezyinin çok sonradan yapıldığı düşünülse de mushafın yazı kısmının vassale oluşu bu eseri de bu gurup içine koyabileceğimizi göstermektedir. Ancak eserde yine sonradan yazılıp tezyin edilmiş olan sûre başları eserle bir bütünlük arz ettiği için bu sınıflandırmanın dışında kalmaktadır.

Tarihi sıralamayı göz önünde bulundurduğumuzda sıralamadaki ilk 5 mushafın tarih açısından erken olup yazı tekâmülü konusunda pek çok açıdan son üç

¹⁴⁰ Tezyinle ilgili hususlarda Şehnaz Biçer ve Ayşe Totan'ın bilgilerine müracaat edilmiştir.

mushafa göre daha olgun yazılar olduğuna bakılınca bu 5 mushafın hattata ait olma ihtimalini oldukça zayıflatmaktadır.

TSMK. EH. 80

Eser geç dönem bir Abbasî Eseri olarak görülmektedir. Yazılar satır düzeninde belli bir kıvama gelmiş haldedir. Eser tezyininin yazıyla aynı dönem olduğu düşünülmektedir. Ancak harfler Yâkût'a ait olduğunu düşündüğümüz daha erken dönem yazılarına göre çok iptidai durumdadır. Eserin Yâkût'un zamanına yakın bir zamanda yazıldığı ancak yazının Yâkût'a ait olmadığı görüşü hâsıl olmuştur. Eserde ketebe kısmı yakından incelendiğinde sadece bu bölümün vassale olduğu görülmektedir. Bu da eserin Yâkût'a ait olma ihtimalini daha da zayıflatmaktadır.

İ.Ü. A4¹⁴¹

Eser imzasına göre H.216 tarihinde 7. Halife olan Me'mûn zamanında Yâkût el- Mustasımî tarafından yazılmıştır ancak bu tarih Yâkût'un yaşadığı zamandan 400 yıl kadar öncesine tekabül etmektedir. Halife Me'mun'dan sonra gelen ve 8. Halife olan 1. Musta'sım Billah (H 218-227) yıllarında halifelik yapmıştır. Yâkût ise 36. ve son Abbasi Halifesi Musta'sım Billah'ın halifeliği (H. 640-656) zamanında yaşamıştır. Bu bilgiler ışığında ve yazıdaki kalem hareketlerine bakarak eserin Yâkuttan çok sonra yazılıp imzanın da o zaman atıldığı ancak halifelerin karıştırıldığı düşünülmektedir. İslâm Ansiklopedisinden bir kısmı alınan aşağıdaki tabloya göre bu kanaat oluşmuştur¹⁴². Bu da eserin Hattata ait olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Bu nedenle bu eserde karşılaştırma yapılamayacaktır.

7.	Me'mûn	198 (813)
8.	Mu'tasım-Billâh	218 (833)

¹⁴¹ Kütüphane yetkilileri bu eserin çok fazla açılmasının esere zarar vereceği düşüncesiyle talep ettiğimiz varakların sadece bir kısmını bize göndermeyi uygun bulmuşlardır. Bu sebeple bu eserde misal olarak ketebe sayfası verilmiştir.

¹⁴² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", TDVİA, İstanbul, 1988, s.37.

36.	Müstansır-Billâh	623 (1226)
37.	Müsta'sım-Billâh	640-656 (1242-1258)

TSMK. E.H. 127

Eserde mütad olan ketebe haricinde Hattatın ismi olan Cemâlüddîn kelimesi geçmiştir. Eserdeki tarih H. 750 senesini göstermektedir. Bu H.698 de vefat ettiğini kabul ettiğimiz Yâkut'tan 52 sene sonra yazılmıştır. Bu da eserin hattata ait olma ihtimalini güçleştirmektedir. Bu sebeple bu eser değerlendirmeye alınamamıştır.

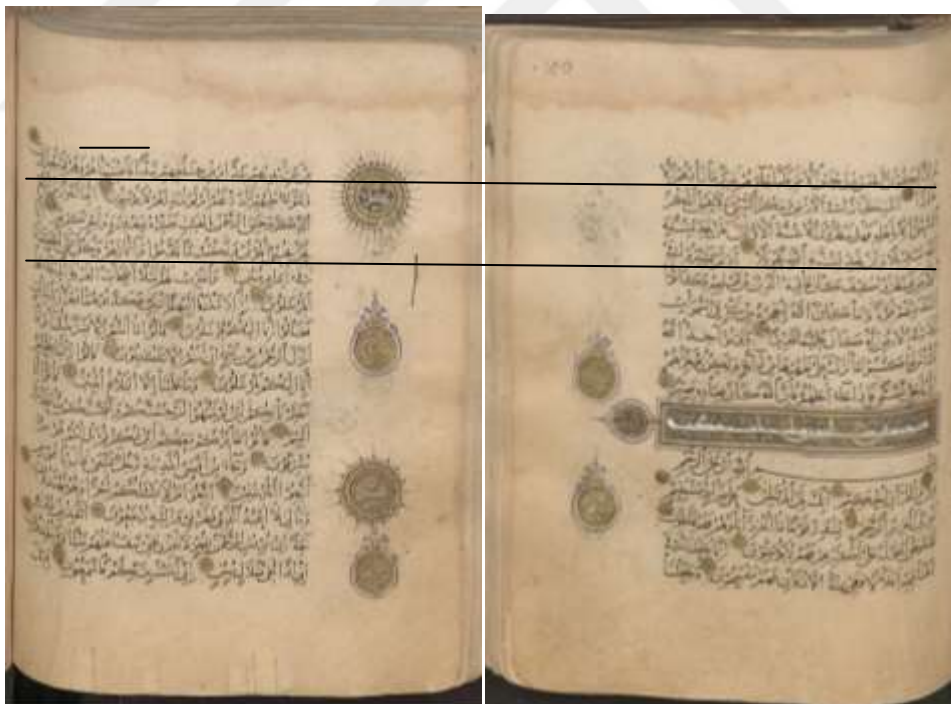
2. Reyhanî Mushaf lar

1. Süleymaniye K. Muğlalı Hoca EF. 1 Reyhanî Mushaf (H. 670)

2. Tiem 507 Reyhanî Mushaf (H. 685)

3. Tiem 505 Reyhanî Mushaf (H. 693)

1.Genel itibariyle bakıldığı zaman 1, 2 ve 3 no'lu eserlerdeki görünüm benzerliği dikkatimizi çekmektedir. Bu görünüm benzerliği nesih mushaflarda da kendini göstermektedir. Bu benzerlik kâğıt rengi tezyin ve harflerin üslûbu konusunda kendini göstermektedir.

2. Her üç no'lu mushafın da sûre başları kısa ve öz ibarelerden oluşurken 1 no'lu eserin sure başı sülüs, 2 no'lu eserin sure başı Rikaa' 3 no'lu eserin sure başı ise kûfi 'dir.

3.Her mushafta sayfa rengi benzer koyulukta görülmektedir. 2 no'lu mushafın sure başı Rikaa' 3 no'lu mushafın sure başı kûfi iken aralarında 8 sene olan mushafların reyhanî yazılarının üslûbu aynı elden çıktığını düşündürecek kadar benzerlik göstermektedir.

4.Bu üslûp benzerliği 1 no'lu mushafla ketebesinde tarihi bulunmayan Mevlânâ 16 envanter no'lu eser arasında da görülmektedir. Yazıda kalemin tutuluşundan kaynaklanan ve her hattatta aynı yazı çeşidi de olsa kendine has farklılıklara sebep olan nüanslar olup eserleri arasında küçük benzerlikler keşfetmemizi sağlamaktadır. Mevlânâ 16 envanter no'lu eserde ketebenin alanından daha büyük olup sonradan yapıştırılmış olması bu benzerlikte şüpheyi karşıladığımız bir durumdur.

5.1 no'lu mushaf ile Mevlânâ 16 envanter no'lu eserlerde dikkati çeken başka bir husus da ayet güllerinin satıra oturmuş vaziyette olmasıdır. Bu iki mushaf arasında eserler üzerine işaret ettiğimiz benzerlikler Mevlânâ 16 envanter no lu eserin 1 no'lu mushafa yakın ve ondan sonra yazıldığı kanaatini oluşturmaktadır. Bu güllerin daha sonra satır arasında asılı hale gelmesinin nedeni tam olarak bilinmezken mushafın metninden bir parça sanılacağı endişesiyle böyle yapıldığı düşünülmektedir.

6.Bu üç mushafın yanı sıra tarihi belli olmayan Mevlânâ 16 ve Tiem525 no'lu mushaflarda da sayfa düzeninin henüz oturmadığını ayetin bir sonraki sayfada tamamlanabildiğini görmekteyiz.

7. Bütün Mushaflarda satır düzeninin büyük ölçüde oturmuş olduğunu görmekteyiz.

8. 1 no'lu mushaf ile Mevlânâ 16 envanter no'lu mushafta 8. ayette 2 kez geçen "sedden" kelimelerinin üstünde "e" sesiyle okutan üstün harfinin yanı sıra "ü" sesiyle okutan ve farklı kıraatlerde bu şekilde okunabildiğini gösteren ötre harfi bulunmaktadır. Bu durum 2 no'lu eserdeki aynı ayette geçen kelimelerin 2.'sinde de görülmektedir.

9. Genel olarak harflerin tavırlarına bakıldığında 2 no'lu mushaf haricindeki eserlerde yazının daha keskin olduğunu dönüşlerin daha sert hatlarla yapıldığını söylemek mümkündür. Bu durum kef harfleri üzerinde daha iyi görülmektedir.

10. 2,3 no'lu eserle Mevlânâ 16 envanter no'lu eserlerde 8. ayetteki "fe-eğşeynahüm" kelimesinde noktaların nesih mushaflardaki gibi yan yana koyulduğunu görmekteyiz.

11. 2 no'lu mushafta surenin ikinci sayfasında "mühtedün" kelimesinin son harfi olan nun harfi kenar madalyonun üzerine ayet gülü ile beraber yazılmıştır.

4. Mevlânâ 16

Değerlendirmeye aldığımız bu dört mushafta ketebesinde tarih bulunmayan Mevlânâ 16 envanter no'lu eserin de hattata ait olduğu düşünülüp 670 tarihinde yazılan 1 no'lu mushaftan sonra ve ona yakın bir zamanda yazıldığı düşünülmektedir. 2 no'lu mshafa dair bazı şüphelerimiz varsa da bunu da Yâkût mushafları arasında saymaktayız.

5. Tiem 525

Ketebesinde tarih olmayan eserin harf tekâmülü bakımından Yâkût'tan daha sonra yazıldığı düşünülmektedir. Satır düzeni muntazam olup sayfa düzeni henüz tekâmül etmemiştir.

6. İÜ A 6674 Reyhanî Mushaf (H. 676)

Mushafın ketebe kısmındaki imzanın silinerek sonradan Yâkût'un adının yazıldığı sanılmaktadır. İmza kısmındaki altının dağılması bunun bir belirtisi olabileceği gibi eserin yazı ve tezyin bakımından bütünlük gösterip H. 7. Asırdan daha sonra yazıldığı düşünülmektedir. Ayrıca eser ketebesinde isim ve tarihin birbirinden farklı yerlerde yazılmış olması soru işaretlerine neden olmuştur. Bu sebeple bu eser değerlendirmeye alınmamıştır.

3.Muhakkak Mushaflar

1.TSMK EH. 79 (H.670)

Esere ilk bakıldığında ince bir muhakkak veya iri bir reyhanî görünümündedir. Kalem kalınlığının kalem hakkına göre biraz ince düştüğü görülmektedir. Mushafta sûre başı diğer mushaflara göre daha ayrıntılı ve daha fazla ibarelerle ifade edilmiştir. Sayfalarda yazı kısmı vassale halindedir. Eserde kalem hakkından taviz verilen kısımlar olduğu gibi kalem hakkından daha büyük yazılan

kısımlara da rastlanmıştır. Eser tarihinin oldukça erken olup keskin bir yazıya sahip olması eserin Yâkût'a ait olma ihtimaline gölge düşürmektedir.

4. Sülüs- Nesih- Muhakkak Mushaflar

1. Tiem 328 (H.615)

Eserin tamamı sülüs nesih iken son birkaç sayfasındaki orta satırın muhakkak yazı ile yazıldığını görmekteyiz. Bilhassa sülüs kısımları Yâkût tavrına çok benzemekle birlikte sonrada yazılmış olduğu düşünülen ketebesindeki 615 tarihinin böyle olgun bir yazı için çok erken olduğu gözlemlenmektedir.

2.Tiem 28

Eser sonunda birbirini takip eden 344b ve 345a no'lu varaklarda Yâkût Hattı olduğuna dair birer yazı mevcuttur ancak ketebe ve tarih yoktur.

Yazının muhakkak kısmı TMSK EH. 227 ile karşılaştırma yapıldığında yazının Yâkût zamanından sonra olduğu kanaatine varılmıştır. Nesih yazıdaki üslûp farklılığı ise barizdir. Muhakkak yazıdaki farklılıklar vav başlarında borulu keflerde lamelif ve elif gibi harflerde kendini daha fazla göstermektedir.

5. Sülüs- Nesih Mushaflar

1. TMSK Revan 57 (H. 682)

Eserdeki nesih yazının Yâkût'a ait olduğu bilinen diğer nesih mushaflarla karşılaştırıldığında daha sonra yazılmış olduğu gözlemlenmektedir. Harflerde kalem keskinliği ve üslûp farklılığı gözlemlenmektedir.

Son olarak genel bir bakış açısı itibariyle Yâkût'a ait olduğu düşünülen mushaflarda yazıda harflerin tam olarak kürsüsüne oturmamasına rağmen kendisinden sonraki zamanlarda yazılan pek çok mushafa nazaran çok daha ileride olduğu görülmüştür. Dikey harflerde Şeyh Hamdullah 'ta mevcut olan, özellikle eliflerde, kalından inceye doğru inen nüanslar henüz görülmemektedir. Mukavver olan vav harflerinin gayesi kıvrımlı bir vaziyette bitmiş olmasına rağmen bu

kisimların kalem hakkından biraz daha ince düştüğü görülmektedir. Sin dişlerinde dönüşler oldukça keskin ve derin yazılmıştır. Genel itibariyle dikey ve yatay harfler aynı doğrultuda görülürken zaman zaman küçük sapmalar gözlemlenmiştir. Borulu kefler çok muntazam yazılmıştır. Nun çanaklarının Şeyh Hamdullah'a nazaran bir reyhanî nunu kadar geniş yazıldığı gözlenmiştir. Lafzatullah ibaresinin yazılışında henüz kaidelerin yeterince oturmadığını gösteren farklılıklar görülmüştür. Harflerin mürekkebeatında birleşen kısımlardaki nüansların henüz yeterince oturmadığı ve tekâmülünün sağlanmadığı görülmüştür. Sonda yazılan ayın harflerinin kürsüsüne oturduğu ve tekâmülünü tamamlamış olduğu görülmektedir. Sad ve Tı gibi harflerin başlarındaki dönüşler keskin olmayıp oldukça yumuşaktır. Kelime sonunda ayrı yazılan kapalı te ve he harflerinin mahir bir kalem hareketiyle birleştirildiği görülmüştür. Noktalı harflerin noktalarının istifde boşlukları dengelemek amacıyla sadece üst üste değil yanyana da koyulduğu görülmüştür. Satır düzeni olgunlamış bir nesihe nazaran daha hareketsiz ve donuk vaziyettedir.

Yâkut'a ait olduğu düşünülen mushafların çoğunda sûre başları tezyinli veya sade altın zemin üzerine beyaz veya lacivert renk kûfi yazıyla yazılmıştır. Bu kûfi yazıda dikey harfler kısa tutulmuştur. Elif harfleri sola doğru kıvrılarak yazılmış keflerinin başına ise içe doğru kıvrılan bir nokta koyulmuştur. Yatay harflerin hepsi aynı hizada yazılmıştır. dikey harflerin kısa olup yatay harflerin mürekkebatında kalemin seyrinin uzun olması uzun ve basık bir görünüm ortaya çıkarmıştır. Satır altında din çanakları ile mukavver vav harfleri de eşit hizada sonlanmıştır.

Ketebeler açısından bakıldığında Yâkût'a ait olduğu düşünülen eserlerin genelinde düz satır istifi kullanılmış olup isimden sonra yazılan tarihin de rakamla değil yazıyla yazıldığı görülmüştür.

Yâkût'a ait olduğu düşünülen mushafların çoğunda yazı ve tezyin açısından zaman birliği olduğu görülmektedir. Tezyinin daha sonraki zamanlarda yapıldığı görülen eserlerin de Yâkût'a ait olma ihtimalinin zayıf olduğu görülmektedir.

Hattatlar Arasında Yapılan Kronolojik Karşılaştırma

1. Tiem 449: İbn Bevvab 'a ait Reyhanî Mushaf (H. 401)

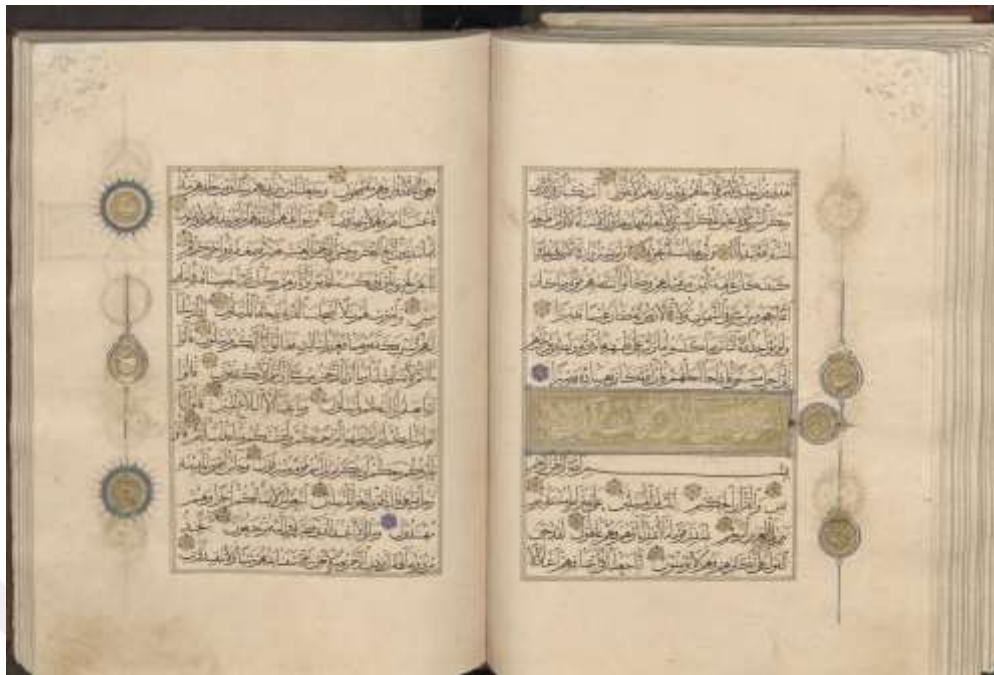
2. Tiem 505 Yâkût'a Ait Reyhanî Mushaf (H 693)

3. Mevlânâ 15, Yâkût'a Ait Nesih Mushaf (H 696)

4. Tiem 486: Ahmed Sühreverdi'ye Ait Nesih Mushaf (H.718)

5. Tiem 202 Abdullah Argun'a ait Reyhanî Mushaf (H 720)

6. Tiem 430: Yahya Sofi'ye ait Muhakkak-Nesih Mushaf (H.739)

7. T. 178 Abdullah Sayrafi'ye ait Nesih Mushaf (H. 744)

8. Ankara Etnografya Müzesi 490 Şeyh Hamdullah'a ait Nesih Mushaf
Tıpkıbasımı (H. 9. asır)

9. Tiem 400:Ahmed Karahisarî'ye ait Nesih Mushaf (H.933)

10. Tiem 405: Hafiz Osman'a ait Nesih Mushaf (H. 1097)

Kronolojik sıraya koyduğumuz eserlerde aralarında geçiş sağlamak için nesih ve reyhanî Mushafları bir arada değerlendirmeye aldık. Bu sıralamadan yola çıkarak:

1. Bazı istisnalar olsa da eserlerde sayfa renginin kronolojik olarak giderek açıldığı gözlemlenmektedir.

2.İbn Bevvâb'a ait mushafta bismelenin olduğu satırda Yasin Suresinin ilk ayetinin de başladığını görmekteyiz. Ancak Yâkût Mushaflarından itibaren bunun görülmeyip ayetin alt satırda başladığı, gözlemlenmektedir.

3. Okumayı kolaylaştırmak ve daha estetik bir görünüm kazandırmak amacıyla bırakıldığı düşünülen satır arası boşlukları İbn Bevvâb'da henüz yok iken Yâkût Mushaflarında ve sonrasında satırların aralıklı olarak yazıldığını görmekteyiz.

4. Sayfa genelinde boşluklar İbn Bevvâb'da az iken Yâkût'tan sonra daha fazla olması, bir sanat eseri olarak bakıldığında, daha dengeli bir görünüme sahip hale geldiği tespit edilmiştir.

5. Sûre başlarında yazı arkası tezyini daha yoğun süslenirken, yazı zemini sadeleştirilip kenarlarında süsleme yapılarak daha okunaklı bir görünüme kavuşmuştur.

6. Be, sin, cim gibi yatay harflerden sonra gelen elif, lâm, lâmelif gibi dikey harfler birleşimleri İbn Bevvâb'da daha sert ve küt iken Yâkût'tan Başlayarak Hafız Osman'a doğru giden silsilede daha yumuşak hale gelmiştir.

7. Kelimeler ve harfler arasındaki boşluklarda kaideler ortaya koyularak görünüm daha ritmik hale gelmiştir.

8. Harflerde incelikler ve kalınlıklar arasındaki farklar daha keskin iken geçişler daha yumuşak hale gelmiştir.

9. Önceleri kûffî olan sûre başları yerini zamanla sülüs, reyhanî ve rikaa' ya bırakmıştır.

10. Yâkût'tan sonra harflerin anatomik ve mürekkebât olarak yazılışları belirli kaidelere bağlanmış ve farklı yerlerde aynı düzende görülmektedir.

11. İbn Bevvâb'da çok derin olan sin dişlerinin Yâkût'ta derinliğinin azalmış olmasına rağmen belirginliği ve keskinliği artmıştır.

12. İbn Bevvâb'da kalem kaldırılarak çatılan yerler Yâkût'ta yerini kalem döndürerek yazılan yumuşak geçişlere bırakmıştır.

13. Yâkûtta dikey ve yatay harflerin kâğıda olan açısı 90 derece iken zamanla dikey harfler sola yatık yatay harfler ise aşağı yatık hale gelerek satır düzeninde hareketlilik meydana getirilmiştir.

14. Farklı kıraatlere göre farklı okunan kısımlarda kırmızı mürekkeple yapılan harekeleme'ye sadece Yâkût ve Sühreverdî mushaflarında rastlanmıştır.

15. Kronolojik sırada en sonda bulunan Hafız Osman mushafında dahi sayfa terkinin henüz oturmayıp ayetin bir sonraki sayfada tamamlandığı görülmektedir.

16. Kronolojik olarak bakıldığında Mushafların yazıldığı dönem ve devlet anlayışına uygun şekilde tezyin edildiği görülmektedir. Bazı mushaflarda kronolojik olarak önce gelen devlet tezyin anlayışından etkilenildiği de görülmektedir. Bazılarında ise birkaç asır sonra vassale tekniğiyle yazı kısmı başka bir kağıt içine yerleştirilerek tezyin edilmiştir.

17. Abbasî ve İhanlı Döneminde yaşamış olan Yâkût'un eserlerinde her iki dönem tezyinini ayrı ayrı görmenin mümkündür.

SONUÇ:

Yakût'un kendi eserleri içinde ve kendisi ile talebelerinin de bulunduğu ekol sahibi olan hattat Mushafları arasında olmak üzere iki farklı kronolojik değerlendirme yapıldı. Bu kronolojik değerlendirmeler bize Yâkût imzasıyla yazılan mushafların ne kadarının hattata ait olabileceğine dair büyük ipuçları sunmuştur. Ayrıca mushaf yazılarının tarih içindeki seyir ve dönüşümü hakkında da kanaat sahibi olunduğunu söylemek de mümkündür. Bu seyir dönüşüm içinde Yâkût'un ne denli büyük bir rolü olduğuna daha yakından vakıf olunabileceği görülmektedir. Yâkût'un kalemin ağzını ilk defa eğimli kesen hattat olma özelliğine sahip olduğu söylene de İbn Bevvab da dâhil olmak üzere Yâkût ve arasında olan eserler üzerinde yapılan incelemede bu rivayetin pek doğru olmadığı sonucuna varılmıştır. Yâkût'un harflerin bünyelerinde yaptığı ıslahatların Hat sanatında ne denli büyük çığır açtığı ise yadsınamaz bir gerçektir. Bir mushafa bakıldığında cilt sanatı haricinde (Eser ciltleri, özellikle sarayda muhafaza edilenler, nakışhanede birkaç asır sonra yaşanan döneme göre yenileneceği gibi eserin yazıldığı dönem üslûbu ile de yeniden onarılabilir) üzerindeki diğer sanatların coğrafyalara ve tarihlere göre nasıl değişim ve dönüşüm geçirebildiğini gözlemlemek mümkün görünmektedir. Yâkût ve talebelerinden sonra 2-3 asır kadar mushaf yazımında iltifat bulan muhakkak-reyhanî hattının yerini giderek sülûs ve nesih ve rikaaya (özellikle sure başlarında) bıraktığı gözlenmiştir. Yâkût imzası taşıdığı halde tarihi olmayan eserlerin büyük çoğunluğunun kendisine ait olamayacağı kanaatine varılmıştır.

Abbasi Devleti'nin Hülâgû Han tarafından yıkıldıktan sonra Yâkût'un 41 veya 42 yıl kadar daha yaşadığı bilinmektedir. Yâkût'a ait olduğuna kesin olarak inandığımız eserlerin tamamının İlhanlılar Dönemi'ne ait olup Abbasîler Dönemi'nde kalma eserinin bulunmayışını ilk İlhanlı Hükümdarı Ve devletin kurucusu Hülâgû Han'ın Bağdat'ı istilâsı ve kütüphaneleri büyük oranda tahrip etmesi sonucunda olduğu düşünülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ALPARSLAN, Ali, **Osmanlı Hat Sanatı Tarihi**, YKY yay. İstanbul, 2004.

ALPARSLAN, Ali, “Mîmarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi”, **Boğaziçi Üniversitesi Beşerî Bilimler Dergisi**, C.4,5, İstanbul, 1966-67, ss.1-14.

ALPARSLAN, Ali, “Yâkût-i Mustasımî”, **Eczacıbaşı sanat Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul, 1997, s.1912.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Türklerde Yazı Sanatı**, Ankara, 1958.

BERK, Süleyman, **Devlet-i Aliyye’den Günümüze Hat Sanatı**, Altınoluk Yay., İstanbul,2013.

ÇETİN, Nihat, “Yâkût Musta’sımî”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul,1986, ss.352-357.

ÇETİN, Nihat, “Aklâm’ı-Sitte” **TDVİA.**,C.2,İstanbul,1989,ss 276-280.

ÇETİN, Nihat, “Arap,Yazı” **TDVİA.**, C.3, İstanbul, 1991, ss.276-309.

ÇETİN, Nihat, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu Ve Gelişmesi”, **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**, İrcica, İstanbul, 1992, ss 14-32.

DERMAN, Uğur ,“Hat”, **TDVİA.**, C.16, İstanbul, 1997,sS.427-437.

DERMAN, Uğur ,“Selçuklu’dan Osmanlı’ya Celi Sülüs Hattının Gelişimi”, **IV. Millî, Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1995, ss.91-95.

DUMAN, M. Zeki, Mustafa Altındağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, **TDVİA.**, İstanbul, 1998, ss401-408.

EI-MÜNECCİD, Salahaddin, **Tarihu-l Hatt-ı Arabî**, Beyrut, 1976.

EI-MÜNECCİD, Salahaddin, **Yâkûtül-Musta’sımî**, Beyrut,1985.

GÜNÜÇ, Fevzi, “XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dînî Mîmârîsinde Celî Sülûs Hattı ve Uygulama Teknikleri” **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Konya, 1991.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlânâ Müzesi Müzelik Yazma Kitaplar Kataloğu**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, 2003.

HABİB, **Hat ve Hattattân**, İstanbul,1306.

HAMEVÎ, **Yâkut, Mu’cemül-Udeba**, c.7, Beyrut, 1999.

HUART, CL, **LES Calligraphes et Les Miniatures De, Lorient Musulman**, Paris, 1908.

İBN HALDUN, **Mukaddime**, Çev. Halil Kendir, C.2, Ankara, 2004.

İBN HALLİKAN, **Vefayâtül-Ayân**, İhsan Abbas, Beyrut,1972.

İBNÜ’N-NEDİM, **El-Fihrist**, Dâru’l-Kütübü El-İlmiyye, Lübnan, 2010.

KALKAŞENDİ, Ahmed bin Ali, **Subh’ül- Âşâ Fi Sınâi-l İnşâ**, C.3,Lübnan, 1987.

KÂMİL, Baba, **Ruhül-Hattı-Arabî**, Beyrut, 1994.

KARATAY, Fehmi Ethem, **Topkapı Sarayı Müzesi Arapça Yazmalar Kataloğu**, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul,1962.

KARATAY, Fehmi Ethem, **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi; Arapça Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, 1951.

KARPUZ, Haşim, “Mevlânâ Müzesi”, **TDVİA**, C.29,Ankara, 2004, ss.452-454

KILIÇ, Muhammed Efdalüddin, “Yakut el- Musta’sımî’nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993.

KUR'AN-I KERİM, TDV Yay,86/D, Ankara, 2011.

ÖZAYDIN, Abdülkerim , “İbn Mukle”, **TDV. İA.**, C.20, İstanbul, 1999, ss.211-212.

MÜSTAKİMZÂDE, Süleyman, **Tuhfe-i Hattâîn**, Haz. Mustaf Koç, Klasik Yay., İstanbul, 2014.

PAKALIN, Osman Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E.B. Yay., C.3, İstanbul, 1993

RADO. Şevket, **Türk Hattatları**, Yayın Mat, İstanbul,-.

SERİN, Muhittin, **Hat Sanatımız**, İstanbul, 1981.

SERİN, Muhittin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealtı yay”., İstanbul, 2003.

SERİN, Muhittin, “Abdullah Ergun”, **TDV. İA.**, C.1, İstanbul, 1988, ss.101-102.

SERİN, Muhittin, “İbnü'l-Bevvâb”, **TDVİA.**,C.20, İstanbul, 1999, ss. 534-535.

SERİN, Muhittin, ZENNÛN, Yusuf, “Kûfî”, **TDVİA.**, C.26, Ankara, 2002, ss. 342-345.

SERİN, Muhittin, “Hat Sanatı”, **İslâm Sanatları Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, ss.65-95

SERİN, Muhittin, “Yakût El-Musta'simî”, **TDVİA.**, C.43, İstanbul,2013.

SUYOCUZÂDE, Mehmed Necib, **Devhatü'l-Küttab**, Haz. Kilisli Muallim Rıfat, İstanbul, 1942.

ŞİMŞİR, Zekeriya, “Konyadaki Selçuklu Dekorasyonunda Kûfî ve Maklîf Yazı”, **I.Uluslararası Selçuklu Kùltür ve Medeniyet Kongresi Bildirileri**, C.2, Konya, 2001, ss.311-331.

UZUN, Mustafa, “Ahmed-i Sühreverdî”, **TDVİA.**, C.2, İstanbul, 1989,s.133.

ÜNVER, A. **Süheyl Türk Yazı Çeşitleri**, İstanbul,1953.

YAZAR, Turgay, **Nahçıvan’da Türk Mimarisi**, Ankara, 2007.

YAZIR, Mahmut Bedrettin, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, Ayyıldız Matbaası, C.1, Ankara 1982.

YILDIZ Hakkı Dursun , “Abbasiler”, **TDVİA.**, İstanbul, 1988, ss.31-48.

YILDIZ, Âlim, “ Manzum Bir Kur’an Falı” **İstem • Yıl:8 • Sayı:16**, Konya, 2010, ss.181 -198.